

Kako daleč je Salvador?

(Pismo nepodpisanemu bralcu)

Niste se podpisali. Čeprav imate zelo izdelana stališča – vsaj zase, najbrž samo zase, ker svoje osebnosti, političnega subjekta, nočete podkrepiti z imenom. Skušnjava, sporočiti svojo sodbo o dogodkih po svetu in o nas (prek našega poročanja), pa niste kos. Zdaj boste najbrž rekli, glej ga, zaupno sem mu pisal, ta pa me postavlja na »pranger«.

Ne, kritični Anonimus, bralec »Dela«, ne želim vas na sramotilni steber in še manj si želim, da bi se zaradi vašega pisma pognal v lov ves sestav samozaščite – z vsem, kar ta pojem zajema. Mislim, ni greh (pa tudi za pregon »verbalnih deliktov« se ne ogrevam), še več, čeprav sta samo še dve leti do Orwellovega »1984«, sem trdno prepričan, da nihče in nikoli ne bo mogel zavzeti najbolj utrjene, da, nedostopne trdnjave lastnosti, pridržane samo človeku – sposobnosti za razmišljanje. Brez te bo človeška vrsta samo še spomin. Nama pa je človek čez vse, mar ne?

»1984« – to shrljivo podoba prepustiva raje Orwellu in drugim, ki se ukvarjajo z znanstveno in politično fantastiko. Koristni svarilci so, a upam, da niso preroki, čeprav se za dogajanje okrog nas včasih zdi, kot da je iz politične fantastike.

Krivih prerokov smo v našem času imeli preveč. Ampak ne zamerite, kot prebram vaše pismo, se mi zdi, da so vaši nasveti takšni, kot so vesoljna zdravila za vse bolezni, čudežne maže in kapljice.

Življenje je zapleteno, ni samo črno in belo. Po svetu in pri nas. Napake, posebej če so zelo očitne, človeka jezijo, zato vaše pismo tudi jemljem za plod razmišljanja o ljudeh in stvareh.

In z razmišljanjem – z mojega gledišča – vam tudi odgovarjam. Recimo – pravite, da se tako, kakor poročamo, vtikamo v notranje stvari na Poljskem, tega, da v Salvadorju pobijajo na tisoče kmetov, pa da nam ni mar. Ali nas berete samo z enim očesom? Več ne bi rekel, saj si to bilanco lahko ogleda vsak in vsak dan sproti.

Samo ali se vam ne zdi, da gre v enem in drugem primeru za neznansko nasilje nad ljudmi? Ko tu in tam branijo celim narodom – vključno z delavskim razredom – pravico, da si »prосто voljo« vero in postavijo? Upam, da cenite Preserna – pa Levstika in Cankarja tako, kot so bili povzdignjeni v tri zgodovinske luči delavsko-kmečke revolucije pri nas na Slovenskem.

Na Poljskem so vstali delavci, v Salvadorju kmetje. Kako naj bi bilo drugače? V uporu so zmeraj prvi tisti, ki so najhujše zatirani. Vam, če se ne motim, je bolj pri srcu »delavska« plat revolucije. Narekovanje nisem zapisal zaradi lepšega. Očitno nam namreč zanemarjeni kmečki Salvador, boj campesinov, sami pa si nočete priznati zaprepačujočega dejstva, da so se na Poljskem uprli delavci, razred – rabočijski klas, če hočete. Meni so pri srcu oboji.

Šestdeset let je minilo od tistih desetih dni, ki so pretresli svet. Zgodovinski pomen Leninovega Oktobra je danes ravno tako nesopren, kot je burna zgodovina, ki mu je sledila. Zato XX. kongres KP Sovjetske zveze kljub vsemu ne toni v pozabo. Če je za koga poistovetenje države in partije v skladu z zgodovinskim razvojem, je socializem za napredne sile po svetu – in ne nazadnje za nas – svetovni proces, gibanje, enotno po ciljih, a različno v poteh, gibanje, ki ne prenese nobenih kalupov, nobenih predpisanih vzorcev. A tega si, neznan pisec, nočete priznati, čeprav danes vsa znamenja kažejo, da le vztrajno, svobodno iskanje novih poti lahko da potrebni zagon boju za socializem, da sta torej socializem in demokracija neločljivi sestavini.

V Salvadorju, v Nikaragvi ali v Gvatemali je vzbudilo obetavno gibanje, nakaj novega nastaja v Srednji Ameriki. Zares tragično bi bilo, če bi voditelji tega kmečkega gibanja – punta v najboljšem smislu naših Gubcev, Pasaričev in mož s Krškega polja – zastavili pot togega ponemanja bližnjih ali bolj oddaljenih, nekmečkih vzorcev proletarske revolucije (srh me strese ob misli na Kampučijo) in sami ponudili opravičilo za »antikomunistične« pohode v imenu Monroeejeve doktrine.

Na Poljskem pa smo kljub vojaškemu pronunciamentu, ki razglasa poseg za odrešilnega, priča stiske neke ureditve po drugi doktrini, povzdignjeni do edino veljavne dogme. V Salvadorju nekaj nastaja, tu pa opazujemo tragično nazoren nauk o krizi obstoječega.

Tako je to, in ne zamerite, če vam povem kar naravnost.

Ali naj trmasto vztrajamo pri utvarah, ko pa resnica bode v oči? Ali je res, kot nam očitno, da vidimo trsko v očesu svojega brata, bruna v svojem pa ne najdemo?

Mislil, da ravnate farizejsko vi, anonimni bralec. Vi delate razločke, ne mi. Vi bi nas radi speljali, da bi šli pometat nekam daleč proč, morda zato, da ne bi pometali pred lastnim pragom. Morebiti zato, ker vam je bil všeč tisti zrežirani polkovnik na vratih zadržane štacune »nekje na položaju«, ki ste ga najbrž videli na televiziji. Ne bojte se, tudi za Salvador, za Nikaragvo, za Gvatemalo ali Kubo bomo vselej zastavili pero, kadarkoli bo treba. Toda dvojnega merila ne moremo uporabljati, kadar gre – in tu gre – samo za drugo plat ene medalje. Če tega ne vidite, ste se po levi nevarno približali tistim z desnice, ki bi radi izkoristili Poljsko za jasno razmejitev taborov. Vsakemu svoje, ne?

In kot da se to nas vse to nič ne tiče. V nobenem taboru nismo in nočemo biti. Zmeraj smo se, tudi za visoko ceno, upirali pritiskom s te ali z one strani.

Ali naj, po vaši čudovito preprosti logiki, popustimo blokovski delitvi ravno zdaj, ko kaže, da se blokovstvo vse bolj upira množicam na Vzhodu in na Zahodu? Ko ga ni pametnega človeka – celo v meščanskem taboru – ki bi se ogreval za nov val hladne vojne?

Ko misijonarji »svobodnega sveta« na eni in pismouki »realnega socializma« utegnejo speljati svet v novo oboroževalno tekmo, kakršne še ni doživel? Ko gospodarska kriza daje temelje vseh sistemov?

Trinajsti december minulega leta je datum, ki si ga velja zapomniti: prva odkrita bonapartizacija neke socialistične revolucije, odkrita, pravim, ker so tudi prikrite, dopuščajo ob poljskem primeru posplošitev pojava, svetu je razkrila vse slabosti nekega vzorca socializma, ki naj bi bil edino veljaven. Veliko upanje se je razblinilo, kdor ima oči, je spregledal velikansko utvaro. Poljski delavski razred je bil že četrtič opeharjen kot nekoč puntarski kmetje za svojo staro pravdo. Nauk je hud, boleč – in koristen. Menda ne boste rekli, nepodpisani, naj pogledamo stran in se delamo, kot da nismo nič videli? Ni mogoče. Doživeli in preživeli smo svoje leto osemindesetdeseto, ki ne more biti pozabljeno. Italijanski komunisti spoznavajo ravno zdaj, ko se je enainosemdeseto prevesilo v dvainosemdeseto, česar takrat niso zmogli razumeti.

Ali naj se mi zdaj vrnem nazaj? Ali naj pozabimo na trinštirideseto, na prelomno dejanje v Jajcu? Ali naj zavržemo najboljšo, kar se je iz tega porodilo, zvezno republiko, enakopravnost narodov in narodnosti, plodno povezavo narodnega in razrednega, samoupravljanje in pluralizem samoupravnih interesov, nevručnost?

Leta 1948 sami nismo slutili, da doživljamo začetek nekega procesa in kako se bo razmahnil. Pa se je: v Berlinu, v Varšavi, Budimpešti, v Pragi in v Gdanskju in morda še kje drugje. Oktobar sedemnajstega tone v zgodovino, pridojnost pa še zmeraj pripada socializmu. A kakšnemu? Poslej je poudarek na vprašanju: »Kakšen socializem?«

Ali ne vidite, nepodpisani, da vas vleče nekam nazaj. Čas pa teče naprej. Tudi veliki sili, ki bi radi obdržali stvari vsaka v svojem taboru, kakor so bile, ali so še, se z novim stanjem nočeta sprijazniti, ko ju čas počasi, a vztrajno prehiteva. Tako ste tudi vi, neznan pisec, čeprav mislite, da ste na strani »progressa«, nehoti zaveznik obeh. Ali ne vidite, da to, kar velja za Poljsko, drži tudi za Salvador, Nikaragvo, Gvatemalo in ne nazadnje za Evropo, kjer živimo mi na izjemno dobrem in prav zato tudi na izjemno nevarnem kraju?

Po vsem, kar se je zgodilo lani, v letu atentatov, letu poljske krize, ko je tako imenovano popuščenje napetosti (čudni časi, ko je napetost kazalec odnosov na svetu) dosegel najnižjo zarezno na lestvici v zadnjih šestih letih, ne kaže, da bo letos veliko bolje.

Utegne se zgoditi, da se bosta veliki sili tako zatrmoglavili v svoj prav, da bomo namesto pogajanj o omejitvi strateškega orožja doživeli novo spiralo oboroževalne tekme, ko naj bi samo še skladišča orožja skrbela za mir (kar je še en paradoks našega časa), da bomo še nekaj let živeli na robu vojne.

Vsaj v Evropi, ki naj bi bila poskusno bojišče strategov »omejenega« jedrskega spopada. Kako nedomišljena je ta Reaganova izbira, vemo vsi, na Vzhodu in na Zahodu Evrope. Kar je hrabrilno, je, da ga ni zares odgovornega človeka v Evropi, ki je ne bi odklanjal. Misijonarski antikomunizem Reaganove vlade nima odziva – razen nasprotnega, v mnogih odtenkih in plasteh, od vpludnega zavračanja v vladnih palačah do burnih protestov na ulicah evropskih prestolnic. Zahodna Evropa noče vrniti v hladno vojno – to je očitno. Spoznanje, da usode sveta ni mogoče prepustiti le dvema, se utrjuje kljub atlantskim povezavam. Zahodna Evropa čuti, da mora bolj kot doslej uveljavljati svoje potrebe in koristi. Tembolj, ker je ravno ta prostor tisti, kjer se neposredno spopadajo vojaška moč in »globalni interesi« Združenih držav in Sovjetske zveze. Zahodna Evropa je jezikec na tehnicni, kar jo sicer izpostavlja različnim pritiskom, hkrati pa ji ravno to daje velike možnosti za vpliv na politiko in ravnanje ene in druge velike sile.

Svet ni tako lepo razporejen, kot bi ga radi imeli vi, Anonimus. Tako kot tudi pri nas ni vse razporejeno po predalčkih, kar vam menda tudi ni všeč. Radi bi red in disciplino, podobno kot nam predpisujete, katere »važne reči« naj obravnavamo (in kako), kako naj odbiramo tiste »srednje« (karkoli že so) in kako naj opuščamo brezpomembne. Skratka, kako naj vodimo občana za neobgledno ročico v idilo reda in zakona. Tako ne gre, veste, Mogoče vam ni všeč, da se važne reči, nekoč pridržane ozkemu krogu »odločilnih«, zdaj javno obravnavajo, včasih zelo ostro. Ampak, kako naj bi bilo drugače?

V prihodnjih letih, posebej v temle, ki je staro šele dober teden, bomo morali doma urediti dolg seznam zadev, ki ne zadevajo samo gospodarske stabilizacije. V teh letih se bodo najbrž za dalj časa utrjevale smeri našega razvoja sploh – upajmo, da tako, kot nam zares ustreza.

Te bitke, ko smo in bomo še izpostavljeni pritiskom z vseh mogočih strani, pa brez občana, ki bo imel na voljo vsa potrebna obvestila, da si bo lahko ustvaril mnenje in vplival na odločitve, ne moremo dobiti.

V samoupravni družbi, ki priznava pluralizem interesov, je mogoče odločati samo z iskrenim soglasjem in privolitvijo v temeljna vodila in načela skupnosti, v kateri živimo, kar pomeni tvorno in dejansko sooblikovanje politike. Mislim, Anonimus, da vam ni treba ponavljati, kaj vse se tej poti zoperstavlja, naštevati vseh – izmov, ki nam jih ponujajo, in tistih, ki se jih branimo. Saj je očitno, da zna brati – in pisati.

Pot do resnične, široke ljudske fronte za sedanost in za prihodnje čase ne bo lahka, čeprav sem prepričan, da je edina mogoča. Drugače se bo nekoč prav gotovo pokazalo, da smo nasledili krivim prerokom, ki so nas v imenu reda, enotnosti »države« dobili v svojo močno roko.

Kajti ne gre za socializem kot tak, za katerikoli socializem, temveč za kvaliteto našega socializma, za našo smer razvoja v družbo, urejeno po človekovi meri in ne po kalupih, kamor naj bi ga stlačili. To, vidite, Anonimus, je tisto, kar so hoteli Poljaki (in kar ni tako osamljeno na tej strani neba), to je tisto, kar je pognalo sto in sto tisoče na ulice na drugi strani Evrope, kar se nakazuje v novih razmislekih med komunisti, socialisti, socialnimi demokrati, krščanskimi demokrati, tudi med temi.

Tudi to so nove smeri razvoja v tisti Evropi, ki je pognala svet v dve veliki vojni, ki se upira tretji, ker bi jo uničila, in kjer živimo tudi mi na nevarni ločnici. Kjer moramo s potrdilom veljavnosti in dokončnim udeležanjem naše samoupravne demokracije, naše zvrsti socializma, z našo nevručnostjo dati svoj prispevek k miru, ko si bodo narodi prostovoljno vero in postavili. Tu, nepodpisani bralec, je tudi odgovor, kje je Salvador in kje je Poljska.

Jaka Štular

Bo leto 1982, ki je »leto psa«, v resnici tudi pasje leto?
Tema tedna: Kakšne so napovedi za leto, ki je pred nami?

Poštni predal 29 16

Začeti novo obdobje v boju za socializem 18
Resolucija direktorije KP Italije

Janko Lorenci
Soledad Becerril
Portret tedna

Valentin Mendiževc
Najbolj cenimo posojila za pripravo izvoza 19
Aktualen pogovor

O letalih, denarju, ljudeh in zdravi konkurenci 20
Pogovor z ustvarjalci reakcijskih potniških letal
Zoran Jerin

Podjetje v znamenju sedmic 20
Mija Repovž
Prometejev ogenj brli v zatohlem zraku
Raziskovanje v BiH

Janez Jerovšek
Pravega človeka na pravo delovno mesto 21
Kadrovski tokovi v delovnih organizacijah

Slavko Fras
Dolga je bila pot od Kroepe do Šentvida nad Dunajem 22
Doma pri Dermotovih

Gorazd Makarovič
Kositrarji so nekdanj sooblikovali tudi okus 22
Kositer na Slovenskem

Vasja Venturini
Okolica Maribora je iz zraka kot Lunina površina 21
Izkoriščanje gramoza

Milan Maver
Če bomo več delali... 23
Zapiskarjeva kronika

Živa Paulin
O raku vemo veliko, a še vedno premalo 24
Epidemiologija raka

Čingiz Ajtmatov
»Ne, tega ne bomo dopustili!« 24
Odlomek iz romana Dan, daljši od življenja

Jug Grizelj
Tudi dobri nameni se lahko izrodijo 25
Od sobote do sobote

Mariella Righini
Trebuš v najem za devet mesecev 25
Ženske, ki rodijo za druge

Kultura brez znanja je prazna, znanje brez kulture je nevarno 28
Anketa o znanosti in narodovi indentiteti

poštni predal 29

Delo, 14. nov., 5., 12. in 26. dec.

Odpri pismo Tonetu Pavčku

Ruplov odgovor na moje pisanje o Novi reviji, s katerim sem želel pojasniti nekatere dogodke v zvezi z njo, me je nekoliko presenetil in razočaral. Pa ne zato, ker je drugačen v pogledih na revijo, ampak zato, ker v njem avtor še stopnjuje nezaupanje in alergijo do marksističnega centra. Očita mu »cenzorstvo«, »managerstvo« in »željo po totalnem obvladovanju«. O tako resnem vprašanju, kakor je dejavnost tega idejnoteoričnega telesa pri centralnem komiteju Zveze komunistov Slovenije, ni prav tako neodgovorno razpravljati, poleg tega se s tem zavaja tudi javnost. Ne mislim, da marksističnega centra ne bi smel kdorkoli opozoriti na napake ali slabosti, če jih je zaznal v njegovem delu; za dobronamerno kritiko so vsakomur vrata marksističnega centra odprta, a ne zdi se mi pošteno trositi razna mnenja o njem na način, kakor to dela Rupel v odgovoru na moje pisanje o Novi reviji. Ne zdi se mi ravno najbolj primerno, da bi na straneh »Dela« razpravljali z Ruplom o marksističnem centru. Če kdo želi kaj povedati in prispevati k njegovemu delu, naj svoja razmišljanja naslovi na pravi naslov, in prepričan sem, da jim bomo namenili ustrezno pozornost. Seveda vabila ne gre razumeti kot protislovje (Rupel me namreč vabi k pisanju v Novo revijo), temveč kot pojasnilo ali kot nekakšno dobronamerno napotilo vsakomur, ki bi rad razpravljalo o delu centra. Doleg sem od Rupla prejel v vednost le pisemce, ki ga je poslal Kulturni skupnosti Slovenije in v katerem se pritožuje nad delom centra, češ, da se ta vika v programsko politiko zbirke »Znamenja«, in še v tem pisemu me prosi, da naj ne reagiram, na kar kot predstojnik marksističnega centra seveda nisem mogel pristati. Zakaj v primeru, na katerega misli Rupel, ni šlo za nikakršno vtiikanje, ampak za normalno sodelovanje med marksističnim centrom in mariborsko založbo »Obzorja«, vse skupaj pa sodi v program religiozološke skupine centra oziroma sekcije za znanost in raziskovalno delo, ki se je sestala v razširjeni sestavi (in katere je jedro so Zdenko Roter, Marko Kerševan, Tine in Spomenka Hribar, Rado Jan, Primož Hainz), da bi obravnavala nekatere novejšje raziskovalne izsledke slovenske religiozije. V tej skupini se je izoblikoval tudi predlog o skupni objavi Roterjevih in Kerševanovih preučevanj in razmišljanj v posebni knjižici. Predlog je center sprejel, založbi »Obzorja«, ker je le-ta že imela v programu Roterjevo raziskavo. To pa je tudi vse. Dokumentacija o tem je na voljo vsakomur. Hranji jo marksistični center, pa tudi založba »Obzorja« v Mariboru.

V vlogi predstojnika centra bi rad še povedal, da center res ni dobil povabila za sodelovanje pri oblikovanju ustanovnega akta Nove revije, čeprav je izrazil interes zanj. Imeti delegata v Cankarjevi založbi ni isto kakor delovno sodelovati pri nastajanju programske in samoupravne zasnove Nove revije. Rupel tudi ne loči pogovorov v zvezi komunistov s člani, ki so bili podpisniki Nove revije, in ki sem jih skliceval kot izvršni sekretar za kulturo in znanost pri predsedstvu centralnega komiteja, da bi se o nekaterih vprašanih kultur in kulturne politike kot komunisti pogovorili, od interesov nekaterih sodelavcev marksističnega centra, da bi sodelovali pri oblikovanju marksistične misljske prakse v Novi reviji. Rupel tudi ne loči mojega sodelovanja in metod dela v frontno dejavno marksistični zvezi, ko je ta organizirala javno razpravo o revijalni problematiki na Slovenskem, od mojega prizadevanja, da bi zainteresirani sodelavci marksističnega centra, ali tudi sodelavci iz drugih marksističnih centrov imeli možnost kot potencialni pisci, se pravi, enako kakor tisti, ki jim je bilo omogočeno s podpis izreči se za ustanovitev Nove revije, sodelovati v njeni samoupravno organizirani produkciji.

Vse to sem želel povedati kot »uradna osebnost«, zdaj pa bi rad razpravljal, tako kakor v svojem prejšnjem pisanju na »odprto pismo« Tonetu Pavčku, kot Franc Sali iz Vavte vasi, kjer je življenje malo drugačno in ne prenesne predelovanja, uradniškega razločevanja, in kjer je mogoče v naravi, ob mnogih drugih aktivnostih, prebirati tudi dnevne novice, ne da bi se komu zdelo, da se je pregrešil zoper naravne ali človeške postave. Za nekatere je pač življenje iz enega kosa. Res pa je, da radovednost ni vedno dobra, in če sem se z Ruplom tako neprijetno »srečal« prav v sklopu strateškega Srobotnika, sem tega prav gotovo sam kriv. No, mislim, da ni bistveno, kje sem se z njim »srečal«, ampak to, kakšno je to srečanje bilo. To pa je odvisno vsaj od dveh ljudi, in sem štetjem sebe in Rupla, ki sva si pač v nekaterih rečeh različna in morda zato včasih tudi neprijetna. V odgovoru na moje pisanje ne pozabi povedati, da je, kar je zapisano »že v pobudi za Novo revijo, za metodo vztrajnega razločevanja«. Toda v njej so se podpisniki zavzeli tudi za skrivnost in presenečenje. Morda je Rupel presenečen, da se še kakšen krog ljudi, ki sicer niso podpisniki za Novo revijo, zanima za samostojno in enakopravno sodelovanje v produkciji Nove revije?

Priznam, prav na to dejstvo in na takšno možnost uredništvu programske zasnove revije sem poskušal opozoriti, izhajajoč iz domneve, da naj bi ta revija bila prostor za samoupravno uveljavljanje različnih misljskih in estetskih hotenj. Tovariš Rupel mi je na to vprašanje nedvoumno odgovoril, češ, če takšen krog ljudi, se pravi, sodelavcev marksističnega centra obstaja, naj si izvoli ustanoviti svojo revijo.

jo. Rupel dopušča samo možnost sodelovanja »posameznih pisateljev, ki so člani marksističnega centra, ne pa nekakšno vnaprejšnjo zagotovitev sodelovanja in urednikovanja«, česar si ne znam razlagati drugače kot s pomislijo na to, naj bi takšna pravica pripadala samo podpisnikom Nove revije, ne pa vsem zainteresiranim produkcijskim krogom ali posameznikom, ki bi radi uveljavljali svoja misljenja v različnih revijah. Osebnost sem mislil, da se v razpravi o revijalni problematiki na Slovenskem, ki jo je organizirala socialistična zveza, vodi bitka za nadaljnji razvoj samoupravljanja v kulturi, in za to, da bi z Novo revijo zapolnili vrzeli na področju umetnosti in umetnostne kritike. Tudi ob koncu razprave sem mislil tako, saj je bil njen sklep, da naj se ustanovi revija za družbeno kulturno in umetnostno problematiko ter literaturo. Podpisniki za Novo revijo so s pobudo uspeli, hkrati pa so nekateri pozabili, da so za tako profilirano revijo zainteresirani tudi drugi, na podoben način kakor večina podpisnikov, ali pa zaradi svoje opredeljene vloge v družbenem življenju. Zdi se mi pomembno, izhajajoč iz metode »vztrajnega razločevanja«, ločevati nosilce ali avtorje pobude od vseh, ki so jo v razpravi sprejeli, in vse te od tistih, ki želijo sodelovati pri njenem uredništvu. Zato podpora za ustanovitev Nove revije ne kaže istovetnosti s sodelovanjem v njeni produkciji, pa tudi sodelovanje je lahko različno.

Naj se pomudim prav pri teh vprašanih. Vsi že vemo, da so pobudo za Novo revijo in njen profil dali podpisniki. V demokratični obravnavi jo je podprlo društvo književnikov in svet za kulturo pri republiški konferenci Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki je določila opredeljeno njeno programsko in samoupravno zasnovo. Neposredni interes za revijo so izpovedali poleg podpisnikov še: Cankarjeva založba, Društvo pisateljev Slovenije, RK SZDL Slovenije, Filozofska fakulteta, Društvo likovnih umetnikov, Društvo likovnih kritikov, Društvo skladateljev, Društvo arhitektov, Društvo teatrologov, Zveza socialistične mladine Slovenije in Marksistični center pri CK ZKS. Vsi ti so imenovali tudi delegate v svet revije, ne želi pa sodelovati oziroma imeti delegata v Novi reviji Društvo filozofov. Do tu na videz vse v redu in po zakonu. Revija »ima« sodelavce, ustanovitelja, pa tudi konstituiran posebni družbeni interes, ki ga najbližje zastopa delegat socialistične zveze in prek katerega lahko vpliva na revijo tudi zveza komunistov. Filozofska fakulteta je verjetno poslala delegata v svet revije kot uporabnika tovrstne publicistike. Ni mi jasno, v kakšni vlogi »želijo biti društva? Če se v njih samoupravno izraža interes piscev, se pravi, sodelavcev revije, potem bi morali biti vsi ti delegati iz vrst podpisnikov, in to po večini tudi so, kolikor je meni znano. Nič nimam zoper to, osebno takšne rešitve celo podpiram, a zakaj naj bi imeli potemtakem podpisniki v svetu, če že imajo svoje delegate na ta način, še enako število posebej izvoljenih delegatov, kakor jih imajo vsi drugi, za revijo zainteresirani dejavniki? Če pa ta društva predstavljajo tako imenovani družbeni interes, zakaj so potem nekatera delegirala v svet Nove revije delegate iz vrst podpisnikov? Kakorkoli zadevo premetavam, mi kaže enako podoben: v svetu revije sestavljajo sodelavce in večino drugih, za revijo zainteresiranih (rečem jim tako, ker ne vem, za kakšne interese gre), podpisniki za Novo revijo. Zmeda je popolna, tudi to je presenečenje! Toda Rupel razmišlja o treh kategorijah delegatov v svetu revije. Tu sva si dokaj blizu. Tudi sam menim, da je mogoče interese razvrstiti v tri skupine. Tako lahko že v sedanjih sestavi sveta zapazimo interese sodelavcev, interese uporabnikov in interese družbene skupnosti. Za uporabniški interes je znano, da ga je mogoče uveljavljati v okviru samoupravnih interesnih skupnosti, ali pa tudi v svetih posameznih kulturnih ustanov oziroma v svetih posameznih revij. To ni nikakršna novost, le da se doslej v kulturnih dejavnostih še ni dovolj uveljavila. Mislim, da bi moral ustanovitelj Nove revije razmisлити, kakšen interes pravzaprav predstavljajo posamezni delegati v svetu Nove revije. Sele naj te podlage bi se lahko konstituiral svet v skladu z zakonom. Zakon govori o interesni strukturi svetov revij, ne lasti pa si pravice do apriornega razvrščanja posameznih interesov na zgoraj omenjene tri kategorije. Recimo, Društvo pisateljev Slovenije: ali ga je mogoče kar tako uvrstiti med »uporabnike« ali »sodelavce« Nove revije, ali pa med »predstavnik družbenega interesa«? Po delegatu sodeč, ki je iz vrst podpisnikov, mu je bila namenjena vloga »sodelavca« oziroma, da bom natančen, vloga povezovalca tistih pisateljev, ki so si izbrali svoje društvo za samoupravno in pisateljsko okolje Nove revije. Morda pa niso člani društva poslali delegata v svet revije kot sodelavci, ampak kot bralci, se pravi, kot uporabniki Nove revije. Tudi to je mogoče, kdo ve? Ali pa želi društvo kot sestavni del socialistične zveze samostojno predstavljati družbeni interes, podobno kakor delegat socialistične zveze?

V poletnem potanju delovna grupa, ki jo je imenovala Cankarjeva založba, ni rešila teh zamotanih vprašanj, zato se mi zdi upravičena zahteva marksističnega centra, da ustanoviteljica opravi pred pričetkom dela sveta Nove revije tako imenovano vsebinsko identifikacijo, da se bo vsaj vedelo, za kaj komu pri reviji gre, oziroma kakšen interes predstavlja posamezni delegat v njenem svetu. Doleg je to jasno pri delegatih podpisnikov za Novo revijo, pri delegatu ustanovitelja, pri delegatu socia-

Nadaljevanje na 26. strani

Napovedi za novo leto

Bo leto 1982, ki je »leto psa«, v resnici tudi pasje leto?

Povsod po svetu so hkrati z gospodarskimi težavami iz prejšnjega leta podedovali tudi negotovost in dvome o starih obrazcih razreševanja problemov

Avstrija: Ne bo lahko, a bo že kako

Si bo gospodarstvo opomoglo? Bo brezposelnost narasla? Bodo parlamentarne volitve že jeseni? Bo Kreisky spet kandidiral?

To so vprašanja, ki avstrijske politične preroke zaposlujejo na začetku leta 1982. Odgovorov kar mrgoli, njihov osnovni ton pa je: ne bo lahko, a bo že kako, piše naš dunajski dopisnik Slavko Fras.

Konjunktura si bo opomogla nekje sredi leta, o tem so na podlagi ocen OECD pripravljeni vsi gospodarski strokovnjaki.

Nič spektakularnega ne bo v Avstriji in gospodarska rast se bo morala omejiti na dva odstotka, toda jeseni bo lahko šlo navzgor, kar gre zdaj navzdol. Boljše se bo prodajalo na svetovnem trgu, varčevalni ukrepi bodo »prišli«, energija se ne bo bistveno podražila. Jeklarska industrija bo »izplaval«, intervencijske milijarde bodo omogočile ustrezno prestrukturiranje, sibirsko-evropski plinovod bo do gradil naprej, arabske investicije bodo stekle. Inflacija bo padla s sedmih odstotkov na šest.

Brezposelnost se bo dvignila na tri odstotke, torej na 150.000 ljudi. »To je še vedno manj kot v katerikoli evropski državi« pravi kancler Kreisky, toda tudi ta številka ga skrbi. Ob novem letu je večkrat ponovil, da se bo država rajši zadolžila še za nekaj milijard, kot pa da bi dopustila množično brezposelnost. »Brezposelnost je leglo vseh ekstremizmov«, se stari socialdemokrat spominja predvojnih časov in je kljub 60-milijardnemu primanjkljaju v državnem proračunu pripravil tvegati nove dolgeve. »Avstrija je bila vedno dobra dolžnica.« Kako se bo to izteklo politično, še ni jasno. Opozicija se hudo zoperstavlja novim zadolžitvam v tujini in tudi finančni minister skeptično molči.

Volitve? Volitve bodo spomladi 1983., odgovarjajo socialistični politiki, kadar jih spet kdo nadleguje s tem vprašanjem, toda govornice ne utihnejo: v poldrugem letu se bo nakopilo toliko težav, da bo vladna stranka volitve res zgubila, pohitimo rajši, dokler so voliči še kolikor toliko dobre volje. Od vseh strani molijo tudi koalicijske roke. Vodja konservativne ljudske stranke Alois Mock bi rad bil podkancler, podkancler pa bi rad bil tudi Norbert Steger, vodja »svobodnjake« stranke, ki bi iz nacionalistične čimprej rada postala liberalna. »Koncentracija političnih moči« je geslo dneva, ki ga ponavljajo v vseh opozicijskih krogih, toda socializem za zdaj še ne gre tako slabo, da bi morali s kom deliti oblast. Najbrž bodo vzdržali do rednega roka. Pač pa bodo predlagali, da naj bi zakonodajno dobo parlamenta s Štirih let podaljšali na pet. »Vlada ima premalo časa za redno delo«, pravi predsednik socialistične parlamentarne frakcije Heinz Fischer. »Pol leta se privaja na delo, dve leti in pol dela, potem pa za leto dni potone v vilinski boj...«

In Bruno Kreisky? »V mesecu maju bom povedal, kako sem se odločil,« je 71-letni politik te dni zabrunda v mikrofone. Njegova bližja okolica ve: če mu bo zdravje dopuščalo in če žena ne bo preveč protestirala, se bo izkušeni veteran podal še enkrat v areno. Toda poslednjič.

Sovjetska zveza: Poglavitne dileme ostajajo

Sovjetska zveza stopa v novo leto in v drugo leto enajste petletke s številnimi problemi na področju notranjega družbe-

Staro leto je postavilo na laž tiste astrologe, ki so mu napovedovali ugodno politično in gospodarsko konstelacijo. Val inflacije, ničelne rasti in brezposelnosti je pljuskal hkrati po gospodarstvih in vladnih kabinetih in nakopičena gospodarska protislovja so v mnogih državah razširila tudi politične razpoke.

In kako bo v letu 1982? S kakšnimi političnimi in gospodarskimi problemi gre svet v novo leto, je bilo vprašanje, ki smo ga zastavili našim dopisnikom in sodelavcem v Avstriji, Sovjetski zvezi, na Madžarskem, v ZDA, Italiji, Veliki Britaniji, ZRN, Franciji, Belgiji, Španiji, Keniji, na Japonskem in v Braziliji.

neekonomskega razvoja, prav tako pa tudi s številnimi dilemami v svoji zunanji politiki, poroča naš moskovski dopisnik Danilo Slinnik.

Vse poglavitne sovjetske dileme so ostale enake, kot so bile v preteklosti: na eni strani zaostren mednarodni položaj, ki narakuje angažiranje Sovjetske zveze na vseh področjih, tudi na vojaškem (Afghanistan), na drugi pa težave in problemi v gospodarstvu, ki se kažejo v upadanju gospodarske rasti, predvsem pa v nenehnem zaostajanju sovjetskega gospodarstva pri razvoju predelovalne industrije, ki je za sovjetske ljudi in njihov materialni položaj še posebno pomembna.

Cilji, ki bi jih Sovjetska zveza letos rada dosegla na notranjem področju so jasni. Opredeljeni so v planu za leto 1982, ki sledi – tako poudarjajo v Moskvi – začrtanim usmeritvam v sovjetskem družbeno-ekonomskem razvoju in enajsti petletki, v kateri naj bi bil poudarek na povečanju proizvodnje in delovanju v državnem proračunu pripravljene tvegati nove dolgeve. »Avstrija je bila vedno dobra dolžnica.« Kako se bo to izteklo politično, še ni jasno. Opozicija se hudo zoperstavlja novim zadolžitvam v tujini in tudi finančni minister skeptično molči.

Za zdaj v Sovjetski zvezi govorijo predvsem o planskih nalozah v tem letu. Uvodničar v novoletni številki Pravde je zanje zapisal, da »jih je treba ne samo doseči, ampak tudi preseči«, manj pa govorijo o problemih.

Po planu naj bi se narodni dohodek v SZ v letu 1982 povečal za 13,4 milijarde rubljev (približno za 3 odstotke), za 4,1 odstotka naj bi se povečala industrijska proizvodnja, družbeni fond, od katerih je odvden družbeni standard, naj bi narasli za 4,1 odstotka, 10 milijonov ljudi, na primer, pa naj bi si izboljšalo stanovanjske razmere.

To so samo nekateri podatki, o katerih te dni govorijo povsod in za katere je Brežnev dejal, da »so usklajeni z realnimi gmočno-tehničnimi možnostmi sovjetskega gospodarstva v tem trenutku.«

Kapitalnim nalozbam je država v tem letu namenila 121,6 milijona rubljev, 21 milijard rubljev pa za obnovo in modernizacijo obstoječih nalozb, ki so nizko produktivne in nerentabilne, ter nedokončane objekte. Največ od teh sredstev bo šlo za izgradnjo energetskih objektov in bazne industrije.

Relativno največ sredstev bo tudi letos dobilo kmetijstvo. 110 milijard rubljev, ki bodo namenjeni predvsem večji storilnosti na celotnem kmetijsko-industrijskem sektorju. Slabe letine se ponavljajo, čeprav že nekaj let vlagajo v izboljšave. To je najbrž

Združene države Amerike: Do poletja iz recesije?

Poglavitno vprašanje, ki se na prehodu v leto 1982 zastavlja režimu v Washingtonu, je, kako daleč bo ameriško gospodarstvo še zabredlo in ali se bo sploh kdaj še povzpelo.

Vlada je natanko pred enim letom obljubila Americanom, da lahko domala brez težav dosežejo vse: občutno manjše davke in občutno večji vojaški proračun, odločno denarno politiko in hitro gospodarsko rast ter uravnoteženo zvezno blagajno z manjšo inflacijo in brezposelnostjo, pravi naš dopisnik iz New Yorka Dragiša Bošković. Čudež se ni zgodil, čeprav so uredniški skorajda vse, karso bili napovedali.

Socialni izdatki zvezne blagajne so se zmanjšali za približno toliko, za kolikor so se povečali vojaški izdatki. Davki so se občutno zmanjšali tako za prebivalstvo kot za korporacije. Napovedovali so, da se bodo korporacije, prepričane, da je oblast v Washingtonu naklonjena businessu, navdušeno odločale za investicije. Namesto tega pa je ameriško gospodarstvo pokleknilo pod bremenom rekordne cene, ki jo Washington plačuje v prizadevanju, da bi pritegnil čim več »petrodolarjev«. V zadnjem trimesečju minulega leta se je ameriški družbeni proizvod manjšal po več kot petdesetstopenj stopnji. Namesto uravnoteženih dohodkov in izdatkov zvezne blagajne, v kar republikanci verjamejo kot v biblijo, pa se odpirajo vrzeli v zveznem proračunu: 110 milijard v letu 1981, okoli 140 milijard v letu 1983 in celo več kot 160 milijard v letu 1984.

Takšno nesorazmerje, ki je sicer po Ronaldu Reaganu poglavitni vir ameriških nadlog, odpira velike razpoke znotraj vladajoče koalicije, ki deloma vplivajo tudi na zunanjo politiko. Po uradnih napovedih naj bi se ameriško gospodarstvo rešilo recesije spomladi ali najkasneje poleti. Rekordni primanjkljaj in manjši davki naj bi spodbudili rast, ki naj bi bila bolj zdrava, ker so inflacijo nekoliko omejili (na okoli devet odstotkov z lanskih 13 odstotkov) in ker so delavske zahteve po večjih plačah postale precej bolj zmerno. Zagovorniki režima trdijo, da so dosežki še večji, če jih gledamo dolgoročno: veliki dobitki na denarnem trgu. Tako na primer Business Week piše o »revoluciji« v prid varčevanju in investicijam.

Skeptiki pa še vedno opozarjajo, da pri takšni ceni posojil (še vedno okoli 16 odstotkov za najboljšje korporacije) ameriško gospodarstvo, ki ga je finančno hudo ranila recesija, ne bo moglo prenesti večjih vlaganj. Poudarjajo, da bodo rekordni primanjkljaji zvezne blagajne sprično nezasišene rasti vojaških izdatkov zatrli gospodarske naložbe in da z rastjo ne bo nič (Američani prihranjajo okoli 175 milijard dolarjev na leto in če Washington od tega prilasti okoli 100 milijard za lastno financiranje, ostane gospodarstvu bore malo).

Tako rekordni primanjkljaji zvezne blagajne sprožajo napetost v vladajoči koaliciji in zdi se, da je zdaj tudi večina republikanskih senatorjev naklonjena nekoliko počasnejši rasti vojaškega proračuna.

To je bržkone tudi povod za nekoliko bolj umirjene tone zunanje politike na najpomembnejših področjih. Kar zadeva Poljsko, je sicer besednjak Washingtona postal nekoliko otrejše in uvedli so nekatere simbolične ukrepe proti Varšavi in Moskvi, niso pa se dotaknili poglavitnih tem v ameriško-sovjetskih odnosih: pogajanj o jedrski oborožitvi in prodaje žita.

Na Madžarskem uvozijo okrog 50 odstotkov energije, zato se zdaj spopadajo z dvojnimi težavami. Uvozijo namreč lahko vedno manj energije, njene cene pa se vsajajo. Samo lani so slabši pogoji za trgovinsko menjavo v SEV »stali« Madžarsko okrog 1,5 milijarde rubljev, kar je izredno veliko za tako majhno državo.

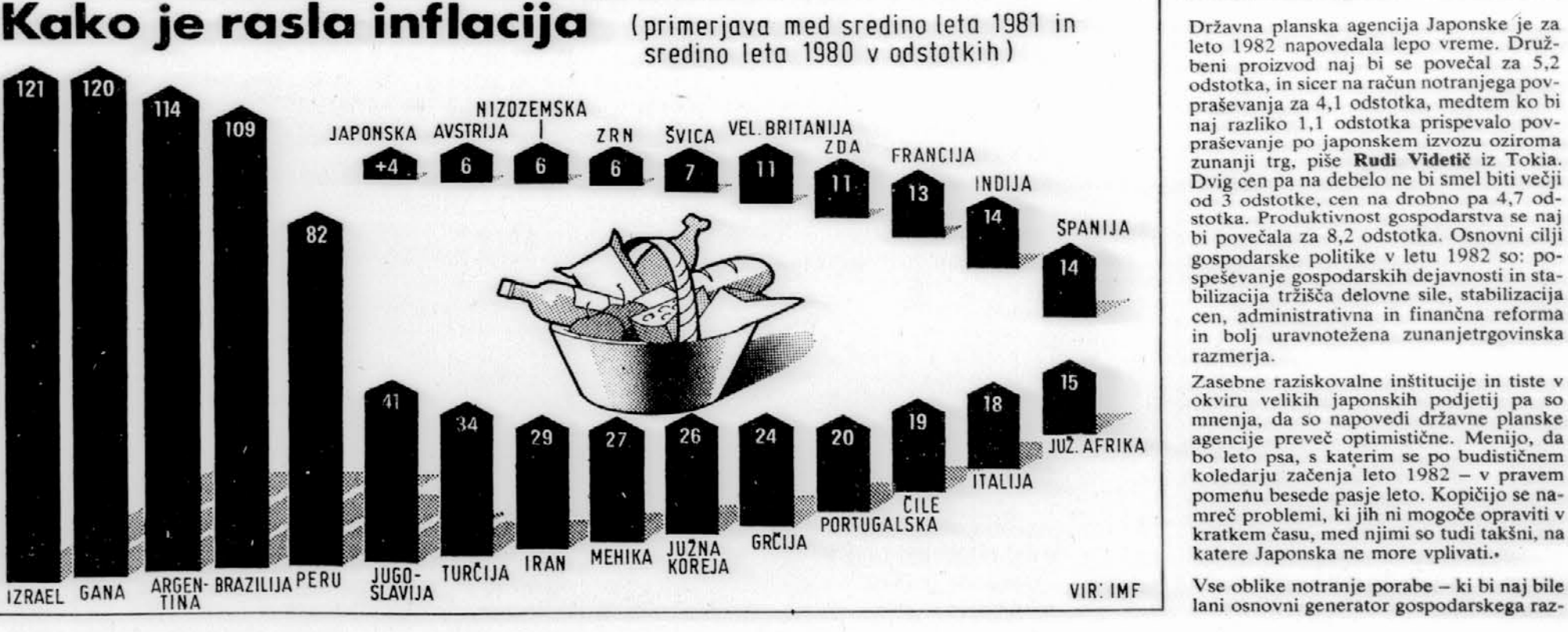
Za tako ostro varčevanje z energijo so se odločili zaradi neugodnih svetovnih razmer, pa tudi zaradi položaja v SEV, ki se prav tako naglo slabša.

Japonska: Ujeti v Reaganovo filozofijo

Državna planska agencija Japonske je za leto 1982 napovedala lepo vreme. Družbeni proizvod naj bi se povečal za 5,2 odstotka, in sicer na račun notranjega povpraševanja za 4,1 odstotka, medtem ko bi na različno 1,1 odstotka prispevalo povpraševanje po japonskem izvozu oziroma zunanji trg, piše Rudi Videtič iz Tokia. Dvig cen pa na debelo ne bi smel biti večji od 3 odstotke, cen na drobno pa 4,7 odstotka. Produktivnost gospodarstva se naj bi povečala za 8,2 odstotka. Osnovni cilji gospodarske politike v letu 1982 so: pospeševanje gospodarskih dejavnosti in stabilizacija tržišča delovne sile, stabilizacija cen, administrativna in finančna reforma in bolj uravnotežena zunanjetrgovinska razmerja.

Zasebne raziskovalne institucije in tiste v okviru velikih japonskih podjetij pa so mnenja, da so napovedi državne planske agencije preveč optimistične. Menijo, da bo leto psa, s katerim se po budističnem koledarju začena leto 1982 – v pravem pomenu besede pasje leto. Kopičijo se namreč problemi, ki jih ni mogoče opraviti v kratkem času, med njimi so tudi takšni, na katere Japonska ne more vplivati.

Vse oblike notranje porabe – ki bi naj bile lani osnovni generator gospodarskega raz-

...če že ne bo pasje, leto debelih krav zanesljivo ne bo (foto Alain Noguès)

voja – so očitno zatajile in vse kaže, da bo tako tudi letos. Vlada bi sicer želela pospešiti stanovanjsko izgradnjo, toda kaj, ko so cene zemljišč v zadnjih nekaj letih tako poskočile in je skoraj vsaka gradnja stanovanj predraga za vedno bolj plitek žep japonskega delavca. In sindikati so že navajili zahtevo po 10-odstotnem povišanju plač.

Proračunska in administrativna reforma, ki jo že nekaj časa vsiljuje Suzukijeva vlada – je ujeta v meglice Reaganove filozofije, po kateri je treba znižati davke, da bi država spodbudila gospodarstvo. Japonci, namesto da bi investirali, vse več denarja nalagajo na hranilne knjižice. Tudi oni so črnogledi, kar zadeva neposredno prihodnost.

Bolj kot domače težave skrbi Japonce čedalje večji odpor do njihovih izdelkov na tujih trgih. Lanski relativni gospodarski uspeh – ko se je družbeni proizvod povečal za 4,1 odstotka, je pripisati v glavnem uspehu na tujem. Lanska situacija se skoraj ne more ponoviti. Najpomembnejši gospodarski partnerji, predvsem EGS, ZDA pa tudi socialistične države, zahtevajo, da Japonska zmanjša izvoz nekaterih izdelkov – predvsem elektronike in avtomobilov, torej najpomembnejših strobov izvoza. Po drugi strani pa naj bi odprla lastni trg za tuje izdelke. Model trgovanja, ki je v korist samo Japonski, se bo težko obrzdel v tem letu.

Nič manj niso težavi problemi, s katerimi se bo morala Japonska ubadati na notranjem in zunanjepolitičnem poligonu. Zlasti razplet afere Lockheed lahko pretrese celoten politični establishment v temeljih. Če bo bivši predsednik vlade in vodja trenutno najmočnejše frakcije v okviru koalicije na oblasti Tanaka obsojen, bo postal tudi položaj predsednika vlade Zenka Suzukija vprašljiv.

Italija: V znamenju štirih kriz

Poki, ki so odmevali po vsej Italiji v silvestrsko noč, so oznanili, da je napočilo novo leto, vendar novo leto s stari problemi, meni naš rimski dopisnik Andrej Novak. Edino, kar se je lani v Italiji res premenilo, je vlada, ki jo je prvič po 35 letih sestavil nekdo, ki ni prišel iz vrst krščanske demokracije. Republikanec Spadolini je vnesel v delo vlade nov stil, predvsem več odločnosti, toda v šestih mesecih je lahko komaj dobro zavaljal rokave. Zdaj, na začetku novega leta, je najpomembnejše vprašanje, ki si ga postavljajo v političnih krogih, ali mu bo sploh še ostalo dovolj časa, da bi se resneje lotil reševanja osnovnih gospodarskih in političnih problemov.

Spadolini je julija postavil kot temelj svojega vladnega programa reševanje štirih kriz: gospodarske, moralne, zunanjepolitične in krize javnega reda ter političnih institucij. S temi štirimi krizami vstopa Italija tudi v novo leto. Spektakularne teroristične akcije tisti pred novim letom in takoj po njem so vnovič opozorile, da terorizem ostaja eden od velikih italijanskih problemov. Res je sicer, da se terorizem ni posrečilo omajati temeljev demokratične ureditve in da jim je torej osnovni načrt spodletel. Toda na drugi strani se je pokazalo, da tudi mnoge uspešne akcije proti terorizmu niso razbile njihovih organizacij in preprečile krvalnih akcij.

Toda ne glede na to, terorizem ni prvi problem današnje Italije. Osnovno vprašanje je, kako popeljati gospodarstvo iz recesije in kako zagotoviti večjo politično stabilnost. Kar zadeva gospodarstvo, je Spadolinijeva vlada dosegla nekaj rezultata, čeravno so tako omejeni, da pred koncem tega leta ni pričakovati resničnega preobrata na bolje. To leto bo še vedno leto velike brezposelnosti, visoke inflacije in nizkih investicij. Spadolinijeva vlada dosledno ponavlja, da je treba inflacijo

ljubljana, da se bo krivilja življenjskega standarda v letu 1982 začela obračati navzgor.

Za zdaj inflacijska stopnja v Britaniji ni dosegla napovedi in ni padla pod 10 odstotkov, ampak ob koncu leta 1981 ostaja pri 12 odstotkih. Prav tako so usli iz rok postavljeni cilji glede količine denarja v obtoku. Toda premierka Thatcherjeva zatrjuje, da ni alternativne in da je treba vztrajati pri postavljenih konceptih.

Zvezna republika Nemčija: Strah pred nepredvidljivim

Zveni pretirano dramatično, ko kancler ZRN v nastopu pred poslanci zveznega parlamenta napoveduje »hude čase« in opozarja, da je obdobje nenčnega širjenja gospodarstva in zviševanja življenjske ravni nedvomno minilo, piše naša bomska dopisnica Mojca Drčar-Murko. Številke, s katerimi okvirno napovedujejo gospodarstva gibanja v letu 1982, so namreč še vedno sorazmerno ugodne, če jih primerjamo z gospodarskimi napovedmi v drugih državah. Občutek krize je v ZRN prineslo spoznanje, da na vrsto neugodnih gospodarskih pojavov ni mogoče reagirati in da na nekatere probleme tudi v daljšem času ni mogoče najti ustreznega odgovora.

Konkretna gospodarska politika je na začetku leta 1982 še daleč od zasuka, ki ga za prihodnost zahtevajo privrženci »kvalitetne rasti«, je zanesljivo na razpotju. Bonski kancler Schmidt vidi jedro problema za vse zahodne kapitalistične države v politiki dragega denarja, ki je eden izmed opornih stebrov gospodarske politike v ZDA. Visoke obrestne stopnje, s katerimi ameriške banke pritegujejo mednarodni kapital, so povzročile za seboj tudi monetarno politiko drugih držav, s čimer so se vlaganja v nova delovna mesta zmanjšala, razen tam, kjer gre za racionalizacijo in avtomatizacijo, to pa je še dodatno prispevalo k večji brezposelnosti. Namesto milijona in pol brezposelnih, kolikor jih je bomska vlada pričakovala med jesenskimi pogovori o zveznem proračunu, napovedujejo zdaj za konec zime že blizu dva milijona brezposelnih. Helmut Schmidt sodi, da problemov, ki s tem nastajajo, nobena država ne more več rešiti sama in vidi rešitev samo v spremembi usmeritve v ZDA. Če ameriški predsednik tega ne bi bil pripravljen storiti, bi nastala v skupnosti politična trenja večjih razsežnosti, zlasti ker se države zapirajo s protekcionističnimi ukrepi.

Povprečni državljani občuti posledice spremenjenega položaja posredno: ker je stopnja inflacije še vedno nizka (lani povprečno manj kot 6 odstotkov) in sistem socialnega varstva vsaj za določen čas zagotavlja brezposelnim stalne dohodke, so problemi uredili na dan, ko je bilo treba prilagoditi proračunske izdatke, med njimi vrsto ukrepov socialne pomoči.

Ko se zaostrojuje pogoji za izplačevanje nadomestil za čas brezposelnosti, ko razmišljajo o omejitvah v zdravstvenem varstvu in povečujejo prispevke za pokojninsko varstvo, je v obzirih vsem bolj ali manj jasno, da so se gospodarske razmere poslabšale in da se utegnejo zaostri štivilna politična vprašanja v zvezi z delitvijo narodnega dohodka.

ZRN vstopa v novo leto z napovedjo o rasti v višini pol odstotka, toda tudi z zavestjo, da se lahko zdaj še sorazmerno ugodne napovedi bistveno spremenijo, če se bodo mednarodne gospodarske razmere slabšale. Občutek odvisnosti od nepredvidljivih dogodkov in o neizogibnosti pojavov je tako pravo bistvo tiste, kar v ZNR imenujejo »kriza«.

Francija: Ofenziva proti brezposelnosti

Računalniki napovedujejo Franciji »počasen premik« proti oživitvi gospodarske rasti, poroča naš pariski dopisnik Vilko Novak »Kratkoročne napovedi o francoskem gospodarstvu so zamegljene zaradi številnih negotovosti, ki izvirajo iz velikih sprememb, do katerih je prišlo v gospodarski politiki, in iz reakcij, ki jih utegnejo pokazati dejavniki med temi spremembami.« navaja poročilo ekspertov OECD.

Napovedi OECD so za Francijo vsekakor manj optimistične kot same analize francoske vlade. Tako je Mauroyeva ekipa recimo prepričana, da bo gospodarska rast v letošnjem letu dosegla 3,3-odstotni ritem, medtem ko pri OECD Franciji obetajo kvečjemu 2,5-odstotno rast. Lanska je bila 0,5-odstotna, ob koncu leta so opazili celo živahno oživitve gospodarstva – zara-

di Mitterrandovih prvih socialnih ukrepov se je namreč močno povečala osebna poraba, skladišča so se spraznila, trgovina je pohitela z obnavljanjem zalog in to je bila blagodejna injekcija za industrijsko proizvodnjo. Toda pri OECD menijo, da se bo ta spodbuden proces že do srede 1982 znova ustavil. Naložbe, ki naj bi v industriji po predvidevanjih vlade rasle v trodostnem ritmu, bodo po oceni OECD narobe celo padle za 1,5 odstotka (že lani je bila investicijska dejavnost zelo rahlična).

Inflacija se je lani kljub alarmiranim napovedim opozicije ustavila pri meji 14 odstotkov. Vlada jo letos namerava znižati na približno 10 odstotkov, vendar je cilj malce nerealen: pri OECD predvidevajo 13,75 odstotno inflacijsko stopnjo, nekoliko nižjo pa le v prvih mesecih. Tudi glede brezposelnosti pri OECD niso optimistični: vse leto naj bi ostala na približno trenutni ravni, t. j. dveh milijonih brezposelnih (8,5 odstotka aktivnega prebivalstva). Vlada narobe stavi na niz ukrepov, ki naj bi že letos spodezrali brezposelnost (skrajševanje delovnega časa itd.).

Osnovna dilema, pred katero se je znašla Mitterrandova ekipa, je namreč tale: bo vse sile vložila v boj proti brezposelnosti, tedaj se bo morala hočes nočes sprijazniti z manjšim nacionalnim proizvodom, kajti z zaposlovanjem po vsaki ceni bo zavirala modernizacijo proizvodnje in ustvarjala bolj ali manj neproduktivna delovna mesta; če pa bo vlada skušala s povečanjem narodnega dohodka predvsem krepi moč Francije, tedaj bo morala v hudem konkurenčnem boju s tujino razvijati produktivnost (z uvajanjem sodobne tehnologije, sloneč na informatiki, robotiki itd.)

S tako odločitvijo pa v letošnjem letu brezposelnosti seveda še ne bo obrzda. Mlada oblast ni niti še odgovorila na vprašanje, kje bo vzela denar za načrtovano širjenje socialnih pravic, za skrajševanje delovnega časa, za obljubljeno ohranitev kupne moči prebivalstva...

Letošnje obdobje bo za Francijo toliko bolj kritično, ker sta pred vrati dve veliki reformi: v socialnem zavarovanju in davčnem sistemu. Tudi če bosta uspešni, se bodo učinki pokazali šele pozneje. Zato bodo morali Francozi brzokne znova zaogniti pas, kar pa bo za Mitterranda huda preskušnja, saj ni rečeno, da bodo ljudje z razumevanjem sprejeli nova odpovedovanja – za socialiste so navsezadnje glasovali zato, da bi jim bilo bolje...

Belgija: Najslabše v deseterici

Neugodne napovedi se znajo v Belgiji še krepko poslabšati. Inflacijska stopnja se je konec leta približala osmim odstotkom in četudi desnostranična vlada namerava stopiti na prste »indeksa«, ki belgijske plače avtomatično izravnava z naraščanjem maloprodajnih cen, je cilj sedemodstotne inflacije težko dosegljiv.

V leto 1982 se Belgija podaja z najneugodnejšimi gospodarskimi kazalci med članicami zahodnoevropske deseterice, nekatere razmenjajo pa kažejo, da se napovedi bruselskih ekonomistov utegnejo obrusiti še na slabše, meni naš dopisnik Božo Mašanović. Prognoze pravijo, da bo bruto proizvod v prihodnjem letu zrasel le za 0,2 odstotka glede na leto 1981 (povprečje v EGS bo okrogla dva odstotka, slabše od Belgije se bo odrezal le Luksemburg z minus 0,3 odstotka), inflacijski cilj je 7 odstotkov (kar je bolje od povprečja EGS – 10,5 odstotka), brezposelnost se je načrtovani 12,3 odstotka aktivnega prebivalstva daleč najvišja v evropski skupnosti povprečje 8,5 odstotka), v plačilni bilanci pa naj bi Belgija imela primanjkljaj 7 odstotkov bruto proizvoda, kar pomeni, da jo posekajo samo Irca, kjer bo plačilna »luknja« 12,3 odstotka bruto proizvoda.

Še neugodnejše je z brezposelnostjo. No-voletni premor je po svoje zasolila statistična služba EGS, ki je sporočila, da je število brezposelnih v Belgiji preseglo magično mejo 500.000, kar pomeni, da je brez dela že nekaj več kot 13 odstotkov aktivnega prebivalstva. Če naj Belgija uredniški napovedanim 12,3 odstotka brezposelnih, potem bi v letu 1982 morali zaposlovati v hitrejšem tempu, kot se povečuje aktivno prebivalstvo, a kaj takega se jim v zadnjih letih še ni posrečilo.

Koalicija liberalcev in krščanskih demokratov – socialisti so po daljšem času znova v opoziciji – se je neugodnega gospodarskega položaja lotila s thatcherjansko ekonomsko strategijo. Gospodarstvo naj bi popolnoma spustili z vjati, in sicer z

znižanjem davkov, kotizacij za socialno zavarovanje in drugih podjetniških pristojbin, ki se zlivajo v državno blagajno. To naj bi omogočilo nov zagon belgijskega gospodarstva, ki tarna, da mu visoke davščine, draga nafta in surovine jemljejo mednarodno konkurenčnost.

Španija: Vsako jutro tisoč novih brezposelnih

Leto 1981 je bilo za Španijo bridko leto, piše Tanjugov madridski dopisnik Moma Pudar, tudi zaradi gospodarske krize in zaradi zarotniških groženj. Bridkost vsakdana je bilo v minulih dvanajstih mesecih čuti. Drugače tudi ne more biti, saj je Španija dosegla rekordno brezposelnost dveh milijonov odraslih, nasilje na političnem prizorišču se nadaljuje, gospodarstvo v državi zastaja, medtem ko se strahovito povečuje zadolženost države, ki je že dosegla približno 30 milijard dolarjev.

Toda Špancem se zdaj obeta boljše novo leto 1982. Vlada vztrajno ponavlja, da se bo gospodarska rast povečala, da se bo politična trdnost demokratične vlade okrepila, da bo »Mundial-82« v veliko veselje ljudstva, da bo praktično izkoreninjeno nasilje, da bodo...

Tak optimizem vztrajno izraža vlada Leopolda Calva Sotela v zadnjih dneh. Celo odločno zanika, da bi Špance poklicali predčasno glasovati, saj vlada ne bo razpustila kongresa.

Takega uradnega optimizma pa se niso navzeli milijoni Špancev, ki so postali nadvse nezaupljivi. Vlada je na primer vztrajno obljubljala, da sa bo umirila plima brezposelnosti. Toda kar naprej narašča, tako da je v Španiji vsako jutro na novo brezposelnih tisoč ljudi. Strokovnjaki svetovne banke so prav zdaj ugotovili, da vladi ne bo uspelo obrzdati brezposelnosti niti prihodnje leto.

V vladnem programu je predvideno, da se bo špansko gospodarstvo v prihodnjem letu okrepilo za 3 odstotke. Letošnja bilanca je zaključena z dokaj skromno rastjo 0,8 odstotka. Tako vsaj trdi vlada, v gospodarstvu pa pravijo, da se je gospodarstvo povečalo za – nič. Vlada računa, da se bo tržišče z nafto umirilo, saj prav to hudo obremenjuje Španijo, katere naftni račun znese okoli 15 milijard dolarjev. Zato se je vrtoglavo povečal plačilni primanjkljaj s tujino.

Politična nestabilnost je izzvala odtekanje španskega kapitala v tujino, približno milijard dolarjev na leto. Tuj kapital ima več zaupanja v demokratično Španjo in še naprej veljiko vlaga, kar razbremenuje vlado investicijskega bremena. Toda račun je zelo visok, saj večnacionalne družbe postajajo vse močnejše. O tem pričta ta resnični, a kaj nenavadni podatek: približno 40 odstotkov vsega, kar pojedajo Španci, izdelajo tuje družbe.

Kaj negotovo je, kar zadeva ohranitev politične stabilnosti. Na meji med letom 1981 in 1982 vztrajno zatrjujejo, da bo premier Calvo Sotelo prisiljen razpisati izredne parlamentarne volitve morda že spomladi. To pomeni, da bi vlada razpustila zdajšnji kongres.

Mnogi menijo, da bi to bila »politična pustolovščina«. Zlasti socialisti in komunisti se postavljajo po robu zamisli o izrednih volitvah, saj mislijo, da je »čas naklonjen levici«; le-ta dobiva možnosti zmagati na splošnih volitvah, če bodo spomladi 1985, kot določa ustava.

Afrika: V znamenju »če«

Afrika je lani preživljala leto hudih preizkušenj, za mnoge države najhujših doslej, piše naš dopisnik iz Nairobi, Tit Doberšek. Zaradi politične in gospodarske šibkosti – tu je 31 najrevnejših dežel na svetu – je bila črna celina v minulem letu pričla čedalje večjemu rivalstvu veselih za vpliv, ki ga je bilo najbolj čuti na jugu in severovzhodu Afrike. To je bilo leto največjega vojaškega pohoda južnoafriških rasistov na angolski jug, leto največjih ameriških vojaških manevrov na afriškem severovzhodu, leto dveh vojaških udarov – v Centralno-afriški republiko in Gani – pa poskusov udarov in atentatov, leto rekordnih vojaških izdatkov – skupno kakih deset milijard dolarjev.

Za povrh stoji na tleh črne celine blizu 100.000 parov tujih vojaških skornejev. Nad 40.000 kubanskih, 15.000 francoskih, prav toliko britanskih in ameriških, nekaj tisoč sovjetskih, vzhodnonemških in drugih, da ne pozabimo na blizu 10.000 plačancev z raznih koncev sveta.

Ta težka dediščina minulega leta ostaja črni celini tudi v novem letu. To leto bo za Afriko v znamenju številnih »če«, tako na gospodarskem kot na političnem področju.

Na gospodarskem področju se ti »če« zastavljajo takole. »Če« bodo dežele OPEC ohranile ceno za sod nafte pri sedanjih 34 dolarjih, potem bodo afriške države lažje načrtovale stabilnejšo gospodarsko rast: zdaj odmerjajo afriške države po polovico in več deviznih dohodkov za nakup nafte. »Če« se bodo na svetovnem trgu cene za kavo in čaj vsaj obrzdale, če že ne malce izboljšale, za kakav pa občutno zvišale, potem si bodo devizne rezerve afriških držav opomogle: od izvoza enega ali dveh kmetijskih pridelkov oziroma surovine dobivajo namreč afriške države po triletni in več deviznih dohodkov. »Če« bo v pomladanski sezoni dolgega deževja padlo dovolj padavin, potem si bodo afriške države lahko zagotovile zadosti hrane: zdaj jo morajo mnoge, na primer Tanzanija, Zambija in druge, uvajati za drag denar iz tujine.

Podobni »če« se zastavljajo tudi na političnem področju. »Če« bo Organizacija afriške enotnosti zmogla spraviti za pogajalsko mizo predstavnike Maroka in fronte Polisaria, potem utegne priti to leto do referendumov v Zahodni Sahari in do dokončne rešitve tega dolgoletnega afriškega spora. »Če« bo zahodna, »kontaktna« petica sposobna izvesti učinkoviti pritisk na Južno Afriko, potem bi lahko konec tega leta, kot terjajo na črni celini, Namibija postala 51. neodvisna afriška država, s tem pa bi se najbrž zastavilo tudi vprašanje nadaljnje potrebe po tuji navzočnosti v Angoli. »Če« bosta sprožili medsebojna pogajanja tudi Etiopija in Somalija, potem se bo sčasoma morda sprostil na afriškem rogu zdaj nevarno razrasli pritisk blokovskih sil.

Če pa bi se ti »če« v tem letu obrnili drugače, potem čaka črna celino leto še hujših preizkušenj: nadaljnje zaostrovanje socialnih stisk, ki lahko napravi še kak nov vojaški udar (tisti v Gani na Silvestrovo je bil v določeni meri tudi posledica nizkih cen za kakav na svetovnem trgu), nadaljnje, še usodnejše vmešavanje blokovskih sil, ki se bodo hotele okoristiti z razraščajočim se konfliktom na jugu, severovzhodu in severozahodu črne celine.

Južna Amerika: Celina nasprotij in »esperanza«

Na pragu južnoameriškega novega leta ne manjka starih problemov in ti bodo na dnevnem redu tudi v letu 1982, piše naš sodalavec iz Belo Horizonteja, Bogdan Salej.

Čeprav statistike kažejo na izboljšano življenjsko raven prebivalstva v zadnjih letih, ni videti, da se bo življenjska raven korenito izboljševala tudi v naslednjem desetletju, kaj šele v tem letu. Južna Amerika je še vedno gospodarsko dvorišče razvitih držav za dobavo surovin in prodajo presežne opreme in zastarele tehnologije.

Socialni problemi izvirajo tudi iz družbene ureditve, ki omogoča (ali celo povečuje) socialne razlike, dominacijo tujega kapitala in prevlado domače buržoazije. Mala Nikaragva in vroči El Salvador sta simbola boja proti taki ureditvi. Boji v Srednji Ameriki se bodo nadaljevali, saj se bijejo za več kot samo osam osvojitve ene države ali osvoboditve druge. Vendar je jasno, da se bo pritisk Reaganove vlade še povečal in da bo še bolj neizporsken kot doslej.

Dalje, vprašanje bo visoka zadolženost Latinske Amerike, ki skrbi bankirje in velike koncerne. Odvisnost od tujega kapitala bo na splošno večja in mednarodni monetarni sklad (IMF) bo še naprej zakulisni režiser gospodarskega urejanja držav Latinske Amerike. Inflacija in neurejene plačilne bilance pretresajo praktično vse latinskoameriške države, tudi izvoznice nafte, denimo, Venezuelo in Mehiko. Strojne stabilizacijske politike, ki jih narekuje mednarodni monetarni sklad, niso dosegle širših plasti prebivalstva, katerim so bile navidežno namenjene, ampak so predvsem zmanjšale kreditno tveganje velikih bančnih sistemov in utrdile investicije razvitih. V Latinski Ameriki bo delovna sila še naprej poceni, surovine na razpolago in tuji kapital dobrodošel. Konec koncev je ta celina dobavitelj, celina, ki zaradi stabilnosti ne sme čuti velikih pretresov. Skratka, celina, odprta poslovnemu svetu, kapitalu v vseh oblikah in na vse načine. Celina nasprotij in celina »esperanza«, celina upanja.

***

Skratka: nikjer v svetu si ne delajo utvar, da leto 1982 ne bo leto hudih preizkušenj na političnih in gospodarskih prizoriščih. Dopisniki in sodalavci nam s praktično vseh celin, razen Avstralije, in iz držav tako različnih kot sta Madžarska in Japonska ali ZRN in Kenija, poročajo, da so povsod iz prejšnjega leta hkrati z gospodarskimi motnjami podedovali tudi dvome in negotovosti.

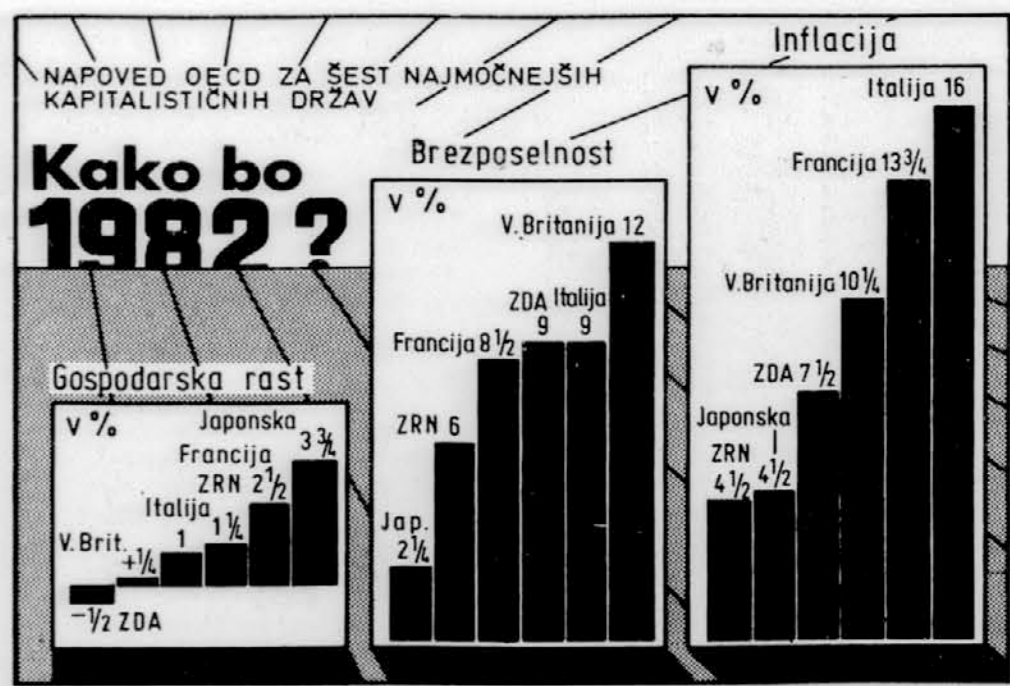
To ne velja le za razviti kapitalistični Zahod, temveč tudi vzhodne socialistične države, pa čeprav tud bolj omejenjo cilje, ki niso bili doseženi ali cilje, ki jih je treba doseči, kot probleme, s katerimi se pri njihovem uresničevanju ukvarjajo.

Položaj držav v razvoju je mogoče strniti v kratko ugotovitev: njihove razvojne težave in neravnovesja se bodo zaradi političnih pritiskov in logike obstoječe mednarodne gospodarske ureditve tudi leta 1982 množile in seštevale s krizami, »uvoženimi« iz razvitega sveta.

Nekaj stvari pa le vzbujajo obete. Po avtoritativni presoji analitikov OECD se je najbolj razvitim kapitalističnim državam izhod iz recesije oddaljil še za en korak zaradi skrajnih omejitvenih davčnih in denarnih politik, torej temeljnih sestavin prav tistega konservativnega obračanja v desno, s katerim se nameravajo te države znebiti vzrokov zdajšnjih motenj. Lansko leto zagotovo ni pršlo Thatcherjanskih, »reaganovskih« in podobnih receptov in nič ne napoveduje, da bi se to utegnulo zgoditi letos. Nasprotno pa se v družbi teh držav, katerih položaj v veliki meri opredeljuje situacija v drugem delu sveta, zdi vzmernljivo in morda obetajoče francosko manevriranje s socialističnimi gospodarskimi obrzci.

Po drugi strani so pretresi v ekonomski bazi tudi v tako razviti državi kot je ZRN – aii prav zato – zaostriili razprave o temeljnih vrednotah celotnega političnega sistema. Vse bolj očitno je torej spoznanje, da na nekatera vprašanja v obstoječih razmerah tudi v daljšem času ni učinkovitega odgovora. Tudi kancler se zato ni mogel izogniti izjavi, da danes nobena država svojih problemov ne more več razrešiti sama.

Pripravil Dušan Snoj

Dokument: resolucija direktije Komunistične partije Italije

Začeti novo obdobje v boju za socializem

Razmišljanje o dramatičnem dogajanju na Poljskem

Glasilno Komunistične partije Italije (KPI) »l'Unità« je v sredo 30. decembra 1981 pod naslovom »Razmišljanje o dramatičnih dogodkih na Poljskem« objavilo resolucijo direktije KPI, ki se glasi:

1. Komunisti so že nedvoumno izrazili in ponovno potrdili obsojda vojaškega udara na Poljskem, aretacij in procesov pred vojaškimi sodišči, prepovedi vseh dejavnosti političnih, sindikalnih in družbenih organizacij. Ti ukrepi – ki so nezdržljivi z našimi demokratskimi in socialističnimi ideali – ne morejo odpraviti globoke krize, ki je zajela poljski narod. Tudi jih ni mogoče utemeljevati s trditvijo, da je treba rešiti bistvo režima socialističnega tipa, kakaj taktik ko se ni več mogoče lotiti protesta delavskega razreda in ljudstva s političnimi sredstvi in pride do uporabe vojaške sile, je to udarec prav za stvar socializma.

2. KPI ponovno izraža prepričanje, da sta demokracija in socializem neločljiva in se lahko uveljavita samo takrat, kadar ima vsak narod polno pravico, da odloča o svoji usodi.

Dramatični dogodki teh dni nas še bolj prepričujejo, da je potrebno poiskati popolnoma nove poti in po njih hoditi, če hočemo znova razvneti boj za demokracijo in socializem po vsem svetu. Ta nuja ne obstaja samo zaradi drugačnega razmer, v katerih morajo delovati sile zahodnoevropske levice. Dejstvo je, da imajo v vzhodnoevropskih državah opravka s procesi nazadovanja, s ponavljajočimi se in dramatičnimi krizami, ki izpodbijajo monolitni koncept oblasti, s pomanjkanjem ustanov, ki bi učinkovito zastopale hotenja družbe, z zaprtim in hierarhičnim pojmovanjem odnosov v »socialističnem taboru«, z idejo socializma kot modela, ne pa kot zgodovinskega procesa, ki v najbolj raznovrstnih oblikah poteka v svetovnem obsegu.

Nastalo je nasprotje med celo vrsto demokratskih in socialističnih faktorjev, med kulturno rastjo in novimi hotenji, ki jih je razvoj v teh državah ustvaril v družbi, in med sistemom, ki ne dopušča resnične demokratske udeležbe ne v produktivni ne v politični sferi. Vse to naposled mrtviče ni samo svoboda in ustvarjalne energije, ampak zavira celo ekonomski, tehnološki in kulturni dinamizem teh družb in razvema nenehen spopad med reformnimi pobudami in avtoritarnimi uzbeki.

Zato je treba ugotoviti, da je tudi to obdobje razvoja socializma, ki se je začelo z oktobrsko revolucijo, izčrpalo svojo gibalno silo, kakor se je bila izčrpala doba, v kateri so se rodile in rasle socialistične stranke in socialistična gibanja, zbrana okrog Druge internacionale. Svet je napredoval in se preobrazil tudi po zaslugi tega zgodovinskega dogajanja. Potrebno ga je preseči s pogledom uprtim naprej. Človeštvo se ubada z orjaškimi, neslutnimi problemi – celo s problemom lastnega obstoja – ki jih kapitalizem ni več sposoben rešiti. Nove so potrebe in pobude narodov, ki se različno izražajo ne samo v državah kapitalističnega Zahoda in v državah tretjega sveta, ampak tudi v državah socialističnega tipa.

Pravi odgovor na te probleme, najbolj primeren in najbolj napreden, ni potemtakem v zatiskanju oči pred resničnostjo in njenimi tragedijami in tudi ne v izreknanju protizgodovinskih preključev. Odgovor: tiči v pojmovanju boja za socializem, v presejanju kapitalizma in starih struktur oblasti kot odprtega procesa, v katerem prihaja tudi do zastojev in nazadovanj, čeprav je človeštvo po tej poti prišlo že daleč. Kot procesa, v katerega je treba poseči s kritiko, a še bolj z dejanji.

V sedanjem razdobju je napredovanje socializma čedalje pomembnejše odvisno od demokratskih in socialističnih idej in pridobitev v razvitih kapitalističnih državah, zlasti v Zahodni Evropi, in od naprednejših socialistično navdihjenih izkušenj, od katerih prihajajo po izvirnih poteh v državah tretjega sveta. Spodbujati boj za socializem v Zahodni Evropi in mu odpirati nove vidike je nujno, če hočemo začeti novo obdobje socializma po vsem svetu in če hočemo prispevati k demokratski obnovi vzhodnoevropskih družb.

Kriza, ki je poleti 1980 izbruhnila na Poljskem, ima številne vzroke. V resnici je šlo za izredno hudo družbeno in politično krizo, ki je globoko pretresla in pretresla to družbo. Ni je mogoče pripisati rovarjenju reakcionarnih sil, sovražnih socializmu, če-

tudi je dajala in daje prostor in možnosti vsemu temu. Kriza prihaja od daleč in je ni mogoče razložiti, ne da bi postavili v središče kritične analize poljski režim, njegovo togost in njegov odpor do vsake učinkovite spremembe.

Z druge strani so bile ekonomske težave, ki so neposredno povzročile nezadovoljstvo in upor poljskega delavskega razreda v Gdansk in v vseh tovarnah v državi, povod za uvedbo ekonomske politike in razvoja, vsiljenega družbi – zlasti v začetku sedemdesetih let – ki nista ustrezala resničnim možnostim in sta še poglobljala razna neravnotežja in nesorazmerja, ker ni bilo ustreznih ekonomskih reform. Vendar ni šlo samo za ekonomske težave.

Nezadovoljstvo in upora sta se obračala proti dejstvu, da ni bilo demokratskega življenja v tem političnem sistemu, proti razmerju med partijo in množicami, ki se je v bistvu sprevrglo v birokratizem, proti uradnim sindikatom, ki niso bili zmogni braniti in varovati vsakdanjih interesov delavcev, a tudi proti privilegiranim položajem in primerom korupcije v sami partiji. Avgusta 1980 je postalo očitno, kako hudo breme je pomanjkanje predstavniških ustanov in poti za sporazumevanje, po katerih bi se lahko svobodno oblikovalo in izražalo kritično mnenje in bi potemtakem na podlagi potrebnega konsenza lahko prišlo do preloma, kar zadeva ekonomsko politiko. V bistvu se je zastavljal problem sprememb in reform v političnem sistemu države.

K takim spremembam je s svojim nastankom in velikanskim razvojem silil sindikat Solidarnost, ko je zamenjal stare sindikate, ki so izgubili zaupanje delavskega razreda in delovnih množic. Uspeh Solidarnosti, ki je bila močna tudi zato, ker se ji je pridružilo na milijone komunističnih delavcev, je bil izraz burnega vdora poljskega delavskega razreda na politično prizorišče, na katerem je terjal dejansko možnost za poseganje pri upravljanju podjetij, gospodarstva, države.

K spremembam je sililo tudi dejstvo, da je v vseh preteklih letih katoliška cerkev ohranila in okrepila svoj vpliv in ugled in jo je bilo čedalje bolj čutili kot nacionalno silo v poljskem življenju. V isto smer so silile tudi druge družbene in idejne sile, med njimi tudi razumski področje bogatih demokratskih kulturnih tradicij.

Ni naključje, da je prva huda kriza po vojni na Poljskem izbruhnila kmalu po obdobju Jugoslavije. Obtožbo o nacionalizmu, naperjene proti vodilni skupini v poljski partiji, so bile znamenje procesa, ki so ga v tistih letih hoteli vsiliti vzhodnoevropskim državam.

Država, kot je zlasti Poljska, je pri ustvarjanju novega družbenega in političnega bolj naprednega režima morala upoštevati zgodovinske in kulturne značilnosti poljskega naroda; zaradi velikih kmečkih množic, ki so imele svoje organizacije; zaradi nacionalnega pomena in funkcije katoliške cerkve; in tudi zaradi številne židovske manjšine. Na ekonomskem področju je bila potrebna in primerna opredelitev, ki bi upoštevala interese in hotenja raznih družbenih slojev. Zato je bilo za Poljsko kot tudi za Madžarsko in druge države izenačevanje s sovjetskim modelom v bistvu huda napaka, ki je bilo njene resne posledice čutili v poznejših letih.

Dvajseti kongres KPSZ je bil v tem okviru izredno pomemben dogodek, ki je vzbudil veliko upanjanje. S tem kongresom se je začelo spet govoriti o potrebi po različnih poteh v socializem in sprejet je bil sklep o popolni obnovitvi socialistične zakonitosti in o demokratski Slovesno je bilo zastavljeno vprašanje o drugačni vrsti odnosov – ekonomskih, političnih in kulturnih – med Sovjetsko zvezo in drugimi vzhodnoevropskimi državami, ki bi temeljili na popolnem spoštovanju suverenosti vsake države. Razglasilo so, da je presežena zamisel o vodilni državi in vodilni partiji. Kazalo je, da so nastale nove možnosti v raznih vzhodnoevropskih državah in tudi v Sovjetski zvezi. In tudi po svetu, zaradi politike miroljubne koeksistence, ki je od XX. kongresa dobivala odločilne spodbude.

Toda po nekaj letih je ta proces prenove – ki je od začetka zmeraj potekal sredi nasprotij, negotovosti in raznih odporov – opasal, kot je moral zapustiti leta 1964 Palmiro Togliatti v svoji »Jalpski spomenici«. In to se je zgodilo tudi glede samih omejitev XX. kongresa, ki je sicer usledil kritiko na tako imenovani »kult osebnosti«, a se mu ni posrečilo iti do konca pri analizi strukture političnega sistema v ZSSR.

Od tod izvira potreba po globljem razmišljanju, ki bo presežilo kritiko posamičnih napak. Zakaj so spodleteli številni poskusi prenove? Objektivne težave, pritisk sovražnika, ki je leta in leta visel nad temi državami kot vojna nevarnost in notranja subverzija, skrbi zaradi okoljevanja, tege hladne vojne – ne pojasnjujejo vsega. Dokaz je vdr na Češkoslovaško leta 1968. V tej državi ni sprožila in vodila akcije za uveljavitev nove demokratske poti sile, kot je Solidarnost, temveč centralni komite Komunistične partije Češkoslovaške, odločen reformirati politično in ekonomsko upravo, ki je bila v kričnem nasprotju s stopnjo ekonomskega in kulturnega razvoja češkoslovaške države.

Vdr na Češkoslovaško je potemtakem skupaj z nasilno prekinitvijo tega plemenitega poskusa prenove dokazal, da prihaja potreba po globoki prenovi vzhodnoevropskih režimov navzkriž ne samo s sovjetskim modelom, temveč s konceptom »socialističnega tabora«, ki omejuje avtonomni razvoj zaveznikovih držav.

Res je – in tega se dobro zavedamo – da razvoj koeksistence in obramba miru ne moreta mimo obstoja dveh blokov v Evropi in da destabilizacijski prelomi prinašajo hudo nevarnost za mir. Toda to ne more upravičiti zatiranja potreb po svobodi, neodvisnosti, po prenovi ekonomskega, družbenega, političnega in kulturnega življenja, ki prihajajo danes po vsem svetu od izražanja. Nasprotno, koeksistenca mora biti pogoj in sredstvo, da bi ti procesi napredovali v miru in varnosti. Zato si blokov – ne na Vzhodu in ne na Zahodu – ne gre zamišljati kot negibni in nespremenljivi resničnosti, kot ideološko-vojaška tabora,

Decembrska Varšava (foto dokumentacija Dela)

njegovih glavnih vidikih, z modelom, ki so ga v poznejših letih ostro obsodili celo v Sovjetski zvezi.

Države, ki so jih imenovali »ljudske demokracije«, so brez dvoma dosegle pomembne uspehe v ekonomski graditvi, kulturnem razvoju in dvigu življenjske ravni. Vendar v teh državah ni bil dovoljen učinkovit demokratski razvoj, tudi na ekonomskem področju so se kopičila nasprotja, ki so postajala čedalje hušja, in vsaj v nekaterih državah je bila na razne načine zatrt nacionalna identiteta.

Ni naključje, da je prva huda kriza po vojni na Poljskem izbruhnila kmalu po obdobju Jugoslavije. Obtožbo o nacionalizmu, naperjene proti vodilni skupini v poljski partiji, so bile znamenje procesa, ki so ga v tistih letih hoteli vsiliti vzhodnoevropskim državam.

Država, kot je zlasti Poljska, je pri ustvarjanju novega družbenega in političnega bolj naprednega režima morala upoštevati zgodovinske in kulturne značilnosti poljskega naroda; zaradi velikih kmečkih množic, ki so imele svoje organizacije; zaradi nacionalnega pomena in funkcije katoliške cerkve; in tudi zaradi številne židovske manjšine. Na ekonomskem področju je bila potrebna in primerna opredelitev, ki bi upoštevala interese in hotenja raznih družbenih slojev. Zato je bilo za Poljsko kot tudi za Madžarsko in druge države izenačevanje s sovjetskim modelom v bistvu huda napaka, ki je bilo njene resne posledice čutili v poznejših letih.

Dvajseti kongres KPSZ je bil v tem okviru izredno pomemben dogodek, ki je vzbudil veliko upanjanje. S tem kongresom se je začelo spet govoriti o potrebi po različnih poteh v socializem in sprejet je bil sklep o popolni obnovitvi socialistične zakonitosti in o demokratski Slovesno je bilo zastavljeno vprašanje o drugačni vrsti odnosov – ekonomskih, političnih in kulturnih – med Sovjetsko zvezo in drugimi vzhodnoevropskimi državami, ki bi temeljili na popolnem spoštovanju suverenosti vsake države. Razglasilo so, da je presežena zamisel o vodilni državi in vodilni partiji. Kazalo je, da so nastale nove možnosti v raznih vzhodnoevropskih državah in tudi v Sovjetski zvezi. In tudi po svetu, zaradi politike miroljubne koeksistence, ki je od XX. kongresa dobivala odločilne spodbude.

Toda po nekaj letih je ta proces prenove – ki je od začetka zmeraj potekal sredi nasprotij, negotovosti in raznih odporov – opasal, kot je moral zapustiti leta 1964 Palmiro Togliatti v svoji »Jalpski spomenici«. In to se je zgodilo tudi glede samih omejitev XX. kongresa, ki je sicer usledil kritiko na tako imenovani »kult osebnosti«, a se mu ni posrečilo iti do konca pri analizi strukture političnega sistema v ZSSR.

Od tod izvira potreba po globljem razmišljanju, ki bo presežilo kritiko posamičnih napak. Zakaj so spodleteli številni poskusi prenove? Objektivne težave, pritisk sovražnika, ki je leta in leta visel nad temi državami kot vojna nevarnost in notranja subverzija, skrbi zaradi okoljevanja, tege hladne vojne – ne pojasnjujejo vsega. Dokaz je vdr na Češkoslovaško leta 1968. V tej državi ni sprožila in vodila akcije za uveljavitev nove demokratske poti sile, kot je Solidarnost, temveč centralni komite Komunistične partije Češkoslovaške, odločen reformirati politično in ekonomsko upravo, ki je bila v kričnem nasprotju s stopnjo ekonomskega in kulturnega razvoja češkoslovaške države.

Vdr na Češkoslovaško je potemtakem skupaj z nasilno prekinitvijo tega plemenitega poskusa prenove dokazal, da prihaja potreba po globoki prenovi vzhodnoevropskih režimov navzkriž ne samo s sovjetskim modelom, temveč s konceptom »socialističnega tabora«, ki omejuje avtonomni razvoj zaveznikovih držav.

Res je – in tega se dobro zavedamo – da razvoj koeksistence in obramba miru ne moreta mimo obstoja dveh blokov v Evropi in da destabilizacijski prelomi prinašajo hudo nevarnost za mir. Toda to ne more upravičiti zatiranja potreb po svobodi, neodvisnosti, po prenovi ekonomskega, družbenega, političnega in kulturnega življenja, ki prihajajo danes po vsem svetu od izražanja. Nasprotno, koeksistenca mora biti pogoj in sredstvo, da bi ti procesi napredovali v miru in varnosti. Zato si blokov – ne na Vzhodu in ne na Zahodu – ne gre zamišljati kot negibni in nespremenljivi resničnosti, kot ideološko-vojaška tabora,

ki se ravnata po logiki sile. V resnici sta bloka politična stvarnost, ki bi ju moral sam razvoj miroljubne koeksistence usmerjati tako, da bi jo presegli. In miroljubna koeksistenca ne more biti samo izraz diplomatskih odnosov in meddržavnih sporazumov, temveč terja tudi aktivno sodelovanje narodov in veliko mirovno gibanje.

Ob poljskem vprašanju kakor tudi ob drugih perečih mednarodnih problemih – evrostrateške rakete, prepoved jedrskih orožij, evropeizem, Sredozemlje, novi odnosi med Severom in Jugom – se potemtakem KPI potrjuje kot edina velika italijanska politična sila, ki ne priznava logike blokov, najbolj pogumna in najbolj avtonomna. Tega ni mogoče trditi za druge stranke, ki brezobzirno izkoriščajo poljsko tragedijo, a molčijo o žrtvah imperializma v številnih delih sveta in poskušajo kovati dobiček, s tem da se prikazujejo pred Washingtonom kot najbolj uslužni in prodrepiški zavezniki.

Zato se nečemo – kar zadeva Italijo ali katero koli drugo državo – spriznati z logiko, po kateri postanejo nujne spremembe žrtve varnosti, kot jo pojmuje in vsiljuje hegemonistična sila. To je pogoj za začetek novega obdobja boja za mir in socializem, ki se bo z ene strani lotil novih nasprotij, izviraajočih iz sedanje strukture sveta, z druge pa bo dal odgovor in izhodišče novim potrebam, ki – v vseh družbenih sistemih – izvirajo iz najnaprednejših stopenj razvoja, zavesti in znanstvenih in kulturnih zmogljivosti.

Ko tako do konca in brez zadreg in zamolčevanj razmišljamo o krizi v vzhodnoevropskih državah, nikakor ne prihajamo do sklepa, da so se perspektive socializma zamaglele in da to dejstvo dokazuje njegov neuspeh.

Meje socializma se ne ujemajo z mejami vzhodnoevropskih držav, ker je socializem zgodovinsko gibanje, ki se razvija v svetovnem obsegu.

6. Socialistična revolucija oktobra 1917 v Rusiji je bil največji revolucionarni dogodek naše dobe. Ogromna je bila po vsem svetu njena gonilna sila za potek boja za osvoboditev in emancipacijo zatiranih delavcev in narodov.

S prenašanjem trdih udarcev, z junastvom in z neizmernimi žrtvami in kljub bremenu tragedij in izrojanja v stalništim obdobju se je Sovjetska zveza otresla strašne zaostalosti predrevolucionarne dobe in je postala velika industrijska sila, sposobna zoperstaviti se ofenzivi nacizma in fašizma, odločilno prispevati k njunemu porazu in tako utreti narodom v Evropi in po svetu novo pot. Oktobrska revolucija je razbila neomejeno vladavino kapitalizma in imperializma, prispevala k rojstvu komunističnih partij po vsem svetu, jih spodbujala v boju za ekonomsko in politično osvoboditev, spodbujala pa je tudi revolucionarna gibanja in gibanja za osvoboditev in neodvisnost nekdanjih kolonialnih narodov v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki. Pridobitve, ki izvirajo iz oktobrske revolucije za delavske in ljudske množice v toliko državah, in spremembe, ki jih je povzročila v svetovnih ravnotežjih v prid socializmu, so bile in so še vedno zelo pomembne.

KPI ne podcenjuje vloge, ki jo igra ZSSR v svetovnem merilu. Ta vloge se včasih ujema z interesi držav in narodov, ki se bojujejo proti imperializmu in reakcionarnim režimom, za osvoboditev in nacionalno neodvisnost, včasih pa je v nasprotju prav s temi interesi, kadar jih naravnost ne tepta, kot je to primer za vojaško intervencijo v Afganistanu.

7. Potreba po »tretji poti« za Evropo izvira iz tega zgodovinskega dogajanja in iz teh vnovičnih teoretičnih razlemb. Motijo se tisti, ki bi radi prepričali ljudi, da so ideje, potreba in nuja socialistične preobrazbe že presežene. V resnici so presežene stare politične in ideološke sheme: določeno pojmovanje socializma, organizacije države in oblasti, družbenih odnosov. Toda iz stvari samih, iz zaostrenih nasprotij, ki ogrožajo usodo človeške civilizacije in jih kapitalizem ne more več preseči, se ponovno pojavlja potreba po socializmu kot objektivna nuja, kot zgodovinska potreba. »Model«, ki so ga sprejeli v Sovjetski zvezi in ga prenesli v vzhodnoevropske države,

je neponovljiv in nesprejemljivo je vsako ločevanje med socializmom in demokracijo, med oblikami lastnine in družbenega nadzora nad sredstvi za proizvodnjo in oblikami demokratske organizacije politične oblasti.

Jasno pa je tudi, da je treba preseči izkušnje socialdemokratskih strank. In to ne samo zaradi negativnosti, podrejenosti in porazov delavskega gibanja v njihovi preteklosti, ker niso imele moči in volje podvomiti o strukturah kapitalistične oblasti, temveč tudi zaradi velike novosti neresenih problemov na Zahodu. Kaže, da je izkušnje in poti, ki jih je doslej ubirala socialna demokracija in so v nekaterih državah pripeljale do pomembnih pridobitev na družbenem in državljanskem področju, zavrla kriza razvojnega in potrošniškega modela, kriza same države, novi pojavi, ki velike množice ljudi potiskajo na rob družbenega dogajanja. Od tod – od Francije do Grčije, od Skandinavije do Nemčije – novo iskanje idej o konkretnih političnih in vladnih programih. Sedanja kapitalistična kriza – s posledicami, ki pritikajo na ljudske množice, in z nevarnostmi, ki jih ustvarjajo za mir in usodo demokracije – zahteva bolj kot kdaj koli prej, da se vse sile evropskega delavskega gibanja zavežejo za novo pot v socializem.

Zahodna Evropa lahko odigra v mora odigrati veliko vlogo v boju za ustvarjanje novega mednarodnega političnega sistema in novega svetovnega ekonomskega reda. Da bi to dosegla, mora v svoji notranjosti sprožiti globoke reforme. Konservativni odgovori na krizo, ki pretresa razvite kapitalistične družbe, so nevdružni, saj pomenijo na milijone brezposelnih, zastoj proizvodnih sil, propadanje in podrejanje glavnim kapitalističnim silam.

8. Italijanski komunisti si lastijo pravico do avtonomne in pozitivne vloge ki jo zastopajo v razpravah, srečanjih in odkritih soočanjih s komunističnimi partijami na oblasti in zlasti s partijo Sovjetske zveze. KPI namerava vzdrževati normalne odnose z vsemi komunističnimi partijami na isti način kot z vsako drugo socialistično, revolucionarno in napredno silo, brez posebnih ali privilegiranih vezi s komerkol, in na podlagi popolne avtonomije misli in politične akcije, brez ideoloških, političnih ali organizacijskih spon.

KPI poudarja, da je po njenem mnenju presežena ideja homogenega komunističnega gibanja, ločenega od skupnih sil mednarodnega delavskega gibanja in potemtakem od socialističnih, naprednih in osvobodilnih gibanj. Iz tega izvira koncept in praksa novega internacionalizma, ki ga uresničuje sila, kot je naša, ki se po svoji zgodovinski dediščini, po svoji kulturi, po svoji politični in idejni avtonomiji zliva z vsemi socialističnimi, revolucionarnimi in naprednimi izkušnjami po svetu. Italijanski komunisti sodijo, da je ohranjanje in razširjanje teh odnosov pomemben pogoj, da lahko prispevajo k uveljavljanju politične opuščenosti in napetosti in miroljubne koeksistence, k uveljavljanju prijateljskih in obojestransko koristnih odnosov med državami in narodi, in da hkrati pospešujejo ideje demokracije, napredka in socializma kot avtonomne izbire vsakega naroda.

9. KPI – partija Gramscija, Togliattija in Longa – je zmožna spopasti se s preizkušnjami, ki jo čakajo. Od tega nas ne morejo odvrti niti poskusi, bolj ali manj bedni, tisti, ki si v tem trenutku, tako kot ob toliko drugih priložnostih, prizadevajo, da bi izkoristili nadvse resno dogajanje na Poljskem za lastne notranjopolitične namene, da bi razcepili delavsko in ljudsko gibanje spričo trde razredne ofenzive, ki zdaj poteka in utegne prizaleti demokratske in družbene pridobitve zadnjih let v življenju naše republike.

Proti temu poskusom se bomo bojevali in jih bomo trdno in odločno obsojali. Moramo nadaljevati po poti, ki jo že lep čas ubiramo. S strastno razpravo in z razumnim poglavljanjem problemov moramo preseči tako ostanke mitičnih in konservativnih vizij kakor tudi stališča, ki bi pripeljala do uničenja naše zgodovinske idejne dediščine. Moramo braniti in okrepiti enotnost partije okrog linije, ki bo lahko najuspešnejše spreminjala razmere v Italiji in bo hkrati prispevala k temu, da bo boj za socializem v svetovnem merilu dobil nov polet.

Aktualen pogovor

Najbolj cenimo posojila za pripravo izvoza

Valentin Mendiževc: Kako dolgo še bodo izvozniki čakali pred okenci Narodne banke na milost in nemilost predpisov?

Konec lanskega leta je delovna organizacija IMP Livar Ivančena goriča, ki je v sestavi sozda IMP, svojemu imenu dodala še ime znanega rojaka in revolucionarja, kovinarja Viktorja Koleše, ki je bil rojen v bližnji vasi Glogovica, svojim zmogljivostim novo tovarniško dvorano in sodobno opremo, svojim željam in ambicijam pa realno upanje, da jih bodo v naslednjih letih tega srednje-ročnega obdobja tudi uresničili.

Livar Viktor Koleša iz Ivančne goriče je največji izvoznik v okviru sozda IMP, vsi njegovi tozdi so nosilci razvoja tako v občini kot v okviru sozda, vsi njihovi razvojni programi so izvedeni naravnani in so zato dobili zeleno luč kot prednostni. Iz starega Agrostroja, ki je komaj tiščal nos nad vodo tudi v tistih, gospodarsko bolj prijetnih časih, je v šestnajstih letih zrasla uspešna delovna organizacija. Ivančnogoriška livarna je zdaj najuspešnejša jugoslovska livarna – to ji priznajo vse livarne in prav to, da si najboljše po izbiri stroje, tudi nekaj pomene- ni. Z glavnim direktorjem delovne organizacije IMP Livar Viktor Koleša **Valentinom Mendiževcem** sta se o razvoju tovarne, uspehih in težavah pogovarjala **Zdravko Stefančič** in **Ivan Vidic**.

priskevala tudi trgovska mreža, in to kar precej?

MENDIŽEVEC: Res je, skoraj petino. Ko smo pred dvema letoma načrtovali to novo naložbo, smo že v začetku sodelovali s trgovino. Trgovina je pač naš kupec, po drugi strani pa smo menili, da je prav, če svojo akumulacijo na neki način vrača združenemu delu, proizvodnji. S tem ko trgovina sodeluje pri naložbi, se hkrati tudi obvezuje, da bo blago prodala. Tako smo si zagotovili trg. Če trgovina ni dohodkovno povezana s proizvodnjo, kupuje le t. kar, ko blaga manjka, ko ji to ustreza, če ne, pa ne. Če pa je dohodkovno povezovana s proizvodnjo, si močno prizadeva, da bo blago tudi prodala.

DELO: Na kratko nam povejte, kaj se je v teh šestnajstih letih zgodilo v Ivančni goriči?

MENDIŽEVEC: Pred šestnajstimi leti so delavci IMP sprejeli prisilno upravo v majhnem kolektivu, ki se je imenoval Agroservis, ki je dajal kruh 120 delavcem in imel livarno z zmogljivostjo 250 ton na leto. Livarstvo je bilo glavna dejavnost, imeli so še majhen servis za popravilo kmetijskih strojev in ključničarsko delavnico. Bili so v resnih kadrovskih in gospodarskih težavah. Tudi IMP je imel livarsko dejavnost, ki je pravzaprav najstarejša v IMP. Bila je na Trati, v Šentvidu, prostorsko stisnjena, zato smo prišli za ponudeno priložnost. Že tedaj, ko ni bilo zakona o združenem delu, smo združili delo in sredstva.

Delavce smo vsak dan vozili iz Ljubljane v Ivančno goričo, pripravili investicijski elaborat, združili denar – 400 milijonov, kar je danes simbolična vsota – in razširili proizvodnjo na 1.500 ton na leto. Nismo bili zadovoljni, ne s količino ne s kakovostjo, ki jo je omogočala stara tehnologija. Zato smo pripravili nove programe, nove naložbe in leta 1972 zgradili daljnovod, dve leti pozneje začeli graditi nove livarske zmogljivosti in leta 1975 dogradili livarno, ki je takrat pomenila pravi preobrat v slovenskem livarstvu. Šlo je za zahtevno in sodobno tehnologijo, ki je ponudila precej večje zmogljivosti, višjo storilnost in bolj-šo kakovost. Tri leta pozneje se nam je ponudila priložnost, da livarno še razširimo, da organiziramo proizvodnjo za izvoz. Kupili smo, ob pomoči sozda, nove, zahtevne tehnološke linije, združili smo se z livarno z Galjevice, iz skupine za vzdrževanje smo organizirali novi tozdi za proizvodnjo armatur. Razširili smo livarske zmogljivosti na 16.000 ton na leto. Ob 300 zaposlenih imamo najvišjo storilnost v SFRJ: 60 ton na zaposlenega, medtem ko je jugoslovska povprečje 20 ton in slovensko okoli 32 ton na zaposlenega.

DELO: So vaši delavci livarji bolj pridni ali pa je vzrok za višjo storilnost v čem drugem?

MENDIŽEVEC: Imamo nekoliko ugodnejši proizvodni program. Res pa je tudi to, da smo proizvodnjo bolj organizirali, da imamo sodobnejše tehnološke linije (Isamat, Universal), ki jih drugi nimajo. Do nekaterih prednosti smo se tudi sami dokopali: za pretapljanje železa uporabljamo t. i. dupleks sistem – elektropeči in kupolne peči, tekoče železo iz obeh talilnih sistemov peljemo v žbiralnik, receptor, in vedno imamo na voljo 15 ton taline. Zastojev v proizvodnji ni, tudi če gre kak peč v remont. Torej je višja storilnost rezultat organizacijskih prednosti, smotrni- naložb v preteklosti in pravilne izbire tehnologije.

DELO: Iz investicijskega načrta je mogoče razbrati, da je denar za novo tovarno

jih sicer vzame slahernemu izvozniku. No, v teh podjetjih ljudje potem dvignejo veliko hrupa in vpijejo, da je to, kar se dogaja, nemogoče, da tako ne morejo živeti, pa čeprav bi morali vedeti, da z menjavo ena proti ena ne gre, da je treba priti na ugodnejše razmerje med izvozom in uvozom v naš prid. Mi smo v izvozu že precej let. Še pred petnajstimi leti smo izvažali odtike na Madžarsko, Metalimpexu v Budimpešto. Ko smo zgradili nove livarske zmogljivosti, so nas obiskali predstavniki Siemensa. Dobili so vtis, da smo tehnološko dobro opremljeni, da posle obvladamo, da smo lahko dober partner. Tako že iz leta v leto dobavljamo Siemensu več in več, zdaj izvozimo samo njim za pet milijonov mark na leto. Siemens je izjemno soliden partner, dober plačnik, količine veča vsako leto za deset in več odstotkov. Zelo težaven pa je pri cenah. Vidite, nekaj zahodnonemških partnerjev nam je lani dobave storniralo. Siemens tega ni storil. Zagotovili so nam, da te bojzani sploh ni. Toda njihovi dobavitelji iz ZRN so zaradi recesije, takrat gredo tam cene dol, zniževali cene, samo da so lahko dobavljali in imeli delo. Tudi mi smo jih morali znižati za štiri odstotke.

DELO: Vaši dobavitelji iz Jugoslavije pa tega seveda niso storili...

MENDIŽEVEC: Seveda ne. Vidite, veliko smo že govorili in slišali o 67. členu zakona o združenem delu. Ta opozarja na skupen prihodek. To pa nikogar od naših dobaviteljev, celo prevoznikov ne zanima. Surovine, ki jih uporabljamo, je mogoče tudi izvoziti. Zato dobavitelji surovin zahtevajo od nas devizno participacijo. Dajemo jo za fenolne smole, za koks, za surovo železo, zdaj devizno participacijo zahtevajo tudi naši prevozniki, saj imamo pogodbo franko Berlin, kar je ugodno, saj več denarja ostane naši državi. Če vse to plačamo, ostane izvozniku torej nam, le nekaj deviznih bankovcev in seveda izguba, ki smo jo pri tem izvozu zavestno pridelali. Vsi dobavitelji pa vztrajajo pri svoji ceni, ki jo zidajo po jugoslovske, in na to ceno hočejo in zahtevajo devizno participacijo. Če bi šli v skupen prihodek, potem bi delili tudi izgubo. Tako bi tudi dobavitelji surovin ali pa prevozniki dobili devizo po tisti ceni, kolikor je dejansko vredna, kolikor nas je stala, ne pa po uradnem tečaju, ki mu ob napihneni domači ceni ponuja celo akumulacijo, nosilec polja v izvoz pa iztrži izgubo. Iztrži je toliko več, kolikor deviz več je moral odstopiti surovinarju ali prevozniku. Dolgoročno tako pa gotovo več ne bo šlo. Mi smo našega prevoznika Interevropo, že opozorili, da prevozniki stroški znašajo kar 17 odstotkov naše cene, da bomo morali poiškati konkurenčnejšega v tujini, v ZRN ali Avstriji, ki bo zagotovo cenejši, žal pa bo toliko manj deviz ostalo državi.

DELO: Pa ste poskušali z dobavitelji surovin doseči sporazum, si zagotoviti svetovno ceno surovine?

MENDIŽEVEC: Poskušali že, poskušali, uspeha pa ni bilo. Vsak prikazuje tako visoke stroške, da se primeš za glavo. Ali pa izkazuje planirano izgubo, pozneje, ob bilanci, pa izgube ni nikjer. Če bi gradili izvoz na skupnem prihodu, bi lahko pogledali te kalkulacije, lahko bi videli, kaj vse bremeni njegovo uro. Kalkulacija je relativna stvar. Nekdo planira takšno inflacijo, drugi drugačno. Nekdo ima visoko delovno storilnost, drugi nizko. Nekdo je priden in si zapenja pas, drugi živi prek svojih možnosti. Pri nas cene zidajo na slabostih, ki jih imajo, tako pridemo do visokih izvoznih cen, ki jih tuji trg ne prizna. Tam ima blago svojo ceno, kalkulacija, to pa je tvoja stvar.

Če bi gradili na skupnem prihodu, bi prenekaterega od teh problemov, ki jih imamo zdaj izvozniki, rešili preprosto in samoupravno. O tem sem trdno prepričan. To kaže tudi primerček iz naše delovne organizacije, kjer sodelujeta po tem načelu livar in proizvajalec armature. Livar prodaja v tozdi armature odtike po ceni, ki jo še lahko prenese, proizvajalec armature surovino obdela in prodaja, delita si prihodek, zagotavljata si delo in trg.

DELO: Veliko govorimo o izvoznih spodbudah, ki naj pospešijo izvoz. Nekateri so menjaja, da o tem lahko govorimo in razmišljamo zato, da bi opravičilo visoke davjate, ki jih nalagamo proizvodnji. Kaj vi mislite o tem?

MENDIŽEVEC: O izvoznih spodbudah se res veliko piše in govori, včasih s tem celo zavajamo tiste, ki se bolj malo spoznajo na problematiko uvoza in izvoza. Ko smo nazadnje videli v Uradnem listu, kaj je ponudnega in kaj se lahko iztrži, smo spoznali, da lahko iztržimo vsega skupaj 3 odstotke spodbud, čeprav 30 odstotkov prihodka ustvarjamo v izvozu. Pri nas najbolj cenimo posojila za pripravo izvoza. To je nova kvaliteta, tako da lahko prosta sredstva vlagas bodisi v razširjeno reprodukcijo ali združuješ za zagotovitev surovin ali drugega, kar ti pač manjka, s posojilom za pripravo izvoza pa rešuješ likvidnost in osnovna sredstva. Še bolj pa bi bila druga izvozna spodbuda. Izvoznik naj bi dobil določen odstotek, ki bi mu bil na voljo za prost uvoz vsega, kar za proizvodnjo potrebuje. Zato, da ne bo jutri čakal pri okencu Narodne banke na milost ali nemilost predpisov, ki se včasih rojevajo tudi nesamoupravno, ki nastajajo v nekaterih glavnih kaj skrivnostno – izvoznik pa nima nadomestnih delov, nima surovin, proizvodnja se ustavlja, s tem pa tudi izvoz.

Ta odstotek, lahko bi bilo 20 ali 30 odstotkov, kakorkoli že, nekoč smo mu rekli retencija, bi bila največja spodbuda. Prepričan sem, da bi tudi tisti, ki danes nič ne

izvažajo ki iščejo na trgu »proste devize« in jih plačujejo 40 do 60 odstotkov nad uradnim tečajem, raje izvažali določen odstotek svojih zmogljivosti in kaj kmalu spoznali, da bi tako iztržili več, pa se državi bi dali svojih 35 odstotkov. Toda o tem nihče noče nič slišati, pa čeprav sem prepričan, da o tem marsikdo že kaj ve.

DELO: Zato pa je slišati obljube, da bo letos izvozniki lahko bolj razpolagali z ustvarjenimi deviznimi sredstvi.

MENDIŽEVEC: O tem nisem trdno prepričan, pač zaradi slabih izkušenj iz preteklih let, saj smo že večkrat slišali obljube, da bodo izvozniki lahko uvažali, kar potrebujejo, da bo devizni trg, da bo realen tečaj dinarja, veliko je bilo stvari, ki jih nismo uresničili. Ne vem, kje bi zdaj samo zaradi prestopa v novo koledarsko leto našli voljo in moč, pripravljenost, oblike in načine, za prost uvoz, ko pa nočemo niti retencije. Tudi uvoz opreme omejujemo rigorozno in tako dolgo ne bo šlo. Zahvaliti se moramo predvsem sodobni opremi, da smo danes izvozniki. Oprema je tista, ki je prva znižala naše izdelovalne stroške, dala primerno kakovost in tehnične možnosti, da lahko danes konkurenčno posegamo tudi na zahodni trg. Brez kakovostne tehnološke opreme in brez zadnje besede tehnike ne bo šlo.

DELO: Slišali smo, da ste se zaradi tega jezili tudi v gospodarski zbornici.

MENDIŽEVEC: Res sem se. Pred pol- drugim mesecem, ko nam je voda najbolj v grlo tekla, smo se pogovarjali o tem, kaj bi se še dalo storiti v izvozu. Jerneja Jana sem vprašal, kako si razlaga dejstvo, da je naš partner Siemens pripravljen financirati stroj za obdelavo programa, ki mu ga zdaj pošiljamo, pa stroja ne moremo dobiti.

Izvažamo pravzaprav polizdelke, pretežno surovino, v naših izdelkih je več materiala kot dela. Če bi jih doma obdelali, bi povečali izvoz za 30 odstotkov, ne da bi porabili za kilogram več surovine. Zmanjšali bi stroške izdelave, dosegli bi večje premije, večji devizni priliv; posluha pa pri pristojnih ni. Takšne stroje izdelujejo tudi pri nas. Prvi prvomajski je dobavni rok 36 mesecev, stroj stane 25 milijonov din, v ZRN ga dobavijo v desetih mesecih, stane 500 tisoč mark (okoli 10 tisoč din). Na leto bi s tem strojem izvozili za poltretjo milijardo mark več. Mislim, da k temu ni potreben noben komentar več.

DELO: Kljub vsem tem težavam in včasih tudi jezi pa Livar krepko koraka naprej.

MENDIŽEVEC: Včasih smo le nekoliko razočarani. Napredček je, drž. Veča se prihodek, dohodek. V občini smo prva proizvodna organizacija, a nam žal status nosilca razvoja ne v občini ne drugje ne pomagajo več kot beseda. Pomoči, ki nam je včasih potrebna, ne dobimo. Samo primer: V Ljubljani imamo tozdi livarno barvnih kovin, ki dela v izjemno težkih razmerah, pa kljub temu izvažajo četrtino svoje proizvodnje. Nihče v ljubljanski regiji je noče sprejeti pod streho. Ne dajo ji lokacije za nov obrat. V Ivančni goriči imamo svoj prostor, imamo daljnovod, imamo kompresorsko postajo, plinsko postajo, kanalizacijo, energetiko, čistilne naprave. Pa postiskajo v ospredje vprašanje ekologije, pa čeprav vsi strokovnjaki, od Jožefa Stefana naprej, zagotavljajo, da naložba ekološko ni sporna. Ni poplode, pa čeprav vemo, da je livarna Sloveniji potrebna, potrebe so več kot 2.500 ton, mi bi zgradili livarno za 1.500 ton, ki bi bila 70 milijonov din cenejša, ker že vse potrebno stoji. Prilivati smo nov elaborat, spet ga bomo poslali vsem, ki imajo pri tem kaj besede, a uspeha se ne nadejamo. Zato, ker ne bo polovico proizvodnje izvažala, saj se bakra in kositra, ki ga uvažamo z Zahoda, pač ne izplača (potem ko surovino drago plačajo in plačajo še carino) izvažati nazaj na zahodni trg.

DELO: Zadolženi smo predvsem na Zahodu, zato je tudi naš izvoz naravnano na zahodni trg. Izvoz na vzhodni trg ne pomaga odplačevati dolgov.

MENDIŽEVEC: Tako preprosto to ni. Že vrsto let izvažamo tudi na Vzhod. DDR je poglaviti kupec naših izdelkov iz sivega liva, aluminija, silumina. Gre za dobro utečen posel, visoko stopnjo akumulacije. Ta izvoz je za nas izjemno pomemben, saj smo zapolnili zmogljivosti, dobro akumulacijo imamo, z njo krijemo izgubo, ki nastaja pri izvozu na zahodni trg. Vedeti je treba, da ni tako preprosto vključiti se na vzhodni trg, ki dela po svojem planskem gospodarstvu, kjer imajo več besede ministri, manj komercialisti. A ko uspeš, je to dolgoročen posel. Ti posli so zadnje čase res velikokrat kritizirani. To nas preseneča. Izvoz na Vzhod narašča hitreje kot na Zahod, ni pa nikoli prikazan v fizičnem obsegu, vedno le finančno. Temu je vzrok hitra rast vrednosti dolarja. Dolar je ne-realno ocenjen v primerjavi z nacionalno valuto. Z rastjo dolarja raste na videz tudi izvoz, a le finančno tako hitro, fizično komaj 6 do osem odstotkov na leto. Pomembnejše pa je še nekaj drugega. Izvoz in vzhod je vezan na blagovne liste. Blagovne liste sestavljamo konec leta za naslednje leto. Natanko, vemo kaj bomo izvozili, saj naši kupci na Vzhodu terjajo natanko tisto, kar smo se dogovorili. Mi pa nismo sposobni spraviti na blagovne liste programa, materiala ali surovin, ki jih doma manjka ali pa jih celo za drage devize in posojila uvažamo z Zahoda. Tako ta uvoz z blagovnimi listami, na katere pridejo tudi nepomembni izdelki, praktično razvrednotimo. Lahko pa bi ta izvoz pomenil resničen substitut uvoza z Zahoda. Res je, da ni deviznega priliva, ni pa tudi deviznega odliva, dosegamo pa ugodnejše cene.

Portret tedna

Soledad Becerril

Josep Sert, Španski arhitekt, ki že dolgo živi v ZDA, eden izmed uglednih ljudi, ki so se udeležili slavnosti ob vrtni Picassove Guernice v Spaniji, je v nekem intervjuju izrazil blago začudenje nad razmerami v Spaniji. Leta 1937, ko je bila Guernica prvič razstavljena v Parizu, je rekel, ne bi nihče nikoli pomislil, da bo ta slika nekoč prišla v Spanijo, da bo to demokratska monarhija, da bo razstavljena v muzeju, ki mu predseduje duhovnik in da jo bodo varovali pripadniki civilne garde.

Položaj je, če malo pomislimo, res po malem paradoksalen.

Sert takrat še ni vedel, da bo Guernica malo kasneje prišla v pristojnost Soledad Becerril; če bi, se mu to morda zadržala še dodatna nenavadnost. Soledad Becerril je španska ministrica za kulturo in sport; premier Calvo Sotelo jo je postavil na ta položaj med zadnjo spremembo vlade. Pri imenovanju te 37-letne markize (po možu) na ministrski položaj je nekoliko nenavadno vsaj dvoje: to, da je politično izrazito moška Spanija dobila drugo ministrico v svoji zgodovini (prva ženska na ministrskem stolčku je bila ministrica za zdravstvo v času druge republike), in to, da je Soledad Becerril liberalna osebnost v vladi, ki jo po Sotelovim vodstvom nosi čedalje bolj na desno.

Njeno imenovanje je bilo v Spaniji pomembno dejstvo, ki je privedlo do sprejete politike deležne pozornosti; novinarjem je prišlo toliko bolj prav, ker druge ministrske stolčke v zdajšnji vladi zasedajo bolj ali manj brezbarvna imena. In kot so vestno poročali svojim bralcem, je Soledad Becerril že med prisego kralju izstopala med svojimi kolegi; sicer je bila, kot ponavadi, oblečena diskretno in elegantno, a v svoji rdeči obleki in rdečih nogavicah je vendarle predstavljala zelo prijeten kontrast tradicionalni črni monotoniji oblek moškega dela ministrske ekipe.

Ob imenovanju Becerrilove (sama pravi, da je zvedela zanj iz časopisov) se je nehotela vsilila primerjava z Melino Mercouri, ki je skoraj istočasno postala ministrica za kulturo v Grčiji, državi, ki jo veže s Spanijo marsikatera sličnost. Vendar je med prihodom obeh ministrice na njen položaj bistvena razlika. Skok Mercourijeve iz igralstva v uradno politiko je logičen, če ga povežemo s programom Pasoka, gibanja, ki napoveduje temeljite družbene spremembe, med drugim tudi glede položaja ženske v družbi. Soledad Becerril pa v Sotelovo vlado – zlasti, če mislimo na njeno liberalno usmerjenost in pripadnost levemu krilu vladajoče Unije demokratskega centra – nekako ne sodi.

Sotelova vlada že dolgo vztrajno drsi v desno; to pomikanje je odsev notranjih bojev v UCD, procesa polarizacije in razkrajanja stranke, v kateri so se ob koncu lanskega leta zelo uveljavila desna strujanja in stranko občutno odmaknila od političnega centra, kjer naj bi uradno še vedno bila. Obdobje reform je že zdavnaj minilo in vlada je politično ohromljena. Pri tem bi se sicer dalo razpravljati o tem, koliko je ta vlada v resnici nemočen ujetnik pritiskov iz armade in v kolikšni meri ji ta sicer nesporni pritisk služi kot alibi, da se odmika od resnično sredinske politike. Kakorkoli že, tačas se zdi, da je njen poglaviti cilj v tem, da vladajočo stranko čim dlje – po možnosti vsaj do volitev leta 1983 – obvaruje pred dokončnim razsulo.

Kaj torej v tako usmerjeni vladi z negotovo prihodnostjo počenja liberalna Soledad Becerril?

S strani Calva Sotela, politika, za katerega je znano, da rad vleče presenetljive poteze, je bilo imenovanje Becerrilove nedvomno skrbno premišljena odločitev. Imenovanje liberalne ministricice naj bi po eni strani poskrbelo za kolikortoliško ravnotežje med levim in desnim krilom stranke (boj med njima kljub vsemu še ni dosegel konca), predvsem pa naj bi naveden položaj kot dokaz, da vlada in stran-ka ostajata pri politiki centra. Potemtakem se zdi, da služi Soledad Becerril Calvo Sotelu kot nekakšen alibi za njegovo deklarirano politiko. Poleg tega se v Andaluziji, kjer ima Soledad Becerril svoje volilno okrožje, bližajo volitve v prvi avtonomni parlament in ministrico, ki je deloma v Sevilli, lahko pomeni za UCD privlačnega kandidata.

Odločitev Soledad Becerril, da sprejme pomenujo mesto, je bila morda težja, kajti 37-letna svetlolasa žena nekega markiza iz Seville, se je gotovo zavedala, da stopa v vlado, ki je pravzaprav že prehodna (čakanje na volitve), neaktivna in v kateri bo s svojim političnim profilom bolj ali manj osamljena. Na to odločitev tako verjetno ni vplivalo toliko upanje, da bo lahko vplivala na razmerje moči v vladi, kot dejstvo, da se je pred časom odločila za poklicno politično kariero in da je Sotelovo povabilo torej sprejela kot novo priložnost, da se uveljavi in potrdi. Torej zavestna odločitev za nastop v vlogi, ki najbrž ne more biti posebno hvaležna.

Sicer pa ji v novinarskih krogih (ki jim Soledad Becerril baje po malem zameri, da si v poročilih o njenih nastopih ne morejo kaj, da ne bi opisovali tudi njene zunanosti; jezi se menda tudi na kolege, če ji po nastopu v parlamentu rečejo, da je bila videti čedna) vnaprej priznavajo, da bo svoje delo opravljala temeljito in zavzeto. Kot ministrica za kulturo oziroma kulturno politiko, ki jo država po ocenah poznavalec zanemara, namerna ljudi iz kulture braniti pred davkarji, zavzemala se bo za resnično decentralizacijo kulture in za ustvarjanje kulturne infrastrukture. Kultura mora po njenem postati javna služba za vse narod, ne pa le za privilegirano elito. »V nobenem primeru ne gre za upravljanje s kulturo. Ministrstvo kulture ne ustvarja. Moja naloga je zagotoviti sredstva, da bodo lahko ljudje svobodno ustvarjali kulturno bogastvo. Kultura nastaja v ljudstvu in se ljudstvu vrača.«

Zdaj ta španska ministrica, ki je doštudirala filozofijo in literaturo, kot se baje spodobila za ženske pripadnice boljših španskih družin, živi med Madridom, kjer pet dni na teden opravlja svojo službo in v Sevilli, kjer je poročena in kjer živi njena družina (dva otroka in markiz). Rodila se je v Madridu, toda Sevilla ji je, prvi, bolj pri srcu, ker je tam »ritem življenja bolj človeški«. Politika je trenutno zanjo kljub temu poglavna stvar (z možem je sklenila sporazum, da tako dolgo, dokler bo ministrica, ne bo dajal političnih izjav), in v tem okviru je zanjo bistveno, da se v Spaniji ohrani demokracija. Da je Soledad Becerril, ki je med Tejerovim strajkanjem v parlamentu med lanskim poskusom udara skupaj z drugimi poslanci ležala pod klopmi, resnična demokratka, o tem ne gre dvomiti. In to je v Spaniji, kjer je demokracija tačas v nevarnosti, pomembna stvar. **Janko Lorenci**

Pogovor z ustvarjalci reakcijskih potniških letal

O letalih, denarju, ljudeh in zdravi konkurenci

Boeingovi strokovnjaki – legende, ki so vse bolj »prijajene«

Pred kratkim so se mudili v Ljubljani trije predstavniki ameriške letalske družbe Boeing, predsednik Boeing Commercial Airplane Company R. W. Welch, podpredsednik Joseph E. Sutter, ki je hkrati eden glavnih konstruktorjev družbe, in podpredsednik O. M. Roetman, odgovoren za prodajo letal zunaj ZDA. Spremljal jih je zastopnik Boeinga za Evropo iz Bonna Peter Smutny. Za Delo sta se z njimi pogovarjala Božidar Pahor in Zoran Jerin.

Delo: Morda bi začetek povedali nekaj splošnih podatkov o trenutnem delu in razvoju vaše družbe?

Welch: Minilo je že dokaj časa, ko smo zadnjič dali na trg novo letalo 747. V naslednjih letih je bila naša razvojna dejavnost precej medla, dokler nismo začeli z razvojem 767. To letalo je dvomotorno, za 200 do 250 potnikov, ima širok trup, dva prehoda med sedeži, ga trenutno preskušamo in naj bi ga v ZDA uvedli v promet avgusta 1982. Še prej, januarja 1982, pa bomo prvič predstavlili javnosti letalo 757, letalske družbe pa ga bodo dobile januarja 1983. Po desetih letih razvojnega zatísija se bomo zdaj pojavili na trgu z letalom kar dveh različnih kategorij.

Delo: Ali imate konkurencijo v ZDA, kar zadeva in dve letali?

Welch: Konkurencija nam je edino evropski Airbus 310 A, ki je neposredni tekmeč našega 767, vendar še ni letel. ...

Sutter: Tudi 757 je zelo zanimivo letalo. Bolj ekonomično je, ker troši manj goriva, in je po številu sedežev – od 180 do 200 – primerno za čarterske družbe. V prihodnjih desetih ali petnajstih letih bo najbrž zaradi manjše porabe goriva nadomestil naš 727.

Delo: Koliko pa je bilo doslej naročil?

Sutter: Za 767 je prišlo doslej menda 173 trdnih naročil, za 757 pa kakih 135. Za nas so važna le trdna naročila.

Delo: Koliko naročil je potrebnih, da pokrijete stroške razvoja?

Welch: Več sto. Z gospodom Sutterjem in Roetmanom ne moremo nikoli izračunati, koliko nas bodo stale te potrebne izboljšave, ko bo letalo že v proizvodnji in prometu. V naši industriji pre malo upoštevajo dejstvo, ki smo ga doleteli mi v 28 letih dela z reakcijskimi potniškimi letali, da porabljamo več denarja za izboljšavo kot za nastanek letal. To vsekakor velja za tipe 707, 727 in 737. Izboljšave so potrebne pri podaljševanju trupa, pri novih motorjih in pri aerodinamičnih rešitvah. Tako na primer mo-

derniziramo 737: povečujemo število sedežev, uvajamo tišje motorje in spreminjamo notranjo opremo. Pri spreminjanju interiorov uvajamo nove in boljše materiale. Poleg tega tudi nudimo zboljšano verzijo 747, pri kateri smo podaljšali zgornjo kabino. To je trenutno največji strošek pri 747.

Delo: Ali letalske družbe po določenem času pogosto same zahtevajo drugačne motorje v svojih starih letalih?

Sutter: Zelo malo je takih primerov, čeprav je zadnjič »Herald Tribune« objavil članek, da se to precej pogosto dogaja. Članek močno pretirava glede tega. Še največ zamenjav doživlja McDonnell-Douglasov DC-8, vsega skupaj pa gre za 100 do 150 letal. Zamenjava motorjev je namreč zelo draga stvar. Letalo mora ostati dlje časa na zemlji, potrebne so obsežne prilagoditve ...

Delo: Kaj pa pretirano podaljševanje trupov, ali je to varno?

Sutter: Besede mi polagate v usta. Kadarkoli se odločijo podaljšati trup, da bi spravili vanj več potnikov in si odprli novo tržišče, morajo opraviti veliko preskusov na tleh in v zraku. Vsekar je to ceneje, kot ustvariti povsem novo letalo, še zdaleč ne pa poceni, saj stane ogromne denarje, če hočeš letalo kakor že koli spremeniti. Toda naj se povrnem k vprašanju, kdaj pokrijemo stroške razvoja in proizvodnje. Moram reči, da res ni mogoče ločevati začetnih stroškov s poznejšimi.

Delo: Potemtakem mora preteči nekaj let, da lahko ugotovite, ali so vsi stroški pokriti.

Welch: Vsekar. Pri nas smo morali zmeraj prodati po več sto letal, da smo pokrili vse stroške. Imeli smo srečo, da smo pri 707, 727, 737 in 747 to dosegli pri vsakem posamičnem tipu. Celo dobiček je, ki pa smo ga prelihi v razvoju 767 in 757.

Delo: Čeprav zdaj ne obravnavamo vašega vojaškega programa, bi bilo vendar zanimivo ve-

deti, ali se denar iz civilne proizvodnje pretaka v vojaški program in obratno?

Welch: Čeprav imamo ločeno proizvodnjo, pri čemer je proizvodnja komercialnih potniških letal najmočnejša, je podjetje vendarle enotno. Seveda poleg vojaških letal proizvajamo tudi helikopterje, gliserje in rakete MX. Kadar se odločimo, da bi začeli proizvodnjo novega potniškega letala, se korporacija kot celota odloči, ali bo financirala projekt. Sredstva, ki jih ustvarja komercialna proizvodnja, se življajo s sredstvi, ki jih ustvarja vojaški program.

Delo: Ali je bilo tako že tudi z vašim reakcijskim potniškim prvcem, letalom 707, ki ste ga zasnovali hkrati kot letali tanker KC-135 za vojno letalstvo?

Sutter: Modela 707 in KC-135 smo se lotili skupaj iz čisto konkurenčnih razlogov. Zato je bilo na začetku dolič govorice in še posebno glasna je bila seveda konkurenca, da je 707 v bistvu vojaško letalo. Naposled pa se je izkazalo, da je bilo med obema modeloma komaj 7 odstotkov skupnih delov in da so bili stroški za vojaški KC-135 zelo visoki. O vsem tem bi lahko na dolgo razpravljali, vendar sem jaz prepričan, da dandanes pri nas civilne raziskave bolj koristijo vojaškemu programu kot obratno.

Delo: Potemtakem je za ZDA značilno, da tudi v letalstvu vojaški sektor izkorišča civilni razvoj, medtem ko je v Sovjetski zvezi obratno.

Sutter: Iljušin 76 je bil prvotno vojaško letalo, ki so ga pozneje prilagodili za Aeroflot. Njegova glavna pomanjkljivost je seveda v neekonomičnosti motorjev. To izhaja iz tega, da vojska zahteva predvsem največjo zmogljivost, medtem ko je vprašanje goriva drugatega pomena.

Roetman: Naj se vrnem še na jaz. Naša družba je projektirala in izdelala 707 kot popolnoma komercialno letalo, civilno letalo. Od tistih časov smo popolnoma s svojimi sredstvi uresničili štiri ali pet novih programov. Na tej osnovi si lahko ustvarite sliko, koliko trajaj razvoju posamičnega letala.

Delo: Koliko približno?

Roetman: Približno deset let.

Delo: Mar pri tako dolgih rokah in velikih stroških ne bi bilo koristno, če bi vi in letalska družba McDonnell-Douglas združili sile?

Welch: Predvsem moram povedati, da imamo zakone proti trustom. Njihov namen je obraniti konkurenco med podjetji. Zelo zelo težavno vprašanje. In če tekmujejo McDonnell-Douglas, se čaka konkurenčnost. Prepričani smo, da bolje delamo, če imamo pred seboj izziv in konkurenta.

Sutter: Naši fantje so prepričani, da so najboljši letalski inženjerji in deželi. Sicer pa imamo med kooperanti, ki izdelujejo razne dele za naša letala, najboljša podjetja v ZDA. V nekem smislu delimo z njimi poslovni rizik. Sicer pa tudi McDonnell-Douglas ravna podobno in ni za združitev z nami.

Delo: Denimo, da bi bila združitev dveh takih letalskih družb res prevelika koncentracija moči, ki jo zakonit pristojni nadzorniki prepovedujejo. Kljub temu bi bilo zanimivo vedeti, ali bi taka združitev pomenila proizvodnjo?

Sutter: Prav naprotno. Z leti smo to natančno preučili in smo prišli do tega, da so dosti večje prednosti, ki izvirajo iz konkurenčnosti in nenehne prizadevanja, da bi zmajali stroške, od prednosti, ki bi jih nudila združitev. To se seveda naša subjektivna ugotovitev, ki je nismo nikoli preskusili, ji pa vendarle verjamemo.

Delo: Evropski sindikati pilotov v zadnjem času obravnavajo vprašanje, koliko članov posadke naj ima pilotska kabina, dva ali tri? To vprašanje so ponovno sprožili ob nedavnih nesrečah iz novega letala na Korziki, ko je bilo slišati imenja, da bi morda tretji človek v pilotski kabini pomenil v stiski dodatno varnost.

Sutter: Ne vem, ali vam je znano ali ne, toda pred kratkim je predsednik Reagan imenoval komisijo letalskih strokovnjakov, ki je dobila nalogo, naj ugotovi, ali tretji mož v kabini res povečuje varnost letenja. Po izredno temeljiti analizi poletov z dvema ozroma s tremi možmi v kabini je komisija prišla do sklepa, da ni prav nobenega dokaza, da bi bilo letalo s tremi možmi varnejše od letala s dvema. Nasprotno, temeljita analiza vseh letalskih nesreč po svetu priča, da je letalo z dvema pilotoma natančno tako varno kot letalo s tremi piloti. Kar zadeva same ZDA, pa je analiza celo pokazala, da je v nekaterih primerih tretji mož v kabini celo motil pilota.

Welch: To vprašanje smo proučevali dolga leta, ker je za nas velikoga pomena. Naša letala so sama najbolje opravila varnostni izpit. Svoje izsledke smo predložili predsedniški komisiji, ki je naposled razsodila, da ni prav nobenega razloga, da ne bi izdali dovoljenja za letenje letaloma, kot so 757, 767 in Airbus-310. In člani komisije so bili resnično kvalificirani za to nalogo, saj so jih odobrila tako združenja pilotov kot

letalske tovarne. Vsekaror je bila komisija nepristranska. Zato so vse ameriške letalske družbe sprejele to oceno in tudi od pilotov ni slišati nobenih ugovorov. Ker so 757 naročili Angličje in se tudi 737 uveljavlja v Evropi, so stekla pogajanja s tukajšnjo organizacijo pilotov, ki vprašanje treh članov posadke v pilotski kabini zastavlja bolj kot taktično vprašanje. Pri pogajanjih med delodajalci in uslužbenci se pogosto dogaja, da se vprašanje varnosti pomeša z drugimi življenjskimi vprašanji.

Trdnost: Trdnost mora biti ena od zahtev za varnost pilotske kabine popolnoma zadostujeta za varnost letala in potnikov. Imeli smo občutek, da nam delajo krivico. Ko se je pojavil Douglasov DC-9, je sindikat pilotov brez ugovora sprejel kot dejstvo, da ima samo dva moža v kabini. Ko pa smo mi pozneje poslali na trg naš 737, je sindikat pilotov menudoma ugotovil, da so potrebni trije možje v kabini.

Delo: Potniški sedeži so pomemben element varnosti v letalu. Njihova trdnost prihaja posebno do izraza pri zasilnih pristankih, saj so sedeži dimenzionirani za pospeške do 9 G (devetkratna teža) v smeri pločja, medtem ko pri zasilnih pristankih prihaja do tudi trikrat hujših obremenitev. Tako se dogaja, da jih potem z veliko težavo rešujejo. Zgodilo se je že, da se je letalo sele čez nekaj časa vžgalo, pa potnikov kljub temu še niso izveliki iz rusevin sedežev.

Trije vodilni pri Boeingu, Roetman, Welch in Sutter (od levo proti desni) so obiskali tudi Bled (foto Janez Pukšič)

letalske tovarne. Vsekaror je bila komisija nepristranska. Zato so vse ameriške letalske družbe sprejele to oceno in tudi od pilotov ni slišati nobenih ugovorov. Ker so 757 naročili Angličje in se tudi 737 uveljavlja v Evropi, so stekla pogajanja s tukajšnjo organizacijo pilotov, ki vprašanje treh članov posadke v pilotski kabini zastavlja bolj kot taktično vprašanje. Pri pogajanjih med delodajalci in uslužbenci se pogosto dogaja, da se vprašanje varnosti pomeša z drugimi življenjskimi vprašanji.

Trdnost: Trdnost mora biti ena od zahtev za varnost pilotske kabine popolnoma zadostujeta za varnost letala in potnikov. Imeli smo občutek, da nam delajo krivico. Ko se je pojavil Douglasov DC-9, je sindikat pilotov brez ugovora sprejel kot dejstvo, da ima samo dva moža v kabini. Ko pa smo mi pozneje poslali na trg naš 737, je sindikat pilotov menudoma ugotovil, da so potrebni trije možje v kabini.

Delo: Potniški sedeži so pomemben element varnosti v letalu. Njihova trdnost prihaja posebno do izraza pri zasilnih pristankih, saj so sedeži dimenzionirani za pospeške do 9 G (devetkratna teža) v smeri pločja, medtem ko pri zasilnih pristankih prihaja do tudi trikrat hujših obremenitev. Tako se dogaja, da jih potem z veliko težavo rešujejo. Zgodilo se je že, da se je letalo sele čez nekaj časa vžgalo, pa potnikov kljub temu še niso izveliki iz rusevin sedežev.

Sutter: FAA je organizacija, ki odobrava varnost tujih sedežev. Doselej nismo imeli z njimi nobenih posebnih težav. Moram pa reči, da se pri nas poseben projektantski oddelk ukvarja s tem vprašanjem in je doslej že sam pri predpisih, ki so za trdnost sedežev v veljavi – stari so že skoraj trideset let – marsikaj sam spremenil. Razkorak je v smeri večje trdnosti in večjega prostora med sedeži.

Delo: Pri razvoju vašega letala 707 – pred četrtilstoletje – ste samo za proučevanje uporabnih dostilec hrupa pri vzletu in zavarjanju z motorjem pri pristanku, porabili okrog 15 milijonov dolarjev. Podobno vsto ste najbrž porabili za razvoj in izpopolnjevanje popolnoma mehaniziranega krila pri istem letalu, ki je pri laiku vzbuja lo vtis, da krilo pri pristanku letala kar razpada na sestavne dele. V resnici pa je bila to rafinirana in povsem varna konstrukcija. Ali ste tudi pri razvoju poznejših tipov letal imeli kake podobne visoke posamične stroške?

Sutter: Z leti so te vrste stroškov dosegli tudi že do pol milijarde dolarjev. Vsaj dvakrat večji znesek pa je potreben za razvoj novega letala in za to, da dobi vsa potrebna dovoljenja za komercialno uporabo. Zdjaj so seveda nadzorni organi še bolj temeljiti in tudi naši konstruktorjski oddelki so bolj izkušeni. Več let nadzorujemo projektiranje, izdelavo, preskušanje in dejansko uporabo letala. Naši konstruktorji so si nabirali izkušnje pri starih tipih novih tipih, pri čemer si pri preskušanju v vetrovnikih tunelih čedalje bolj pomagajo z računalniki. Zelo dosti časa in denarja moramo porabiti za to, da je naposled letalo vsč tako pilotom kot potnikom.

Delo: Ko se neprestano vračamo na to, koliko vase raz velja letala stane, moramo vprašati tudi,

kdo lahko sploh še zbere dovolj poguma, da dokonek reče: začnimo delati novo letalo?

Sutter in Roetman: On! (med smehom pokazeta na Welch)

Welch: No, tako hudo ravno ni. V bistvu stori to upravni odbor, potem ko je temeljito pretresel stroške projektiranja, razvoja, proizvodnje in možnosti na tržišču. Upravni odbor dokončno odloča, vendar je v našem sistemu odgovoren delničarjem.

Delo: Lotimo se še zdaj dveh pomembnih vprašanj: goriva in novih materialov. Toda najprej gorivo. Znano je, da nekaj posameznikov preiskuje alkohol kot alternativno gorivo za letala in nekateri trdijo, da je v velikih višinah celo boljše gorivo od kerोजना. To se ni dokazano, toda kaj mislite o gorivu na splošno in o možnih gorivih za letala?

Sutter: Za pridobivanje električne energije na zemlji prihaja čedalje bolj v poštev premog. Pri alkoholu moram povedati, da zdaj preizkušajo tudi vodik kot morebitno gorivo za letalske motorje. Skupaj z naftnimi družbami in drugimi intenzivno proučujemo to vprašanje, vendar smo prepričani, da bo kerोजना še dolgo ostal osnovno letalsko gorivo. Ne smemo namreč pozabiti na možnosti pridobivanja nafte iz oljnih skrilavcev. Seveda bo to povzročalo ekološke težave vendar imamo mi v ZDA zalogo skrilavcev in preмога za 300 let.

Delo: No, kaj pa z novimi materiali za izdelavo letal prihodnosti?

Sutter: Zdaj uporabljamo nove materiale, med njimi vespladne, laminirane materiale, razne vrste ogljikovih vlaken in druge materiale, ki so boljše od starih, že preizkušenih, vendar stanejo dvakrat do trikrat več.

Welch: Zdjaj je poznamo karakteristike novih materialov in vemo, kaj zmorejo. Manjkajo pa nam še tehnološke izkušnje z njimi, ki bi uporabo pocenile in jih tako napravile konkurenčne.

Delo: Kaj pa letalo SST (Super Sonic Transport), ki ste ga v ZDA pred leti, ko so v Evropi začeli ustvarjati concorde, že projektirali, pa ste ta načrt ustavili. Ali je zamislil to tem letalu še živa v ZDA?

Sutter: Medtem ko imamo polne roke dela z izdelavo svojih novih tipov letal, zlasti 747 za izstelo potnikov, bi si težko privoščili tak projekt. Zanji bi potrebovali povsem nove izkušnje; nove materiale, na novo projektirane trupe in nove motorje.

Delo: Mar ne bi mogel vesoljski trajekt – shuttle – odigrati vloge SST?

Sutter: Od vesoljskega trajekta bi morda lahko dobili nekaj osnovnih idej, iz katerih bi naprej razvijali civilno potniško letalo, toda kaj več ni pričakovati.

Delo: Pa vendar, kaj mislite, v nekoliko daljši prihodnosti?

Sutter: Seveda bi bilo zapeljivo misliti, da bi človek dosegel take nadzvočne hitrosti, da bi v nekaj minutah švilgnil čez pol sveta ...

Delo: In bi ga potem spet po kosih sestavili ...

Sutter: Kaj bo čez petdeset let, ne vemo. Vsekar to pa ni mogoče trditi, kaj vse bo mogoče.

Welch: V ZDA smo še zelo resno ukvarjali s projektiranjem nadzvočnega letala SST. Takrat

smo menili, da bi moralo letalo imeti vsaj tristo potniških sedežev. In da bi vam ilustiral, kako zelo smo se motili pri Boeingu, vam bom povedal, da smo takrat računali, da bi naš SST s tristo potniškimi sedeži postal ekonomičen nekje v osemdesetih letih. Takrat smo računali, da bodo stroški komercialne uporabe SST približno taki kot stroški pri 747. Toda naredili smo usodno napako. Domnevali smo, da bodo naraščale plače, medtem ko bodo stroški za gorivo ostajali razmeroma stabilni. Zgodilo pa se je popolnoma nekaj drugega. Če danes izračunavamo stroške, moramo ugotoviti, da SST ne bi postal konkurenčen letalom, s katerimi opravljajo promet letalske družbe dandanes, in tega ne bi dosegli miti po letu 2000.

Delo: Skratka, potniki niso voljni plačati dvakrat ali trikrat več, da bi prileteli iz Londona v New York v treh urah namesto v šestih ali sedmih urah. Če bi šlo za razloček med enim tednom in tremi urami, bi morda še plačali, kajne?

Welch: Popolnoma prav imate.

Sutter: To se je zgodilo pri concordu, ki porabi na potniški sedež 16-krat več goriva kot 747, kar je sicer ekstremna primerjava, je pa še vedno 4-krat manj ekonomičen kot letala njegove velikosti. To so seveda približne številke. Bil sem glavni konstruktor tipa boing 747 in spominjam se, da so delavci prihajali k meni in mi govorili, naj pazim, da bom dobro skonstruiral 747, da ga ne bo požrl SST. Danes pa je že nud 500 naših 747 in samo 20 concordov v prometu.

Delo: To so pač zgodovinski tehnološki spodljaji, ki pa so vendarle zapustili dosti izkušenj.

Welch: V nekem smislu smo bili hudo razočarani takrat, ko je naša vlada sklenila, da ne bomo razvijali SST. Mislimi smo, da bi bil to največji blagoslov za naš Boeing. Bili smo vsi navdušeni nad tem, da bi letalo v treh urah in tridesetih minutah preletelo Atlantik.

Sutter: Vsekaror ne trdimo, da concorde ni tehnološko dovršeno letalo. Škoda je le, da ga je onemogočilo gorivo.

Delo: Nekoč so med ameriški letalski konstruktorji blestela imena, kot so bila Ed Heine-mann pri Douglasu in Kelly Johnson pri Lockheedu. Ali je ta blest ostal in ali jih pri Boeingu nimate? Tudi v Hollywoodu ni več toliko zvezd kot nekoč. Ali ni več legend?

Sutter: Legende še imamo, ampak so bolj »prijajene«.

Delo: Mar niste vi ena izmed teh legend? In se to nas zanjima: slišali smo, da ste po rodu Slovenec in da se je vaš oče priselil v začetku stoletja iz Tunijske doline.

Sutter: Drugo držjo, za prvo pa lahko rečem le to, da delam pri Boeingu že 37 let.

Roetman: In dolg seznam uspehov ima za seboj. Konstrukiral je vsa naša reakcijska potniška letala.

Delo: Na koncu bi se vam radi zahvalili za zanimiv pogovor in čas, ki ste nam ga posvetili, s čimer ste pokazali, daimate nič proti radovednim novinarjem.

Welch: Pravažprav smo oboji v isti panogi – v komunikacijah.

Podjetje v znamenju sedmic

V prvi knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika piše na 160. strani pri geslu boeing, da pomeni »reakcijsko potniško letalo ameriške tovarne Boeing«. Da se pri nas v tovrstnem delu ta pojem pojavlja prvič, je razumljivo. Ko je leta 1895 izšel prvi Pletersnik, je manjkalo še osem let do začetka letalske dobe, ko pa je leta 1936 Glonar izdal svoj jezočni Slovar slovenskega jezika, je bil boeing kvečjemu sinonim za čokate lovške dvokrilničke, ki jih je ameriško armadno in mornariško letalstvo sicer s pridom uporabljalo, niso pa s svojim slovesom segli prek meja Združenih držav. Po svetu je ime Boeing zalovečilo šele v drugi svetovni vojni, ko je skoraj 130.000 Boeingovih »letečih trdnjav« B-17 in več kot 3000 njegovih »super trdnjav« B-29 pomagalo razbijati site osi.

V letalskih krogih je sicer Boeing že zelo staro ime. Proti koncu leta 1915 sta se v Seattle lesnar in ladjedelec William Boeing in mornariški častnik Conrad Westervel odločila ustanoviti Pacific Aero Products Company, ki naj bi gradila letala. Leta 1916 je nastalo prvo vodno letalo, ki je bilo v glavnem s kopija nekoga drugega letala. Tedaj sta podjetnja v svoji tovarni imela menda le enega risarja, pa par mizarjev, tesarjev, ladjedecev in šivilj.

V tistih časih je zamisel letala nastala v enem dnevu, celotni načrti v štirinajstih dneh, samo letalo pa v dveh ali treh mesecih. Kako zelo so se časi spremenili ...

Dandanes je Boeing finančno najmočnejša družba, ki se ukvarja z gradnjo letal. Najmočnejša v ZDA in najbrž tudi na vsem svetu. Leta 1980 je bila z nekaj manj kot 9,5 milijard dolarjev prihodkov na 30. mestu v ameriški industriji, z dobičkom nekaj nad 600 milijonov dolarjev pa na 29. mestu. Družba Boeing je sestavljena iz treh enot: Boeing Commercial Airplane Company, – ki se ukvarja pretežno z izdelavo potniških letal, Boeing Aerospace Company, ki dela za voj-

ske in vesoljske programe, in Boeing Vertol Company, ki proizvaja helikopterje.

Samo Boeing Commercial Airplane Company je doslej izdelala okoli 4500 velikih reakcijskih potniških letal, kar je približno toliko, kot jih je izdelala vsa druga svetovna proizvodnja, vključno s Sovjetsko zvezo.

Z reakcijskim potniškim letalstvom so se začeli pri Boeingu ukvarjati okoli leta 1950, ko so začeli snovati veliko potniško letalo s štirimi reakcijskimi motorji, ki bi bilo v stanju preleteti Atlantik. V teh svojih hotenjih niti niso bili prvi, saj je že leta 1949 letel prvi britanski reakcijski comet in mu je bil za petami že sovjetski tupolev Tu-104. Bilo je nenavadno, da so Američani, ki naravnost trpijo, če niso prvi, leteli še na starih propeler-skih potniških letalih in raje proučevali, kot gradili. Tedaj so pri Boeingu izdelali dolgo vrsto projektov pod skupno šifro 367. Laiku si vsak tak projekt, bilo pa jih je nato kar osemdeset. Prvih trideset se je ukvarjalo z letalom, ki je imelo trup in ravna krila tedanjih »stratocruiserjev«, potniških izpeljank medvojnega »super trdnjave«. Šele po tridesetem so nastopila krila prihodnosti, puščasta krila. Kar trideset projektov med zaporednimi številkami od 40 do 70 se je ukvarjalo z različnimi rešitvami vgrajevanih motorjev in sistemov kolesja. Naposled so prišli do 80. projekta modela 367, do 367-80, in šele pri tem so inženirji-projektanti rekli: »Zdjaj lahko začnemo graditi!«

Prvo pločevino za novo letalo so odrezali 20. maja 1952, prvi polet izgotovljenega letala pa je bil 15. julija 1954. Štirje motorji so omogočali za tiste čase neverjetno vzletno težo več kot sto ton in potovalno hitrost nekaj manj kot 900 kilometrov na uro. Boeing 707 – tako so med tem komercialisti prekrstili tridentov, je lahko prepeljalo čez Atlantik 179 potnikov v novem razporedu v kabini, »šest verzije«, ki je postal pozneje Boeingova stalna dvižica. Tako

daleč pred svojim časom je bil 707, da so se letalske družbe z ob uplajanjem odločale zanj, bolji navdušeno pa se je vojska odločila za KC-135, tankersko inačico. Prva naročila za potniški 707 je dobil Boeing šele jeseni 1955, tri leta pozneje pa so prva takšna Pan Americanova letala vzletela na progah New York-London in New York-Pariz. Poleti z reakcijskimi potniškimi letali na velike razdalje so postali vsakdanjost.

Tedanji Douglas se je za tekmovanje z Boeingom odločil šele leta 1955, ko je prvič napovedal svoj DC-8, podobno letalo kot 707, vendar ni nikoli resno ogrozil primata, ki si ga je Boeing zagotovil z iskani novimi meja v letalski tehnologiji, z devetdesetdesetimi projekti modela 367, ki niso nikoli razprostrili svojih kril.

Nadaljevanje zgodbe o tem letalu smo poenostavili. Zgradili so več kot 800 letenčnih tankerjev KC-135 in okoli 950 potniških 707 in 720 – slednji je le aerodinamično izboljšani, rahlo manjši in cenejši 707 – ki so še vedno železni inventar v približno sto letalskih družbah. Zadnje čase jih opremljajo s tišji in bolj ekonomičnimi motorji, da bodo še več kot trideset let po prvem poletu 367-80 zvesto služila v človekovem prometu.

Zanesljivost in velikost letala 707 sta največji pripomogli, da so ga v sedemdesetih letih predelali v E-3A AWACS, verjetno najdražje vojaško letalo na svetu, ki je pred nekaj meseci polnilo časopisne stolpe na prvih straneh, ko so jih nekaj protih Saudijcem.

Prodor na trg potniških letal je Boeing nadaljeval s celo vrsto novih letal v seriji »7« – 727, 737 in 747. Kroži šala: »Kdo je komu ukradel številko 7? Ali Ian Fleming s svojim Jamesom Bondom, agentom 007, Boeingu, ali Boeing Ianu Flemingu?«

Tudi pri letalu 727 se je pravzaprav ponovila zgodba s 707. Boeing se je lotil študija projektov za manjša letala in krajše proge že leta 1956, ko se je pokazalo, da bo 707 prikladen predvsem za daljše in posebno čezoceanske proge. Kljub temu, da so pri Boeingu uporabili precej izkušenj neposredno iz letala 707, so bili Angličje s svojim tridentom z razporeditvijo treh motorjev v zadku trupa prvi. Zataknilo pa se jim je, ko so prvi naročili tridentov, letalska družba BEA, zahtevali naj prvotno, število sedežev, ki jih je bilo 111, zmanjšajo na 84 in tem ustrečno pomanjšajo letalo. To je vzelo precej časa in odprlo trg za Boeingov

727, ki je imel v osnovni različici 129 potniških sedežev in je bil predviden za razdalje do 2700 kilometrov. Tudi ta je imel kot trident tri motorje v zadku. Pri 727, že kar v barvah družbe United, je vzletel februarja 1963. Tovarna je bila tako prepričana o uspešnosti projekta, da se je brez izdelave pravega prototipa lotila kar serijske gradnje. Naročila so se množila izredno hitro, po desetih letih se je začela na tekočem traku pojavljati njegova različica s podaljšanim trupom, ki prevaja do 189 potnikov in ima tolikšen doseg, da leti brez spuštanja na primer od Skandinavije do Kanarskih otokov. Doselej so jih prodali že okoli 2000, kar pomeni, da je komercialno 727 doslej najuspešnejše reakcijsko potniško letalo. Nekatere družbe jih imajo po več kot sto v svojem inventarju, United Airlines v ZDA pa okoli 200.

Naslednji Boeingov met na področju potniškega letalstva pa ni bil tako uspešen. Gre za dvomotorno reakcijsko potniško letalo 737, namenjeno za manjše razdalje in za manjšo število potnikov, torej sodi v kategorijo nam tako znanega letala DC-9. Zmogljivosti Boeingovih obratov so bile v začetku šestdesetih let tako zasledene s 707 in 727, da se je novi prototip pojavil šele spomladi 1967 – dobri dve leti za prvim DC-9. Z letalom so imeli tudi precej več konstrukcijskih težav kot s predhodnikom. Hoteli so na vsak način odbrzati enak presek trupa s sedeži na »šest verzije«, da bi bila ta enostnost s 727 in 707 dodatna vaba za družbe, ki so že imele prejšnji dve letali. Tu pa je bilo enostnosti tudi že konec in je bil sicer 737 povsem drugačno letalo. Naročila so le počasi kapljala. V Evropi se je zanj ogrela Luftthansa, za njo pa se Britannia Airways. Angličje so ga še pred uvedbo na svojih progah pripeljali poleti 1968 na reklamni ogled v Dubrovnik. Šele pozneje se je prodaja popravila, 737 so podobno kot 727 podaljšali v dve, da je namesto prvotnih 100 vzletel vase 115 potnikov. Doselej so jih izdelali okoli 800, s čimer so se že uspešno približali DC-9, ki je v družini kratkoprogešev še vedno na prvem mestu z več kot 1200 prodanimi.

In potem je prišel 747, ki je s svojim vzdevkom jumbo dal ime vselj novi kategoriji največjih potniških letal za 300 do 500 potnikov.

vode. V letih 1965 in 1966 so nastajali prvi izdelki tega letala, ki naj bi nosilo 500 potnikov in bilo tako izjemno ekonomično. Precej časa je vzelo premišljanje, ali to množico razporediti na enem ali dveh krovih, pa so se naposled le odločili za preprostejši enojni krov z desetimi sedeži vstric in dvojnimi vzdolžnimi prehoji med njimi. Posebno vprašanje so bili motorji. Ker dovolj močnih in hkrati ekonomičnih tedaj industrijska še ni izdelovala, je bilo potrebno za »jumbo jeta«, kakršen vzdevke je novi projekt brž dobil, skonstruirati povsem nove motorje s po 18.600 kilopondov potiska. Pojavile pa so se težave povsem drugačne vrste, ki jih Boeing doleti še ni poznal. Izkazalo se je, da bo razvoj takšnega letala tako drag, da mu Boeing sam finančno ne bo kos. Zato so morali ustvariti dohodni krovne odnose z vrsto ameriških tovarn, ki so bile pripravljene sodelovati pri financiranju in izdelavi posameznih delov in agregatov ter tvegati svoj denar. Naslednja težava je bila v tem, da so bile obstoječe Boeingove tovarne premajhne za izdelavo 747. Zato so se odločili za povsem novo tovarno na 8000 hektarjih, ki so jih kupili v Everettu, kakšnih 50 kilometrov severno od Seattle. Že med gradnjo prototipa so začela prihajati naročila in Pan American je aprila naročil prvih 25 orjakov, do 30. septembra 1968, ko je vzletel prvi prototip tega več kot tristo ton težkega letala, pa je imel Boeing že naročila za 168 »jumbov«.

Uvajanje v promet je bilo vse preje kot gladko. Bile so težave z novimi motorji, ki je oktobra 1969 stalo 19 letal brez motorjev in je zaradi parkitrišča, ki se je hitro kčilo, grozila nevarni prvi potniški polet, ki je bil 22. januarja 1970 na progah New York-London, je bil skoraj polonija, ker je zaradi pregretega motorja morali vsokotič rezervni 747

Raziskovanje v BiH

Prometejev ogenj brli v zatohlem zraku

Od plitvega oranja ne moremo pričakovati bogve kakšne žetve

Mladi mož, ki je bil ob razpravi o znanstvenoraziskovalni dejavnosti v svoji republici Bosni in Hercegovini očitno silno razburjen – tako zelo, da je sprva hotel kar vsem, ki so sedeli in impozantni dvorani tamkajšnje republiške skupščine, povedati v obraz, kako in kaj je po njegovem z znanostjo – je bil vendarle tudi previden. V odmoru je tako povprašal človeka, na katerega je nekaj dal, ali je pametno, kar se je namenil, spregovoriti odkrito takšnemu avditoriju. Ni bilo. Molčal je torej, le še bolj zlovoljen je bil.

Tisto, kar je mladega inženirja – njegovo »področje« – so elektronske naprave za medicinske namene – tako pekilo, sem sicer nekaj mesecev prej slišala tudi iz ust dveh ljubljanskih doktorjev znanosti, delavcev institucije, katere sloves poznajo številne ugledne univerze po svetu. Toda njuna pripoved o tem, kako nosijo delavci njune ustanove zaradi tihotapljenja nujno potrebne opreme glavo naprodaj, drugače je namreč ne morejo dobiti, je bila v primerjavi z inženirjevo skoraj obešenjaško vesela. Malo zaradi navdušenja za delo, ki preveča ekipo te ljubljanske ustanove – to so ljudje, ki z užitkom prihajajo v službo – malo zaradi priložnosti, ob kateri sta pripovedovala o poteh slovenskega znanstvenega in raziskovalnega dela. Nihče ju namreč, drugače kot bosnanskega inženirja, ni poskušal preprečiti, da domačo raziskovalno dejavnost nosimo tako rekoč na rokah.

Inženir temu, da imajo tudi ljubljanski raziskovalci podobne izkušnje – podobne, kajti v njegovi organizaciji ostajajo vendarle bolj čistih rok, ljudi za tvornostne opravke čez mejo si namreč preprosto najamejo – kajpak ni mogel čisto verjeti. Bržčas že zaradi števila iz analize o »stanju in problemih znanstvenoraziskovalnega dela v BiH«, ki je bila izhodišče za nedavno razpravo.

V poročilih z omenjene skupščinske razprave je bilo moč prebrati spoštovanja vredne podatke o razmahu znanstvenoraziskovalnega dela v Bosni in Hercegovini: danes je v tej republici približno 128 organizacij ali delovnih organizacij, ki se v manjšem ali večjem obsegu ukvarjajo z raziskovanjem, od njih pa se 103 bolj intenzivno pojavljajo na tržišču raziskovanja. Nekaj manj kot polovica pa jih je tudi v sodnih registrih zapisana pod šifro 1202, kot znanstvenoraziskovalna organizacija torej. Na visokih in višjih solah si pridobiva znanje 65.000 študentov, dovolj tudi za rekrutiranje raziskovalnega podmladka.

Avtorji omenjene analize – po večini znanstveni delavci – so imeli pred očmi kajpak še druge podatke, pa tudi primerjave. Bolj kot katerakoli je izzivala tista, ki je prikazovala, koliko v posameznih republikah in pokrajinah odmerjajo na prebivalca sivo za znanost (ali kakor se že ta tu in tam imenuje). Po tej primerjavi pa je BiH potegnila daleč najkrajšo: medtem ko je šlo po tej poti za znanost v celotni državi v letu 1980 na prebivalca 147,80 dinarjev, v Sloveniji pa 429,60, so v BiH dinarji le 48,80 dinarja. To pa je bilo celo v primerjavi s tistim, kar v ta namen in po tej poti daje Kosovo, le 77 odstotkov, v primerjavi s Črno goro 59 odstotkov, z Makedonijo 54, s Hrvaško 29, s Srbijo 28...

Izvršni svet Bosne in Hercegovine, kateremu so se zdela takšna sočlenja nepopolna in zato je popačena, je v mnenju, ki so ga dobili delegati pred sejo na mizo, poskušal popraviti neveselo podobo. Razvoja znanosti – je bilo zapisano – ne spodbujajo le z denarjem, ki se zbirajo pri sivi za znanost. Tu je še denar, ki ga za razvoj spravljajo na kupček organizacije same (kar, mimogrede, počnejo vse organizacije v državi, ki vidijo dlje od jutrišnjega dne), pa oni, ki ga delijo drugi sivi, proračun republike (za nacionalne vede – srbohrvaški jezik in književnost, zgodovino in orientalistiko) in končno, organizacije pod šifro 1202 so oproščene celo davka na dohodek.

Same resnične stvari, nekatere celo prav velike (o eni takšnih, Energoinvestovih inštitutih, kasneje). Toda tisti iz skupščinskih klopi, ki so bili tam navzoči kot delegati siva za znanost – ti so se namreč tokrat pridružili družbenopolitičnemu zboru – se kar niso dali zapeljati takšnim prepričevanjem. Morda zato, ker »nosijo v sebi prihodnost«, kot o ljudeh, ki zmorejo uzreti jutrišnje dni, pravi prof. dr. Božidar Matić, rektor sarajevske univerze in direktor Energoinvestovega inštituta za avtomatiko (dokler mu tukaj ne najdejo namestnika).

Ljudje, ki vedo, da je največja moč v znanju, pa imajo poleg podatkov o debelini računa siva za znanost BiH še nekaj pravih spodbudnih podatkov. Na primer: prav vse družbene dejavnosti (izobraževanje, umetnost in kultura, zdravstveno varstvo, družbenopolitična dejavnost, bančništvo) dobivajo tako v BiH kot v Jugoslaviji približno enak kos od družbenega proizvoda. Edinole znanstvenoraziskovalna dejavnost je v BiH precej na slabšem kot v celotni državi. Ali: po podatkih iz leta 1976 je bilo na 10.000 prebivalcev v SFRJ 3,7 raziskovalcev, v Sloveniji 9,4, v BiH pa niti en in pol. Podatki o mladih kadrih, priznavajo, niso popolni.

Toda oceniti je mogoče, da je le šestino raziskovalcev mogoče šteti k mladim. Analize, ki so jih napravili na sarajevski univerzi, pa pričajo, da se vsakih 365 dni starost tamkajšnje znanstvenoraziskovalnega kadra poveča za 0,6 leta. In končno, ob nizkem deležu znanstvenih in raziskovalnih delavcev v temeljnih, to je naravoslovno-matematičnih vedah – v SFRJ znaša ta delež 12,5 odstotka od vseh kadrov raziskovalnih organizacij, v BiH pa le 2,7 odstotka, medtem ko pri tehničnih vedah BiH prednjači – so se avtorji analize resno vprašali: le kakšna je ob tolikšem zastopavljanju temeljnih ved lahko izvirnost in samostojnost uporabnih in razvojnih raziskav, ki prevladujejo v delu znanstvenoraziskovalnih organizacij.

Zadev, ki v Prometejih bosansko-hercegovskih raziskovalnih organizacij dušijo ustvarjalni ogenj in nemir, kar nič ne manjka. Razodnje, tudi raziskava o organizaciji razvojnoroaziskovalne dejavnosti v tozdih sarajevskega inštituta za organizacijo in ekonomiko (vodja projekta prof. dr. Boris Tihi, projekt je bil končan lani oktobra) s pričevanji o njih ni niti malo prizanesljiva. Toda omenimo le eno od njih.

V svetu dandanašnji izide približno 100 tisoč časopisov s področja znanosti in tehnike, 300 tisoč knjig, v množičnih obdobjih pa se vsak dan pojavi 10 tisoč znanstvenotekničnih informacij; v svetu, ki ga živimo, je registriranih približno 500 tisoč tehničnih inovacij, za pripravljane in selekcijo vseh teh informacij pa v informacijskih centrih, ki so razsutji po zemeljski kroglji, skrbi kakšnih 800 tisoč ljudi. Podoba eksplozije teh informacij pa je popolna eklektika, če vemo, da se vsakih 15 do 20 let znanstvena literatura v svetu podvoji. Neumorni statistiki so ob tem že izračunali, da živimo kar z 80 do 90 odstotki znanstveniki, ki so sploh živeli v zgodovini človeštva. Prav tolikšen je torej tudi delež v našem času objavljenih znanstvenih del, zato je ni nič čudnega, da raziskovalec kar tretjino ali celo polovico svojega delovnega časa porabi za zbiranje podatkov. Časa za samo raziskovanje mu torej ostaja vedno manj, toda drugače ne more biti: tudi ob vestnem spremljanju dosežkov ne more biti vedno zatrdno prepričan, da se mu ni izmuznilo kakšno pomembno dejstvo, pa tako celo raziskuje nekaj, kar je bilo že odkrito.

Centri, ki zbirajo in prebirajo znanstvene informacije, so tako nadvse pomembni, toda le ena od 19 organizacij iz Bosne in Hercegovine – anketirani so bili giganti s skupaj 328.919 delavci, ki uživajo ugled doma, nekateri pa tudi po svetu – premore lastni in sodobni informacijskodokumentacijski center. To je Energoinvest, ki uporablja tudi podatke elektronskega informacijskega sistema Metadex ameriške družbe Dialog. Ta mu daje podatke o 350.000 dokumentih, ki so bili od leta 1966 sem objavljeni v 19 jezikih 43 dežel sveta, enkrat mesečno pa dobijo raziskovalci popis informacij iz 1200 specializiranih časopisov, selekcioniranih za njihovo uporabo.

Pa drugi? Imajo svoje knjižnice, ki so le bolj ali manj nepopolni in improvizirani pripomočki, službe v posameznih raziskovalnih enotah, ki po svojih močeh opravljajo naloge zbiralcev znanstvenih infor-

macij. Štiri desetine jih ima tudi dober namen to pomanjkljivost odpraviti.

Sedem desetih teh služb zbira in selekcioniira podatke na dobri, stari, preskušeni način – s pomočjo kartic in peš, na roko. Toda bolj kot to spoznanja željnemu jemlje veselje vrednost na tak način zbranih informacij: 22 odstotkov jih nosi častljivo starost več kot dvajset let, 41 odstotkov jih je preživel od 4 do 16 let in le 37 odstotkov jih izvira iz obdobja 1976-1980. Obseg znanstvenoteknične dokumentacije pa se, spomnimo se, v petnajstih letih ne le podvoji, podatki pa imajo še drugo lastnost – hitro pokvarljivo blago so.

V štirih petinah organizacij iz BiH, katerih raziskovalci so odgovarjali na anketna vprašanja, so prepričani, da je prav siromašna materialnotehnična opremljenost raziskovalnih enot največja ovira za razvoj. In če so v zadnjih desetih letih sredstva za zemljišča, objekte in opremo le nekoliko naraščala, so bile knjižnice in dokumentacije podatkov deležne zmerom manj skrbi. Denarni delež zanje se je v tem času zmanjšal z 31 na 24 odstotkov.

Posledice slabega razumevanja za dobro dokumentacijsko in informacijsko službo so številne. Morda pa se vendarle še najbolj nazorno pokažejo pri nakupu licenc. Kar v 83 odstotkih velikih organizacij so zavržili, da so pred nakupom licenc preverili tako njihovo vrednost kot zaščitenost. Toda večini licenc, ki so jih kupili, je v tistem času, ko so predstavniki domačih in tujih firm podpisovali pogodbo, na razvitih tržih življenje že ugašalo.

Prof. Matić, ki ob stanju znanosti prav nič ne slepmiši, govori le v jeziku števil, pa ima za njeno zanemarjanje še nekatere dokaze.

Cena delovnega mesta raziskovalca v domačem inštitutu tehničnih ved se danes suče okoli sto starih milijonov dinarjev. Manjši del, četrtnina, gre za osebni dohodek raziskovalca, ostalo za opremo, literaturo, plačilo ljudi, ki mu pri delu pomagajo. Po zdajšnjem tečaju to pomeni 25.000 dolarjev. V deželah, s katerimi imamo največji primanjkljaj, pa za leto raziskovanja namenjajo popolnoma drugače vsote. V ZDA 69.000 dolarjev, v Franciji 72.000, v ZRN 73.000, v Avstriji 81.000 dolarjev. Osebnih dohodkov se kajpak ne morejo – in ne smejo, pravi Matić – primerjati s plačili raziskovalcev v razvitih deželah. »Raziskovalno-razvojni oprema pa je element, ki mu na poti z meje ne smemo zniževati višine. Ti podatki lepo kažejo, da so raziskovalno-razvojni kapacitete, ki jih premoremo, le plitvo oranje, od katerega ne moremo pričakovati bogve kakšne žetve.«

Znanje, ki je potrebno za izdelavo novega proizvoda, se premoremo, čisto drugače pa je z znanji, ki so danes edina prava, o novih materialih. »Samo pogledati moramo naše bilancne težave, pa vemo, da je ključ v reprovitalizaciji. Zal pa je cena raziskovanja na tem področju že za nekaj stviki večja, včasih presega tako 300 kot 400 tisoč dolarjev. Toda v svetu ne poznam dobrotnikov, ki bi nam nove proizvode in materiale poklonili. Samo pamet te dežele jih lahko da.«

Dragutin Kosovac, predsednik poslovodnega odbora sarajevskega Energoinvesta, je pred dobrim mesecem za Delo povedal, da ta sestavljena organizacija z več kot 40.000 delavci nikakor ne bi uspela na konvertibilni tržišču izvoziti za deset milijard svojih izdelkov, če ne bi od ustanovitve naprej mislila na lasten razvoj. Rektor sarajevske univerze, človek, ki je zrasel v Energoinvestu, govori tudi o srečnih okoliščinah: »Energoinvest je vedel kaj hoče in to je tudi izpeljal. Že v šestdesetih letih je začel ustanovljati lastne inštitute. Še veliko srečnejša okoliščina pa je bilo potrpljenje, s katerim je čakal na rezultate iz inštitutov. Ta potrpljivost je znatno presežala desetletje.«

Danes dela v Energoinvestovih inštitutih 12 doktorjev znanosti, 32 magistrstov in več kot 400 inženirjev. V časih, ko je bilo število vrhunskih strokovnjakov precej manjše, ko je bila organizacija zaradi velike investicije skoraj brez prebite pare, so vendarle zbrali toliko poguma, da so za elektrotehniško fakulteto (»skoraj ustvarili smo jo«) izdvojili najboljše kadre. Čez leta sicer niso dobili nazaj istih ljudi, dobili pa so mlajše, obetajoče.

Borislav Komljenović, direktor Energoinvestove raziskovalne skupnosti – ustanovili so jo 1977, leta in še kar naprej je edina te vrste v državi – pove, da so lani za nekaj velikih raziskovalnih projektov dali 36 stari milijard, vse tisto, kar so organizacije pridobile z devalvacijo. To pa je le del sredstev inštitutov.

Ob enem samem vprašanju se je inž. Komljenović izognil odgovoru, namreč, ali se ni Energoinvest za lastno interesno skupnost odločil zato, ker od republiške skupnosti za znanost ni mogel pričakovati podpore, kakršno je pričakoval. »Odgovor morate najti sami.«

Morda le-ta tiči v analizi inštituta za organizacijo in ekonomiko, ki je ugotovil, da so raziskovalne organizacije iz BiH v letu 1980 od skupnosti za znanost dobile le 6 odstotkov od svojih prihodkov. Če drugače ne, ta številka kaže na slabo usmerjanje sredstev za znanstvenoraziskovalno delo ter na to, da imajo temeljne raziskave manjši pomen kot bi ga smele imeti.

Energoinvest v resnici ni popolnoma samoten volk, toda tistim, ki mu poskušajo slediti, do njegove prodornosti in živosti se precej manjka. Ob tem – in še marsičem – je tembolj težko uganiti, zakaj je tako težko prislunhati tistim, ki nosijo v sebi prihodnost.

Mija Repovž

Kadrovski tokovi v delovnih organizacijah

Pravega človeka na pravo delovno mesto

Na Japonskem je organizacijska praksa drugačna: izobrazbe in znanja je več, kot ga zahteva delovno mesto

Mobilnost in fluktuacija imata dve dimenziji, individualno in družbenoekonomsko. Obe pa sta lahko funkcionalni ali disfunkcionalni. Kaj je funkcionalno in disfunkcionalno, je odvisno od tega, s katerega zornega kota gledamo na mobilnost in fluktuacijo. To, kar je z vidika posameznika funkcionalno, je lahko s širšega družbenoekonomskega vidika disfunkcionalno. Tako mobilnost kot fluktuacija delovne sile sta obliki uravnavanja kadrovskih tokov, ki jih zahtevajo spremenjene tehnološke razmere in sprejembe v celotni družbeni infrastrukturi.

Sodobne družbe postajajo tako dinamične in spremenljive, da je eden bistvenih problemov usposobljenost za prilagajanje makro in mikro sistemom na številne spremembe v okolju.

Spremembe na področju tehnologije in proizvodne tehnike so tolikšne, da jih noben šolski sistem in šolska reforma ne more dohajati. Reforme šolstva, različne spremembe in dopolnitve v programih delujejo na daljše časovne roke in šele čez čas se da ugotoviti, ali so bile pravilne in zadostne. Reforme šol in predmetnikov vedno izhajajo iz znanih variabil oziroma iz že obstoječih razmer, zato ne moremo vedeti, koliko bodo ustrezale ali zadovoljile dimenzije, ki se bodo pojavile šele čez pet, deset ali več let.

Zato se morajo kadrovski tokovi prilagajati tekoče, tj. z dodatnim izobraževanjem, prešolanjem, preusmerjanjem, z nadomestljivostjo poklicev in s fluktuacijo.

Za sodobne industrijske delovne organizacije je osnovni problem rast in preživetje; oboje je možno samo z visoko stopnjo prilagodljivosti na spremembe v okolju. Prilaganje na spremembe v okolju pa je možno samo, če se delovna organizacija sama spreminja. Konkretno to pomeni, da dopolnjuje in diferencira svoje cilje, da se delovno, funkcionalno in profesionalno diferencira in dopolnjuje ali menja integracijski mehanizem, na osnovi katerega usklajuje oziroma povezuje raznorodne elemente.

S tem ko se večja strukturalno polje, delovne organizacije razširjajo in menjajo osnove, po katerih potekajo interakcije, izmenjave in procesi integracij. To pa pomeni, da se morajo premikati in usklajevati tudi kadrovski tokovi.

Ko se strukturalno polje večja, se permanentno formirajo nove funkcije, nove službe in nove dejavnosti. To zahteva novo znanje, nove poklice in nove kadre. Sole tem hitrim spremembam ne morejo v celoti slediti. Zato prilaganje na nove razmere poteka preko fleksibilnosti poklicev, tj. s substitucijo in fluktuacijo.

V tem smislu je mobilna in fleksibilna delovna sila funkcionalna. Če pa sta mobilnost in fluktuacija zgolj individualni, ne pa ekonomsko determinirani, sta disfunk-

cionalni za družbo kot celoto. To pomeni, da predstavljajo velik strošek. Če šolamo ljudi za določen poklic, iz katerega permanentno bežijo v nekompatibilne poklice in dejavnosti, potem to pomeni, da globalno-strukturalni in osebnostni dejavniki ne delujejo skladno.

Vsaka mobilnost in fluktuacija je funkcionalna, če se dosežena izobrazba, poklic ali kvalifikacija ob prehodu še naprej uporablja, in nefunkcionalna, če pomeni diskontinuiteto oziroma razvrednotenje investicij v izobrazbo.

Klasični in novi organizacijski koncepti

V smislu klasične evropske organizacijske tradicije imamo vedno v mislih prilaganje delovne sile na tehnologijo, na proces proizvodnje in na delovne razmere.

Zato se vsako delovno mesto funkcionalno opiše, postavijo se konkretne zahteve, nato pa se poišče »pravega« človeka. Pravi človek je tisti, ki izpolnjuje vse zahteve določenega delovnega mesta, njegovo znanje presega funkcionalne zahteve opisane delovnega mesta, pomeni, da mora nadpredovati ali pa mora fluktuirati v drugo delovno organizacijo, kjer se bo njegovo znanje in izobrazba ujemala z zahtevami delovnega mesta. Zato se v smislu te klasične organizacijske teorije pojmuje kot neracionalno, če imajo zaposleni večjo izobrazbo, kot jo zahteva opis delovnega mesta. V naših razmerah je povsem normalno, da imajo vodilni nekoliko manj izobrazbe in znanja, kot zahteva opis delovnega mesta. Če bi imeli več znanja, potem po tej logiki znanje ne bi bilo izkoriščeno.

Vendar se pri tem kažejo tudi nasprotni organizacijski koncepti. Prilaganje naj poteka tudi v obratni smeri. To pomeni, da naj se tehnologija, organizacija dela in zahteve delovnega mesta prilagajajo človeku in njegovemu znanju, izobrazbi, potrebam in aspiracijam.

V Evropi so za zdaj to še bolj organizacijski koncepti, na Japonskem pa je že tudi organizacijska praksa. Zato na Japonskem trdijo, da izobrazbe ni nikoli preveč, in tudi prakticirajo, da ima posameznik več izobrazbe in znanja, kot to zahteva njegovo delo.

To pomeni, da podrobni opisi del niso več potrebni in da ni potrebna strogo formalizirana struktura delovne organizacije. Zato so japonska podjetja – čeprav so velika – nizko formalizirana in zato tudi negativni učinki hierarhije ne morejo priti tako močno do izraza.

To pa pomeni, da je organizacija bolj organska, v njej je malo formaliziranega in posameznik ne more vložiti velikih investicij v svoj položaj.

Iz tega razloga so japonska podjetja visoko fleksibilna in se hitro prilagajajo energetskim krizam, valutnim fluktuacijam, mikroelektronski revoluciji, vsem nenavadnim napredkom v tehnologiji in drugim večjim diskontinuitetam.

Vse to zahteva izredno fleksibilno in mobilno delovno silo, tako glede na izobrazbo kot zanimativne interese. Če posameznik močno investira svoje interese v hierarhijski položajev in če je struktura organizacije takšna, da samo s tem zagotavlja socialno varnost, in če je njegova izobrazba ozka in izrazito prirejena samo eni vrsti dela, dobimo zelo rigidno strukturo delovne sile. S tem pa tudi nizko prilagodljivo delovno organizacijo.

Zato na klasično načelo »pravega človeka na pravo delovno mesto« ne moremo več prisegati, ker ga zahtevе tehnologije in visoko prilagodljive delovne organizacije preraščajo. Za visoko mobilno in fleksibilno delovno silo je potrebna organizacijska struktura, ki ni tako strogo in striktno formalizirana, kot je naša delovna organizacija, ki ima v tem pogledu lastnosti birokratske organizacije z vsemi njenimi disfunkcijami.

»McNamarov sindrom«

Visoko formalizirana organizacija se namreč v sodobnem dinamičnem okolju prepočasno odziva na spremembe, ker včasih kot celota reagira na spremembe iz okolja – čeprav je sprememba zadelala samo en njen segment, včasih pa reagira na spremembe samo del, čeprav je sprememba prizadela celoten sistem, semtertja pa sploh ni sposobna reagirati na spremembe, saj nima ustrezno porazdeljene alokacije za odločanje. Poleg tega po vseh svojih številnih pravilih ne more živeti, kar vodi v pravni relativizem, ki znižuje identiteto oziroma privrženost članov njihovih organizacij. V pravem relativizmu se spojuje to, kar je možno ali racionalno. Najbolj šibka točka pravega relativizma je, da tisti, ki ima največjo moč, postavlja kriterije, katera pravila se bodo upoštevala in katera kršila. Jasno je, da postane kriterij »racionalnosti« interes najmočnejše skupine ali koalicije.

Iz tega izhaja da so mobilnost, fleksibilnost in fluktuacija, njihova funkcionalnost ali nefunkcionalnost, določeni s strukturo delovne organizacije.

V sodobni organizacijski teoriji zagovarjajo njeni predstavniki manj hierarhično, bolj prožno, visoko prilagodljivo in manj formalizirano organizacijo. Čeprav je praksa marsikaj povzela iz različnih organizacijskih teorij v obliki koncepta »human relations«, iz participativnega in samoupravnega koncepta ali odprtega, nizko formaliziranega in visoko prilagodljivega sistema, so osnovne klasične tayloristične birokratske lastnosti organizacije ostale temeljne, po katerih se organizacije strukturirajo. Iz tega izhaja pojmovanje, da je vodstvo oziroma usposobljenost vodstva tista temeljna dimenzija, od katere je odvisna učinkovitost delovne organizacije. Funkcija vodstva je v tem, da strateško planira, računalniško čim več stvari programira in poišče talente iz najbolj znanih in elitnih univerz, ki bodo porok, da se bo organizacija čim bolj približala stroju, ki nemoteno teče, njene disfunkcije pa strokovnjaki lahko takoj odpravijo. Takšno pojmovanje v načinu funkcioniranja delovne organizacije nekateri imenujejo »McNamarov sindrom«.

Razumljivo je, da so v okviru takšne strukture naloge točno definirane, natančno opisane, sistem nagrajevanja in napredovanja pa je individualno vezan na uspešno izpolnjevanje pravil in nalog.

Takšna struktura organizacije je vedno bolj predmet kritike, ker ni več skladna z razvojem proizvajalnih sredstev oziroma visoko razvite tehnologije, ki potrebuje inovacijo in kreativnost prav tako ali pa še bolj spodaj kot na vrhu organizacije. Visoko centralizirani, hierarhični in visoko formalizirani sistemi – ne glede na to, v kakšnem političnem sistemu se porajajo – sistematično »ubijajo« iniciativo in kreativnost na vseh ravneh, predvsem na nižjih. Dokler prevladuje tehnološko nezahtevna proizvodnja, takšno ubijanje kreativnosti, iniciativnosti in inovativnosti spodaj nima večjih posledic ali motenj v delovanju sistema. Sistem deluje po principu enotne volje, ki jo določajo, formirajo in uveljavljajo tisti, ki imajo na osnovi položajev monopol moči ali vsaj največjo količino moči.

Japonska pretresa zahodno gospodarstvo

Videti je, da je pri tehnološko nezahtevni proizvodnji sistemska potreba, da skupina, ki največ zna, ki je najbolj izobražena, ki ima moč – ker je lastnik sredstev za proizvodnjo ali zato ker so ji ta sredstva od nekoga zaupana in dana v upravljanje ali vodenje – določa poglavitne cilje in vse premise, na osnovi katerih nižje hierarhične ravni odločajo in vodijo proizvodnjo.

Ta koncept organizacije se v teoriji majo, in kar je najpomembnejše, je, da ga je japonski tip organizacije docela negiral in ustvaril povsem nov tip delovne organizacije, s povsem novo strukturo, ki sploh ni kompatibilna s klasičnim evropskim tipom delovne organizacije. Nov tip delovne organizacije se sicer v različnih variantah javlja tudi na Zahodu, Vzhodu in pri nas.

Janez Jerovšek

(Nadaljevanje prihodnjič)

foto Miško Kranjec

Kositer na Slovenskem

Kositrarji so nekdanj sooblikovali tudi okus

Pregledna razstava zvrsti in oblikovnega razvoja kositrnih izdelkov, tehnologije in obrti od 13. stoletja naprej

V razstavišču »Arkade« v Ljubljani je odprta razstava Narodnega muzeja z naslovom »Kositer na Slovenskem«. Razstava kaže zvrsti in oblikovni razvoj kositrnih izdelkov, tehnologijo in zgodovino kositrarske obrti z 211 primerki, ki sodijo v čas od konca 13. stoletja do začetka našega stoletja. Bogato ilustrirana spretna publikacija vsebuje ustrezno študijo in katalog. Šteje 142 strani. Avtor razstave je umetnostni zgodovinar Matija Žargi, likovno je razstavo postavil arhitekt Marjan Loboda, restavratorska dela so opravili Mari Dolenc, Alojz Umek, Aleš Lah in Marija Leskovec, fotografije so delo Sreča Habiča, risbe pa Romana Hribarja.

O družbeni vlogi muzejev je bilo že mnogo napisanega in se več povedanega. Vendar so osnovna svojevrsna naloga in pomen muzejev ter tehnologija muzejskega dela marsikje še nejasni; nerazumevanje se grobo kaže v izključitvi muzejev iz seznama raziskovalnih organizacij in v praktičnem postopku financiranja, v katerem imajo druge muzejske akcije prednost pred nakupi muzejskih. Zato naj to vlogo ponazorimo s primerjavo: kot zbirajo arhivski listinske zgodovinske spomenike, tako zbirajo muzeji predvsem dostopne predmete, ki pričajo o kulturi in dogajanjih v zgodovini. Brez enega in drugega ni možna zadovoljiva podoba preteklosti in le takšna podoba omogoča orientacijo v času, ki je ena izmed temeljnih pogojev za razumevanje sedanosti in za načrtovanje prihodnosti. V muzejskih depozih shranjeno in sistematizirano gradivo nudijo muzeji strokovnjakom in raziskovalcem – javnosti pa ga predstavljajo na stalnih in občasnih razstavah.

V povojnem času se je zelo povečalo število občasnih muzejskih razstav, spreminjala pa se je tudi njihova idealna zasnova. Na razvoju idejne in zgodovinske zavesti temelji preprčanje, da je občasna muzejska razstava oblika vidne ponazoritve specifičnega zgodovinskega znanja, oziroma zgodovinske spoznanja. Takšna spoznanja pa more biti le rezultat znanstvenega prizadevanja. Le v okviru raziskovalnega dela je mogoče oblikovati tudi merila o predmetih, s katerimi je nenehno treba izpopolnjevati muzejske zbirke. Vse ostalo muzejsko delo, kulturno-izobraževalno, pedagoško, publicistično, dokumentalistično, restavratorsko itd., more temeljiti le na muzejski zbirki.

Razstava o kositru na Slovenskem je plod takšnega temeljitega raziskovalnega dela. Pogoj za njeno uredništvo je pa bilo tudi dolgoletno redno zbirateljsko delo muzejskih delavcev in zbiralcev: razstavljeni primerki izvirajo iz zbirke devetih slovenskih muzejev, enega hrvaškega in iz zasebnih zbirk.

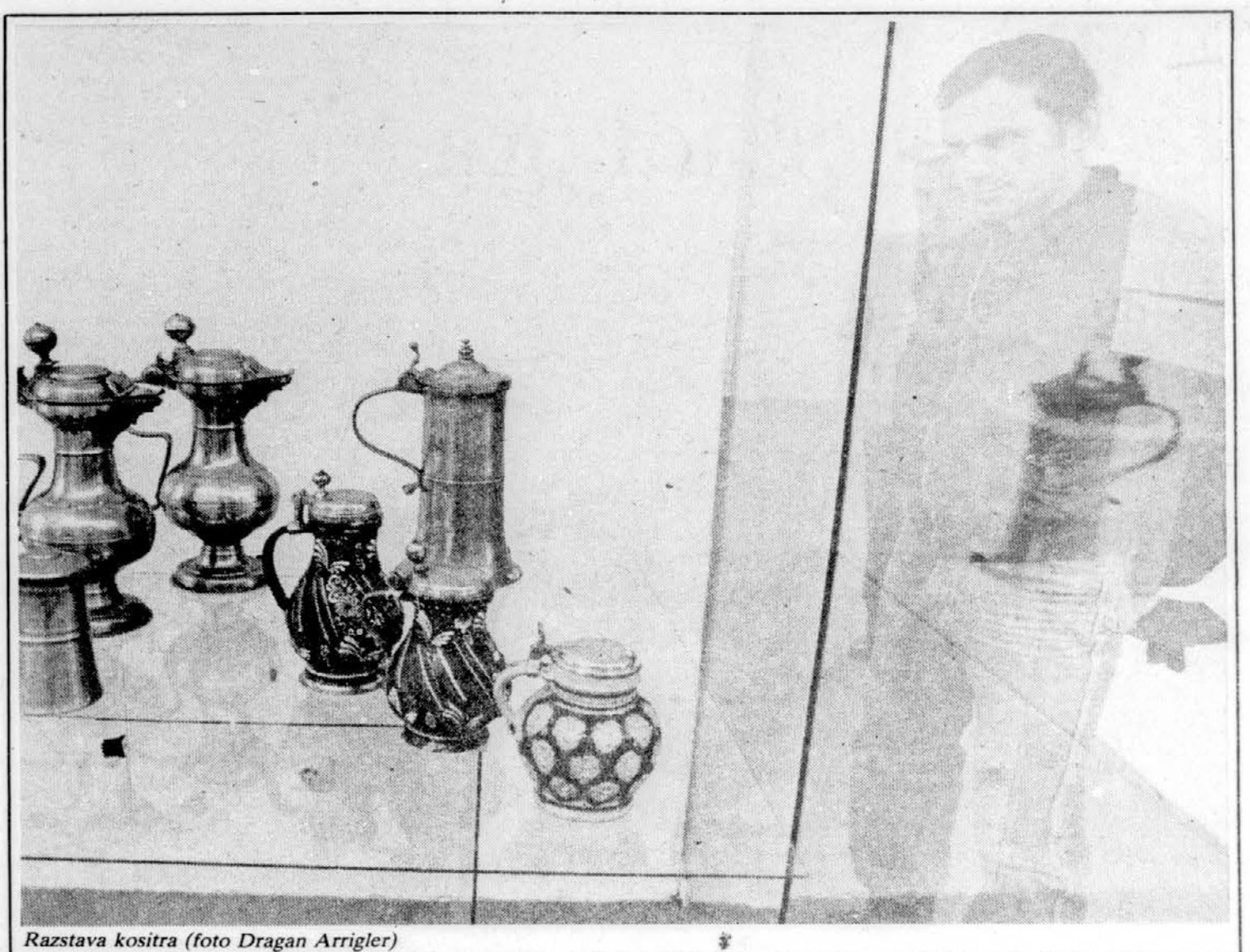
Na razstavi je sistematično prikazanih več kot 40 različnih zvrsti kositrnih izdelkov, od jedilnega posodja in pribora, pivskega posodja, drobne hišne oprave, zdravniškega pribora do igrač in figuralnih upodobitev. Posebno pozornost zbuja nekateri prav redki in dragoceni primerki: poznoromanski dvokrilni oltarček z očarljivima reliefnima upodobitvama križanja in Marije z detetom, poznogotski romarski znak z upodobitvijo sv. Volbenka in romarke z mrežasto avbo tedanje mode, bogato in nadrobno reliefno oblikovan okrasni renesančni krožnik z biblijskimi prizori in zlasti 24 portretnih medalj. Oblikoval jih je v Novem mestu rojeni dvorni münchenski medaljer Franc Andrej Šega, ki je že sredi 18. stoletja slovel kot prvo ime evropskega medaljerstva. Na medalji, kjer se je samozavestno podpisal kot Novomeščan s Kranjskega, vidimo njegov avtoportret: zrelega in resnega moža z odločno brado in visokim čelom.

Oblikovni razvoj posodja je nazorno prikazan z združevanjem zvrsti v razstavne skupine in s kronološkim redom: vsak ekspanat ima ustrezen podnapis z daticijo. Ohranjeno gradivo je omogočalo predstavitev sklenjenega razvojnega niza oblik v 18. in v 19. stoletju. Oblikovni razvoj je bil sicer povezan tudi z vrstami izdelkov. Ob gladkih posodah predvsem uporabnih oblik so se zlasti v 17. stoletju uveljavili izrazito okrasni renesančni in manieristični izdelki, imenovani »plemeniti kositer«. V 18. stoletju so zahtevnejši izdelki posnetki baročnih, rokokojskih in tudi klasicističnih oblik srebrnega posodja. Za 19. stoletje je precej značilno posnemanje starejših oblik vse do srede stoletja, ko kositrarska obrt že odмира. Vidno predstavitev oblikovnega razvoja dopolnjuje nadrobnejši opis razvoja posameznih skupin izdelkov v spretni publikaciji.

Uporabo izdelkov in funkcijo uporabnih oblik kaže njihovo precej strogo določeno nazivje: krožniki, skleda, pladnji, jušniki, sladkornice, ročke in vrči za kavo, mleko, čaj in za pitje piva, cheovski vrči za popijanje na cheovskih slovesnostih, vrči z navojnimi pokrovi za prenašanje pijače, porcije za prenašanje hrane, mere za vino, črniki, tobaciče, svečniki itd. O vlogi kositrnega posodja v življenju nekdanje razlojene družbe nas jedrnatno pouči spretna študija; precej visoke cene razložijo običajnost kositrnega posodja v plemiških in meščanskem okolju in redkost tega »srebra malega človeka« med navadnim mestnim in kmečkim prebivalstvom. Pri spodnjih družbenih plasteh je dobilo zato kositrno posodje reprezentančni pomen; rabilo je zlasti okrasu notranjstev. Predstavo o takšnem pomenu kositra nudi razstavljena oljna slika kuhinje; na stenah je prava razstava kositrnih krožnikov.

Fotografije starih upodobitev kažejo tehnologijo pridobivanja kositra in tehnologijo kositrarske izdelave. Spretna študija nadrobneje razlaga te postopke.

Ob splošni podobi kositrnih izdelkov, ki so bili v rabi na Slovenskem, je pomembna določitev izdelkov domačih kositrarjev; 35 z gotovostjo določenih izdelkov predstavljajo domače izdelovalce. Posebno dragocen pa je seznam kositrarjev v spretni publi-

Razstava kositra (foto Dragan Arrigler)

kaciji. Našteti so 12 celjskih, 48 ljubljanskih, 9 mariborskih, 1 novomeški, 9 ptujskih, 2 radgonska, 1 slovenjegraški, 3 domnevni slovenjebistriški in 1 skofjeljski mojster. Ob imenih je še kopica podatkov iz življenja kositrarjev in vse je bilo mogoče, pa je dodana tudi risba njihovih znakov, skupaj 39. Zgodovino kositrarske obrti, pravila, pogoje in razmere kositrarskega dela in življenja strnjeno opisuje posebno poglavje. Vse to je ob katalogem delu opravljeno temeljito; tudi seznam pomembnejše literature in virov opredeljuje spretno publikacija kot delo trajne vrednosti za zgodovino kositrarstva in kositrnih izdelkov na Slovenskem. Seveda tvori ta razstava in spretna publikacija celoto, ki bo po podrtju razstave odkrjena. Razstava, ki bo odprta do konca maja 1982, nudi nazorno informacijo o tem delu slovenske preteklosti, ustreza obiskovalcem z različnimi zahtevami in zanimanji in je resnično vredna oglada.

Sredstvo likovne postavitve razstave je steklo, napisani pa so na prozornih filmih, tako da so razstavljeni predmeti v središču pozornosti. Estetsko učinkovita likovna

ureditev je dosledna, enovita in omogoča dober ogled ekspanatov; le Šegine medalje bi morale biti razstavljene drugače, da bi bil mogoč natančnejši ogled nadrobnoti. Zahtevnejšim obiskovalcem, ki se zanimajo za problematiko industrijskega oblikovanja, se morejo ob razstavi zastaviti številna sodobna vprašanja – od oblik do njihove določenosti s tehnologijo, vrsto proizvodnje, gospodarnostjo, trgov, namembnostjo, uporabnostjo in okusom. Zanimivo je, da so se s podobno problematiko, ki je velikega pomena za današnje proizvajalce posodja – tovarne in obrtniške plastičarje – ukvarjali tudi nekdanji kositrarji. Uravnavanju proizvodnih zmogljivosti in trga je rabil cheovski red; v mestnih statutih je bilo strogo določeno število obrtnih mojstrov. Vendar te omejitve niso vedno zadoščale, v slabih časih so kositrarji opravljali celo kleparska dela. Pri prodaji so kositrarji seveda slutili, kateri izdelki gredo bolje v denar in so temu prilagajali proizvodnjo. Razmerje med povpraševanjem, oblikami in vrstami izdelkov je bilo soodnosno. Povpraševanje je deloma določalo, kakšne izdelke naj kositrarji največ izdelujejo; mojstri so z novimi stilnimi in okrasnimi oblikami ter

vrstami izdelkov sooblikovali okus, popestrili ponudbo in vzbudili potrebo po novih izdelkih. Kvaliteto izdelkov je nadzoroval cel. Tehnološko znanje ni bilo vprašljivo, saj je sodilo med pogoje za pridobitev obrtnega mojstrstva. Gospodarnost se je kazala tudi pri materialu; med redno delo kositrarjev je sodilo odkupovanje starejše ali pokvarjene posode, pretopitev in ponovno ulivanje. Modeli za ulivanje kositrnih izdelkov so bili delo posebej usposobljenih kaluparjev in so bili precej dragi – preprečevanje kalupe pa je moral znati izdelati tudi vsak kositrar. To znanje je omogočalo posvem merodajno presojo kakovosti kalupov pri nakupu. Nasploh so bili kositrarji obrtno in drugače precej razgledani; med pogoje za pridobitev mojstrstva so sodila tudi potovanja pomočnikov v uk v druga mesta. Takšno reševanje takratne problematike se je seveda močno razlikovalo od današnjega – ustrezalo je drugemu kulturnemu in družbenemu okolju. Vendar more prav ta različna opozorila na nekatere večkrat zanemarljive prvine v celotnih nalogah sodobnega industrijskega oblikovanja.

Gorazd Makarovič

Doma pri Dermotovih

Dolga je bila pot od Kroepe do Šentvida nad Dunajem

V hiši med drevjem, daleč proč od mestnega hrupa, se Anton Dermota pripravlja na poslovljni nastop v Operi na Ringu

Tudi eno izmed predmestij Dunaja je »Šentvid«. Šentvid nad Dunajem tako rekoč. Res »nad«: vinogradi, parki in vrtovi se vzpenjajo po pobočju Dunajskega gozda, prepredeni z vijugastimi asfaltnimi potmi, in skoro izpred vsake vile je razgled na silhueto Štefanove stolnice in na prostranstva schönbrunskih drevoredov. Ober-St. Veit je predzadnja postaja nove podzemeljske železnice v zahodni smeri. K Dermotovim se najlažje pride z zadnje postaje, iz Hütteldorfa. Nekaj ulic je treba prečkati, potem pa po klancu, imenovanem Hagenberggasse, navzgor, k hiši številka 36.

Kropa sicer ta del mestnega okraja Hietzing ni, toda gotovo je med najlepšimi v obdonavski prestolnici. Težko sem to hišo dobil, dosti me je stala, še in še je bilo treba vlagati, ampak nikdar mi ni bilo žal, da sem se takrat, pred skoraj tridesetimi leti, preselil iz našega lepega stanovanja v rotovski četrti sem v naravo, med drevje in v klance.

Iz Antona Dermote govori Gorenjec. Ven iz mestnega hrupa, pa če je še tako daleč v službo. Bajto, pa če gre še zadnji denar

zanjo. Vrt, v strmini po možnosti. Pa kamnite stopnice dol k travici in bazenu. Prvi komorni pevec dunajske Opere in njen častni član, prvi mojster Mozartovega pevskega sloga in vzor vseh lirčnih tenorjev opernega sveta, je vedno ostal v tisti loki, koder sama cokla pokra. Govorica ga izdaja, pogled skozi okno, za katerim šumijo smreke, ga izdaja, izdaja ga plaho ponosni nasmeh, s katerim razkazuje baročne angelčke, kose starega pohištva in olja s cvetnimi motivi, vso to dragoceno šaro, ki je razobešana in razpostavljena po stopnišču, po veži, po sprejemnici, po verandi, po

glasbeni sobi. Sredi vsega kraljuje močeni piano, njegovo delovišče, pripravljalnica odrskih zmagovaljav.

Tudi porcelan, na katerem gospa Hilde Berger-Weyerwald-Dermota servira čaj in čajno pecivo, je kakor da je iz zasebnega muzeja, pogovor, ki se plete med glasbenikoma, je kakor listanje po starih koncertnih in gledaliških programih, atmosfera je doma pri Dermotovih kakor pritiženo muziciranje nevidnega rokokojskega orkestra. Glasba ju je pripeljala skupaj, takrat, v davnih predvojnihi časih, glasba je bila njuno skupno življenje vse do teh dni, ko se Anton Dermota pripravlja na svoj februarški poslovljni nastop v Operi na Ringu – »in ko zares ne bom nikdar več stopil pred publiko, bova s Hildo sedela za tem klavirjem in preigravala partiture in včasih bom šel dol v klet, kjer imam svoje orgle, in igral Bachove mase, kot sem jih takrat v ljubljanski stolnici«.

Anton Dermota se posavlja. »Zdaj dokončno. Letos bo dopolnil 71 let, čas je. Ali je res že čas?

Pred nekaj tedni je imel s hčerko Jovito, münchensko sopranistko, koncert v Brahmovi dvorani Musikvereina. Glasbeni kritiki so naslednjega dne pisali, da je Dermotov glas zadobil poduhovljenost, intimitno in toplino, ki razveljavlja vse, kar je bilo doslej znanega o starajočih se glasovih. Zakaj z odra? »Z opernega«, se oklevajoče popravlja pevec, toda zdi se, da bodo tudi njegovi komorni koncerti čedalje bolj redki, izjeme. Nič določnega ne reče, toda rad bi še kdaj pel v Ljubljani, tu in tam bo še nastopil, če bodo zelo želeli, sicer pa se bo omejil na takšne, bolj ožje mogoče kroge namenjene prireditelju, kakršna je bila pred meseci v kulturnem domu domačega mestnega okraja: mama je igrala na klavir, oče je pel, največkrat v duetu s hčerko Jovito, hčerka Tatjana, žena diplomata in mojstrica ikobane, je razstavila nekaj umetelno sestavljenih cvetličnih sopkov, sin Marjan pa je s svojim sinom Janezom sedel med občinstvom in užival ob navdušenem poskanju, ki ga je bila deležna družina Dermotovih. »Die Presse« naslednjega dne: »Družinsko srečanje na visoki umetniški ravni«.

»Sem pač družinski človek,« se smehlja Dermota. »Tako so me vzgajili in takšen sem.« In tako je seveda tudi njegova zaslug, da si njegov sin Marjan, tehnik, ureja hišo tik ob očetovi.

Kako je bilo z njegovo vzgojo in kako je prišlo, da je tak, kakršen je, ni za nikogar več skrivnost. Pred tremi leti je izšla njegova knjiga »Tisoč in en večer« in pred kratkim so jo tiskali v žepni izdaji v 25.000 izvodih – postala je popularno branje.

»Moje otroštvo je bilo v znamenju revščine, takšne revščine, kakršno si je danes težko predstavljati,« se glasi prvi stavek knjige, za katero se ob zadnjem stavku zdi, kakor da je pravljica iz tisoč in ene noči. »Majhni slovenski trg Kropa pri Radovnici, v katerem sem 4. junija 1910 v znamenju dvojevk zagledal luč sveta, je štel 600 duš in 104 hiše...« Prvo poglavje je pračeta sociološka in gospodarska študija o željarski metropoli, o vigenjih in o »oginju« v očeh, o vaški gospodi in o žganjih, pa o župnikovih posestvih in o smrti, ki je kosila med otroki. »Ne vem več, ali nas je bilo enajst ali dvajset otrok, nekateri so pomrli še kot dojenčki...«

Dermota je bil znamenit človek, ko je knjiga izšla, zdaj je še bolj znamenit – ocenjevalci so knjigo proglasili za lahko berljivo, zabavno in hkrati osupljivo privlačno pripoved o neki karieri, ki se je začela v ljubljanski škofijski organizaciji, dosegla vrhunce v znamenitih salzburških mozartiadah in dunajskih opernih predstavah petdesetih let ter se končuje s koncerti lirčnih samospevov in s pedagoškim delom v mojstrskem razredu dunajske glasbene akademije.

»Sam ne razumem, kako da so ti moji zapiski dosegli tak uspeh,« pravi Dermota. Njegova žena, ki ji je knjiga posvečena (»moji spremljevalki v umetnosti in v življenju«), mladostno-zivahna, bistro opazujoča, energično urejajoča korepetitorica, učiteljica in »nadzornica« znamenitega tenorja iz Kroepe, ve, da je »Tisoč in en večer« (»v resnici jih je bilo na tisoče in tisoče«) besedilo, v katerem se na pravsven in nikdar utrujajoč način prepleta anekdotičnost z globokoumnim premišljevanjem, realnost vsakdanjega življenja z magiko umetniškega ustvarjanja, zadržanost in skromnost preproste gorenjskega fanta s samozavestjo človeka, ki si je s trdim delom, neskončno potrpežljivostjo in z jasno zavestjo, kje so njegove mere, pridobil sloves prvega v svojem metieru.

Nekaj strani te knjige je plastičnih. Ko pripoveduje, na primer, kako je hodil jest klostrsko juho k frančiškanom. Ali kako je pred naborem za staro jugoslovansko vojsko pokadil svojo prvo in zadnjo cigareto v življenju; posledice so bile take, da je bil seveda oproščen vojaške službe. Ali kako so leta 1938 po salzburški premieri »Don Giovanni« vsi izvajalci strumno stali na odru in z dvignjeno roko pozdravljali Hitlerja v osrednji loži, Dermota pa je trmasto z obema rokama stiskal sopek rož in v mrtvo potem prerokoval, da se to bojkotiranje nacističnega vodje »ne bo dobro končalo«. Tudi zgodba, kako je med vojnjo »z visoko protekcijo« reševal brata Goepferta iz begunjske jetnišnice, je popisana v knjigi, »čeprav vem, da mi nekateri očitajo,

čes, zakaj pa nisi rešil še drugih – če bi vedeli, kako tvegano je bil že Gasperjevo reševanje!« Dramatično se berejo tudi prizori v vlaku, ki je prvič po vojni peljal ansambel dunajske Opere na gostovanje v Pariz. Na meji med sovjetsko in ameriško okupacijsko cono so vlak ustavili ruski vojaki, in ko so ugotovili, da je med potniki tudi Jugoslovčan – Dermota je bil takrat še jugoslovanski državljan – je kazalo, da je potovanja konec. To je bilo v obdobju najhujšega Stalinskega pritiska na Jugoslavijo. Sam vrhovni komandant sovjetskih okupacijskih sil je moral posredovati, preden so vlak spustili naprej – v Pariz je prispel komaj nekaj ur pred začetkom gostovanja. Med vrhunce Dermotove pevške slave sodi otvoritveni teden obnovljene dunajske Opere v novembru leta 1955: v obel prvih predstavah, Beethovnovem »Fidelisu« in Mozartovem »Don Giovanni« je pel glavni tenorski vlogi. »Dve povsem različni nalogi in vsaka zase sodita med najtežje preizkušnje za vsakega tenorja – z dvema generalnima vred sem tisti teden preživel štiri operne nastope. Bilo je več, kot sem kdajkoli mislil, da zmorem.«

Četrto stoletje je že minilo od takrat. Dermota zamišljeno sklanja svojo s srebrno levjo grivo obraslo glavo in meni, da je po 44 letih sodelovanja z dunajsko operno hišo zdaj res že čas, da še zadnjič odpoje Tamina v »Carnobni pisčali«, s katerim je tistiokrat navdušil svoje občinstvo, in da premeri dolžino poti med Lenskim in Triquetom.

V starih dunajskih uprizoritvah je pel Lenskega v operi »Jevgenij Onjegin«, prvič leta 1937, zadnjič leta 1961. Pred nedavnim so mu ponudili vlogo gospoda Triqueta, majčkeno vlogico starčka, ki na zabavi pri Onjeginovem knežjem prijatelju zapoje kratak, igriv kuplet – »couplet de M. Triquet«. Po navadi ga pojejo odsluženi veterani. Dermota je premišljal, ali naj vlogo sprejme ali ne. Sprejel jo je. Dosegel je velikanski uspeh. Dolgotrajno viharno ploskanje iz parterja, iz lož in s stojišča. Navdušene kritike v časopisih. Toda bil je Triquet, ne Lenski.

Niti malo otožnosti ni v njem. Nekaj se končuje, toda marsikaj se nadaljuje. Za prihodnje leto in prihodnja leta ga vabijo, kakor da je še pri štridesetih, petdesetih, ko je z Liso della Casa, Christo Ludwig, Erichom Kunzem in Paulom Schöfflerjem ustvarjal in reprezentiral avtentični slog predvajanja Mozartovih oper. Ze sredi januarja bo na Dunaju sodeloval na koncertu uglasbitve Goethejevih pesmi. Redni profesor na glasbeni akademiji je, v finalno obdelavo dobiva že izdelane pevce, ki hočejo prodrati še v poslednje skrivnosti

vokalnega muziciranja. V enajstih letih jih je poslal v svet petdeset, med njimi je bil tudi ljubljanski operni solist Jurij Reja. Praznin v življenju ne bo. Starost, kako si še daleč. In še sedem vnukov je, ki terjajo in dobijo svoj delež dedkove naklonjenosti.

V zadnjih desetih, petnajstih letih so ga zasipavali s častnimi naslovi in odlikovanji, toda pokazati prinese samo red jugoslovanske zastave z zlatim vencem. Leta 1974 mu ga je slovesno izročil takratni veleposlanik Gustav Vlahov. Z domovino ga ne veže samo to odlikovanje. Ne mine leto, ko ne bi bil vsaj dvakrat, trikrat z ženo pri sorodnikih, se sprehodil po Ljubljani in jo mahnil proti Šentvidu in Kranju in potem z velike ceste dol proti kraju svojega otroštva. Za desetletja živi v nemškem okolju, toda za iztjanjsne misli nade primerne besede v domačem jeziku. Slovenske prireditve na Dunaju ne minejo brez susljajoče vznemirjenosti, kadar se ob vohodu pojavita srebrni pričekni in vstopi smejlajoč se par, ki ga poznajo vsi – »Dermotova sta prišla«.

Za slovo najbrž vsakemu obiskovalcu pokaže svoje orgle. K podprtiličju svoje hiše je dogradil prostrano sobo s širokimi vrati na vrt. »Poleti jih na stečaj odprem, sedem za orgle in sem kakor sredi gozda.« Orgelske pisčali so umetelno razporejene v moderno skulpturo, najdebelejša med njimi je kakor dimnik, in Dermota pripoveduje, da je moral ljudem, ki so mu orgle vgrajevali, podariti toliko vina, kolikor ga gre v največjo pisčal. Sem se dostikrat zateče, »se skrje«, in takrat so mu v mislih Stanko Premrl, Franc Kimovec in Hugolin Sattner, njegovi ljubljanski učitelji. K njim je prišel z Bleda, kjer je bil pri tamkajšnjem župniku za malega hlapca. Ko je ta spoznal fantovo glasbeno nadarjenost, ga je poslal v ljubljansko organizacijsko šolo. »Postati organist – velik socialni vzpon za župniškega pastirja«, piše Dermota v svoji knjigi. Potem se je seveda izkazalo, da je bil to samo začetni vzpon.

Pred nekaj leti je dunajska Opera slavila 40-letnico Dermotove pripadnosti tej dalaški hiši z opero Hansa Pfitznerja »Palestrina«. Pel je glavno vlogo in glasbeni kritik je zapisal: »Glasovni sijaj Antona Dermota je ostal. Palestrina sodi med njegove najboljše vloge. Pretresljivo je znal prikazati samoto ustvarjalnega skladatelja, njegovo resignacijo in njegovo modrost.« V sklepnem prizoru opere je Palestrina izmujen, toda spokojen, za orgle sede in se vdano priporoči usodi. »To sceno vedno občutim tako, kakor da jo je Pfitzner zame napisal.«

Slavko Fras

Izkoriščanje gramoza

Okolica Maribora je iz zraka kot Lunina površina

Dosedanja nespametna izraba je povzročila navidezno pomanjkanje gramoza

Nahajališča gramoza v Sloveniji so v strugah vseh večjih rek in ob njih, prav tako pa tudi na poljih, ki so nastala iz rečnih prodnih nanosov. Gramoza je torej dovolj, izjema so le nekatera območja Krasa pa Bele in Suhe krajine. Sklepali bi lahko, da pomanjkanje te rudnine, ki je eden izmed osnovnih gradbenih materialov, ne bi smeli trpeti. Vendar je dosedanja neracionalna izraba povzročila (navidezno) pomanjkanje in rodila celo nov, nepotreben problem.

Ta problem postaja vedno bolj pereč tudi zaradi tega, ker se zaloga gramoza v glavnem pokrivajo z zalogami pitne vode talnice znotraj nahajališč ter s prvotnimi kmetijskimi zemljišči, ki jih pokrivajo. Neprimerna organiziranost gradbene operativne in neurejena zemljiška politika sta iz tega problema naredila pravo zmedo.

Celoten slovenski prostor glede zaloga gramoza še ni raziskan, raziskave potekajo v glavnem samo v posameznih občinah, republiške so redke. Največ podatkov o stanju v republiki ima verjetno Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij v Ljubljani (ZRMK), saj je opravil že celo vrsto delnih raziskav (dopolnjevanje jih Geološki zavod) in izdelal več rudarskih načrtov za gramozne izkope v Sloveniji pa tudi drugod. Največji podvig na tem področju smo Slovenci naredili z odločitvijo, da bomo zgradili avtoceste v obliki križa s sečiščem v Ljubljani. V okviru teh projektov so bila tudi določena območja, s katerih naj bi odvzeli gramoz za graditve cest. Ljubljana je ta področja natančneje opredelila z odlokom leta 1971. Maribor je podoben in glede usklajevanja interesov precej bolj odločen dobil lani.

Ti podatki so potrebni zato, da pokažejo zainteresiranost naše družbe za racionalno in zakonito izrabo prostora z zalogami gramoza. Precej večji kot republiški so pri tem napori posameznih občin. Žal se vsi tisti, ki pridobivajo gramoz, močno upirajo načrtnemu izkoriščanju, ki vključuje tudi sanacijo teh območij. Vzrok za odpor je predvsem v dolgotrajnem postopku pridobivanja dokumentacije za tako izrabo, obenem pa ta odpor tudi povzroča tak dolgotrajen proces (urbanistično dokumentacijo mora včasih obravnavati tudi ustavno sodišče SRS!). Posameznikom ali gradbenim in komunalnim podjetjem se zdi še vedno lažje izropati neko območje in ga izropano tudi pustiti. Družbeni predpisi in izvršna moč inšpektorjev so preslabotni, da bi lahko tako početje preprečili.

Racionalnost in podružbljanje gospodarjenja z gramozom sta v zadnjem času najbolj napredovala v mariborski občini. Zato se je ZRMK po naročilu Raziskovalne skupnosti Slovenije odločil, da v njej prične raziskavo. Skupaj z Visoko tehniško šolo in Zavodom za urbanizem v Mariboru je izdelal študijo, v kateri so bile na osnovi izsledkov vseh že znanih vrtin popisane vse zaloge proda in ugotovljene možnosti za sanacijo izkoriščenih območij. Namen raziskave je, da določi najustrenejša območja za pridobivanje proda. Raziskava naj bi se od dolgoročnega načrta za mariborsko občino razširila na ves republiški prostor.

Petletna prizadevanja so obrodila malo sadov

V mariborski občini so s podružbljanjem interesov na področju gospodarjenja z gramozom pričeli leta 1975, ko je bilo na območju mesta 150 izkopov, raztresenih okrog mesta. Za nobenega ni bil izdelan načrt sanacije, na prste ene roke bi lahko prešteli tiste, ki so bili narejeni na osnovi lokacijske odločbe, ki je ponavadi vsebovala vsaj smernice za to sanacijo, ta pa se v glavnem ni izvajala. Načrtovalec Zavoda za urbanizem Maribor ing. arh. Igor Recer se večkrat pošali: »Z letala je okolica mesta videti kot lunina površina.«

Samoupravna interesna skupnost za komunalno in cestno dejavnost občine Maribor je prevzela nalogo, da združi interese porabnikov gramoza. Vsem mora pod enakimi pogoji in po kar se da enaki ceni zagotoviti gramoz, določiti mora mesta izkopov, skrbeti za sanacijo opuščeni in obenem opravljati družbeni nadzor nad izvajanjem teh posegov. Teh nalog pa seveda ni mogoče opraviti na neznanskem številu izkopov, ampak le na treh ali petih dogovorjenih.

foto Bogo Čerin

hoški gramoz lahko v celoti uporabili za industrijo. Vendar gospodarstvo Maribora ni kaj prida zainteresirano za nalozbe v dupleski gramoz. Delno zato, ker je v njem precej mivke in celo premogovnih drobecov, delno pa, ker vsi z enim očesom gledajo na nahajališče v Selnici ob Dravi, ki je najkvalitetnejše.

Misliti je treba na industrijsko cono

Od treh za centralne gramoznice predvidenih točk v mariborski občini sta bila Hoče in Duplek leta 1979 opredeljena v urbanističnem načrtu mesta Maribor, Selnica ob Dravi pa v urbanističnem programu občine Maribor, saj je zunaj mestnega območja. Te odločitve je povzel tudi sedanji srednjeročni družbeni plan.

Urbanistični načrt mesta in kasneje še dispzijski urbanistični načrt za industrijsko cono Hoče-Tezno sta v Hočah zaradi bližine železnice in ceste, predvsem pa zaradi zaloga gramoza, predvidela tudi zgraditve gradbene industrijske cone, ki naj bi izdelovala predvsem prefabricirane betonske elemente. V tej coni bi vsa podjetja imela skupno separacijo (Stavbarjeva že stoji), medtem ko bi vsako podjetje imelo manjšo betonarno za izdelavo prefabrikatov. Tem predvidevanjem in dejstvu, da je že Stavbarjeva separacija več kot zadostna za potrebe celotne cone, ki so sto tisoč kubičnih metrov gramoza letno (sedanje Stavbarjeve naprave pa omogočajo potrošnjo 200 do 300 tisoč kubičnih metrov letno), nasprotuje podatek, da Konstruktor hoče v neposredni bližini gramoznice zgraditi še svojo separacijo. S tem pa bi še bolj ogrozili omejene zaloge gramoza v Hočah in postavili pod vprašaj smisel graditve industrijske cone.

Investicijski program je dokazal upravičenost lokacije druge gramoznice v Dupleku, saj so tam zaloge gramoza ocenjene kar na devet milijonov kubičnih metrov. To pa je toliko bolj važno, ker je javna razprava o Selnici kot tretji strateški točki pokazala, da bodo tam lahko pričeli dela šele v naslednjem srednjeročnem obdobju. V Dupleku je sicer Konstruktor skupaj z Nigradom res že leta 1979 izdelal projekt za tovarno prefabrikatov, vendar so načrtovali tako veliko, da bi zasedla skoraj celotno območje predvidene gramoznice.

Kaj meni o tem mariborska gradbena operativa

»Žal vsako podjetje misli, da mora imeti svojo gramoznico, separacijo in betonarno. V zadnjem času dosti govorimo o združevanju v gradbeništvu. Prav gramoz pa je ena prvih stvari, o kateri bi se morali konkretno dogovoriti in storiti prve korake.« Pravi Boris Vajnjal, direktor Cestnega podjetja Maribor. Povedal je še, da se mariborski izvršni svet že več let ukvarja s tem in je že predlagal ustanovitev posebne delovne organizacije »Gramoz« zunaj obstoječe gradbene operativne in uporabnikov gramoza. Vadjanju se zdi taka rešitev slaba. Misli, da bi se morali predvsem gradbeniki kot uporabniki gramoza med seboj dogovoriti, kako bodo čim bolj racionalno izkoriščali gramoz: »Nalozbe v gramoznico, separacijo in betonarno so danes tako visoke, da si jih ne moremo privoščiti. Izdelan je bil elaborat za novo gramoznico v Dupleku, za katero bi morali vložiti 300 milijonov dinarjev. V tem času take investicije ni mogoče uresničiti. Mariborska gradbena operativa se bo morala dogovoriti, kako izkoriščati obstoječe zmogljivosti gramoznic in kako združiti denar za novo, sodobno opremljeno gramoznico. Žal pa

so ozki podjetniški interesi še vedno močni.«

Glavni direktor SGP Konstruktor Maribor Franc Sušteršič pa o tem problemu razmišlja takole: »Konstruktor nima niti gramoznice niti separacije. Z gramozom nas že dolgo oskrbuje konkurenčni organizaciji Stavbar in Gradis. Zaradi tega smo si v preteklem srednjeročnem obdobju prizadevali za rešitev tega problema.

Pripravljali smo separacijo v Levarijih, projekta pa nam niso odobrili. Prav tako smo se na pobudo Nigrada že od 1975 pripravljali na skupni projekt gramoznice Duplek, za kar smo sprva imeli vso družbeno podporo. Leta 1979 pa politična koordinacija predlaganih variant v Dupleku ni potrdila. Prevladovalo je mnenje, da je pravilnejše in pravičnejše, če se ustanovi posebna delovna organizacija za proizvodnjo gramoza. Velika škoda je, da takšno stališče ni bilo izoblikovano že prej, ne pa šele po petih letih dogovarjanja in priprav. Pri Konstruktorju so prepričani, da dokončne rešitve preskrbe z gramozom se ne bo kmalu, predvsem zanje ne, saj za svojo dejavnost - visoke gradnje - potrebuje najbolj kvaliteten gramoz.

Vsi ne razmišljajo tako. Nekaterim se zdi potrebno onemogočiti komurkoli, da bi si ustvaril monopol nad pridobivanjem tega naravnega bogastva. Menijo, da je treba postopno preiti od stihijskega do urejenega načina pridobivanja gramoza. Cimprej je treba sprejeti ustrezen sporazum med porabniki in SIS za komunalno in cestno dejavnost občine Maribor, ki naj bi urejal gospodarjenje z gramozom. Tako meni tudi Jože Klenovšek, direktor tozda Nizke gradnje SGP Slovenija ceste Tehnika Maribor: »Nosilec politike gospodarjenja z gramozom mora biti SIS za komunalno in cestno dejavnost občine Maribor, pri katerem naj bi se zbiral tudi denar, ki ga porabniki plačujejo kot odškodnino za izkoriščeni ali porabljeni gramoz. S tem denarjem bi SIS financirala predvsem izdelavo potrebne tehnične dokumentacije za izkoriščanje in sanacijo vseh gramoznic, za komunalno ureditev bodočih gramoznic in za odkup zemljišča, kjer naj bi odpirali gramoznice v prihodnje. Odločno pa nasprotujem težnjam, da bi organizirali izkoriščanje gramoza na ravni tozda katerekoli delovne organizacije, ki se zdaj ukvarja s pridobivanjem in predelavo gramoza za svojo dejavnost.« Delavcem v SGP Slovenija ceste Tehnika, tozda Nizke gradnje Maribor, se zdi najpravičnejše, da na ravni SIS za komunalno in cestno dejavnost pripravijo zemljišča ali lokacije bodočih gramoznic, ki naj bi jih SIS oddajal na podlagi licitacij zainteresiranim gradbenim delovnim organizacijam s točno določenimi pogoji za izkoriščanje, sanacijo, komunalne ureditve in odškodnine. So pa proti ustanavljanju nove delovne organizacije, ki jo je predlagal mariborski izvršni svet, saj bi s tem odpadel problem novih nalozb ter neizkoriščenosti sedanje strojne opreme gradbene operativne.

Iz vsega povedanega je nesporno razvidno, da smo na najboljši poti.

Če kljub temu težimo, da bi sistem nagrajevanja še nekoliko izboljšali, mora biti poudarek na besedi: »še bolj«. Na-

Tako bi morali delati povsod

V Račah pri Mariboru je podjetje Slovenija ceste Tehnika ob graditvi avtoceste Hoče-Levce pred desetimi leti odprlo prvo gramoznico v Sloveniji, za katero je bila pripravljena vsa tehnična dokumentacija, vstevši rudarski načrt in načrt za sanacijo. Gramoz kom namerč pokrivala rodovitna polja Agrokombinata, ki jih je bilo škoda uničiti, kar se je sicer dotlej vedno dogajalo. Gramoznica v Račah je prvotno merila 25 hektarjev, ki so jih postopoma izkoriščali, in sedaj jih je preostalo še okrog deset, medtem ko so jih 15 ponovno usposobili za kmetijstvo. Na nekaterih poljih so že pred petimi leti pričeli ponovno sejati poljsčine, zaradi izkopane gramoza so le največ pet metrov globlja, kot prej.

Še vedno se prepogosto dogaja, da po izkoriščanju gramoznic ostanejo velike luknje, prejšnja rodovitna zemlja pa je vseprek raztresena in uničena. Malokomu je mar, da bi ob bivših gramoznicah uredil »življenje«. Sanacija po mnenju strokovnjakov ni povezana z visokimi stroški, kar je dokazal tudi primer v Račah. Tam pridobljeni gramoz je cenejši, čeprav so drugi delali brez sanacijskih programov.

Mariborski Agrokombinat je v glavnem zadovoljen s ponovno usposobljenimi polji. Sprva so bili malo nejevoljni, ker je bilo med rodovito zemljo tudi nekaj kamena, vendar so ga odstranili. Lani pa je izkoriščanje gramoznice nekoliko zastalo zaradi poplav na najnižjem območju saniranih površin. V Tehniki menijo, da bi do poplav prišlo tudi v primeru, če bi bila polja na prejšnji ravni, saj so jih povzročile neobičajno obilne padavine.

Slovenija ceste so vsakekor zgleden primer, kako se dajo izkoriščati gramoznice, čeprav je resnici na ljubo treba dodati, da v nasprotnem primeru ne bi dobili dovoljenja za izkoriščanje. Toda za to ne dobijo nobene nagrade ali kakšne druge ugodnosti. Poleg odškodnine, ki jo morajo plačati Agrokombinatu, morajo za odvoženi gramoz plačati občinski davek, ki je namenjen prav za sanacijo; to sanacijo so morali plačati iz svojega žepa, sami pa so morali tudi financirati izdelavo dokumentacije. Če bi vsi sanirali gramoznice, potem v naši republiki sploh ne bi bilo problema s tem gradbenim materialom. Odpor do odpiranja novih gramoznic se pojavlja predvsem zato, ker imajo ljudje bridke izkušnje s prejšnjimi, nesanimirani. Sanacija je mnogo lažja, če gre za večje površine. Na takšnih večjih območjih, »luknjah«, ki to sploh niso, bi bilo moč zidati stanovanja in vse drugo, kot to delajo v tujini.

Pripravili: Borko de Corti, Jože Jerman, Marjan Kos in Vasja Ventrin

Milan Maver: Zapisnikarjeva kronika

Če bomo več delali...

V uvodni besedi predsedujoči na kratko oriše (to je napravil v manj kot treh urah) zgodovinsko ozadje nagrajevanja po delu od praskupnosti do današnjega dne. Po tem zgostnem uvodu preide na konkretno prakso, kot jo lahko delovno ljudstvo zasleduje v svojih plačilnih kvantah. Poudari, da je naš sistem nagrajevanja po delu nedvomno najnaprednejši:

- 1. zato, ker - če je naš - drugačen sploh ne more biti,
2. zato, ker nam je uspelo, da kljub doslednemu nagrajevanju po delu zaslužimo vsi bolj ali manj enako,
3. zato, ker naš sistem nagrajevanja bistveno prispeva k dematerializaciji odnosov, se pravi, da tisti, ki več delajo in opravljajo odgovornejše naloge, tega ne počno zaradi denarja, ampak kar tako,
4. naposled zato, ker so z njim zadovoljni tudi tisti, ki manj delajo in slabše delajo, a se zaradi tega ne počutijo zapostavljene; nasprotno, prav zaradi njihovega zadovoljstva se krepi prepričanje, da se v naših razmerah še najbolj plačala malo manj zaslužiti pa veliko manj delati.
Iz vsega povedanega je nesporno razvidno, da smo na najboljši poti.

Tovarišica Matilda vpraša, ali to pomeni, da bi nekateri zaslužili več kot drugi? »Ni nujno,« odvrne predsedujoči, »najlepše bi bilo, če bi vsi skupaj, kar nas je, zaslužili malo več. Vsi skupaj bi delali še malo boljše. Ali ste za to, tovariši?« »Kaj pa tisti, ki bodo samo čakali, da drugi naredijo nekoliko več? Ali bodo tudi ti zaslužili nekoliko več?«

Predsedujoči opozori, da ne smemo biti nestrpni, kajti preobrazba ljudi je dolgoročen proces: »moramo si bolj prizadevati, da jih z dobrim zgledom potegnemo za seboj.« »Drek!« zagodrnja tovariš v zadnji vrsti. »Kako, prosim?« dvigne glavo predsedujoči. »Pravim, da jaz že zadosti vlečem, če bi vsakdo tako vlekel, bi bilo težav dosti manj!« »Tako je!« pritegne več glasov, »vsakdo naj vleče vsaj samega sebe, z to bo nekaj!« Članica izvršnega odbora, tovarišica Rosanda, pravilno začuti, da uhaja razprava v nekonstruktivne vode. »Ali nam lahko tovariš predsednik nakaže,« pohiti z dodatnim vprašanjem, »kako si zamišlja povečano porabo, ne da bi bilo ogroženo blagovno ravnovesje? Kajti če bomo za boljše delo boljše nagrajevani, bodo vsaj nekateri več zaslužili.

grajevanje je namreč dobro, z njim smo opravili veliko delo, vendar pa bi ga zaradi prirojene težnje k popolnosti še nekoliko izboljšali.

Tudi zato imamo tehtne razloge:

- 1. naše splošne gospodarske razmere so porazne. (Točko 1. takoj nato natančneje formulira: naše splošne gospodarske razmere, ki imajo v sebi vse več jasne perspektivne usmerjenosti v še večje dosežke, so v konkretnih gospodarskih parametrih, kot so storilnost, cene, plačilna sposobnost, zunanjetrgovinski primanjkljaj, oskrba z reprodukcijskim materialom itd. porazne. Mislim, da se razumemo.)
2. Zaradi tega moramo nemudoma povečati storilnost, kar je bilo že 365-krat pravilno nakazano na vseh ravneh družbene aktivnosti.
3. Nemudoma moramo povečati izvoz, in to predvsem na konvertibilno področje, vendar tako, da bi lahko nekateri še naprej raje izvažali na klirinsko področje ali pa nikamor in da bi lahko izvozne spodbude občutno zmanjšali.
4. Nemudoma moramo razviti boljše delovne navade, kakovost, točnost, odgovornost - vendar je treba pri tem paziti, da bo vse skladno s poslovnikom in da ne bo nihče prizadet ali celo imenovan s polnim imenom.
5. Lastno znanstveno misel je treba pri priči vključiti v vse pore našega življenja, kar je bilo prav tako že velikokrat poudarjeno, a so pore kljub temu še naprej prazne.
6. Nebrzdano rast cen moramo spraviti v dopadljive okvire, kot jih vsako leto s polnim čutom odgovornosti nakažejo naši načrtovalci, a se cene, žal, ne zmenijo za njihova dobra predvidevanja.
»Naloge so torej jasne in celovite. Ali ima kdo kakšno vprašanje? Če ga nima, se bomo pridružili splošnim naporom kot en mož«
Nobene vprašanja. Vsi molčijo kot en mož. Zdi se, da je resnično.
Tedaj se odkašlja tovariš v tretji vrsti in vpraša, če ne bo še boljše nagrajevanje po delu porušilo nekaterih dosežkov, na katere smo se že navadili?
Predsedujoči zagotovi, da je treba dosežke čuvati kot punčico svojega očesa. Gre le za to, da bi bilo ob vseh nespornih dosežkih naše nagrajevanje po delu vendarle še nekoliko boljše.

Ali so že znane smernice, kako naj bi ta denar porabili? Predsedujoči pojasni, da takšnih smernic ni. Smo svobodna družba, ki spoštuje pluralizem interesov.

»Mojduš, jaz bi šel na Filipine,« se veselo oglasi nekdo iz 13. vrste.
V dvorani zašumi od pluralizma mnenj. Naposled se večina izreče, da bi bilo takšno potovanje vredno najostrejšega graje.
»Ampak jaz si že od nekdaj želim videti Filipine!«
Obvelja stališče, da je potovanje na Filipine - če imenovani ne potuje tja službeno ali z delegacijo - navadno zapravljane družbenega denarja.
»Kako družbenega,« trmoglavi tovariš iz 13. vrste, »ali ne bo tisti denar moj?«
Njegov medklic utone v živahni razpravi, kakšna poraba je družbeno še sprejemljiva in kakšna je nesprejemljiva. Vmes je slišati predloge, kot: jaz bi se šel smučat... jaz bi si kupil novo opremo... jaz novo stoenko... jaz nov pomivalni stroj... - do tako nenavadne zamisli, da bi naložil zasluženi denar v devize, da ga ne bi že v prvem četrletju požrla inflacija.
Na koncu zmaga zdrav duh, kot vedno. Domenjeno je, da ne gre podpirati porabniške miselnosti, še celo pa ne take, ki meji na snobstvo (smučanje), elitizem (pomivalni stroj), purgerstvo (malomeščanska turistična potovanja), o sramotnem nezaupanju do zdrave domače valute pa sploh ne gre zgubljati besed.
Prevlada mnenje, da je še najbolj zdravo počakati, dokler ne bodo pojmovanja o zdravem in nezdravem porabništvu bolj razčiščena. Dotlej pa se naj tudi nagrajevanje po delu razvija predvsem v smeri večjega prizadevanja za boljše delovne uspehe.
Kot sklep pride v zapisnik:
Še bolj dosledno kot doslej bomo razvijali vse oblike zdravega nagrajevanja po delu.
S takšno formulacijo so zadovoljni vsi, tako tisti, ki bi radi več zaslužili, kot oni, ki v imenu doslednega nagrajevanja ne želijo sprememb. Vsakdo je namreč prepričan, da je stavek dovolj ohlapen, da ga lahko razložijo po svoje.
In pri tem v našem nagrajevanju po delu - najboljšem izmed vseh znanih nagrajevanj - do nadaljnjega ostane.

Zapisnik sestavil: Jaka Sulc l. r.

Epidemiologija raka

O raku vemo veliko, a še vedno premalo

Meje spoznanja zapletenega mehanizma pri nastanku rakavih obolenj postavljajo meje preventivnim nasvetom

Zadnji, triindvajseti Tavčarjevi dnevi so bili posvečeni problemom rakavih obolenj v interni medicini. Podatki Registra raka za SR Slovenijo, zbrani na ljubljanskem onkološkem inštitutu, opozarjajo, da se pojavi največ malignomov na področju interne medicine. Žal pa so prav tu najpogostejše odkriti šele takrat, ko radikalna, kirurška terapija ne pomaga več, ko je torej prepozno. O tem, kaj danes vemo o epidemiologiji raka, do kakšnih spoznanj so prišli na podlagi domačih in tujih epidemioloških podatkov, je spregovorila dr. Vera Pompe-Kirn, vodja Registra raka za SR Slovenijo pri ljubljanskem onkološkem inštitutu.

DELO: Kako to, da je izmed vseh bolezni pri prvem pregledu v Sloveniji odkritih le 0,7 odstotka rakavih obolenj?

POMPE-KIRN: To je podatek redne zdravstvene statistike, ki jo zbirajo v vseh ambulantah in dispanzerjih ob prvem pregledu posamezne bolezni. V tem podatku niso zbrane samo rakave tvorbe, ampak tudi druge novotvorbe. Takšno klinično diagnozo je treba nato potrditi še s podrobnejšimi preiskavami v Kliničnem centru, Onkološkem inštitutu ali v regionalni bolnišnici, odvisno od vrste raka. Zdi se mi, da se za zgodnje odkritje raka ponuja veliko možnosti tudi v okviru rednih in obdobjnih preventivnih pregledov v dispanzerjih medicine dela. Pri teh pregledih ima zdravnik na voljo več časa kot pri pregledu bolnih. Tu mislim predvsem na možnost zgodnjega odkritja raka na prsih pri ženskah po tridesetem letu in na vse druge vrste raka, katerih dejavniki tveganja so dobro znani.

DELO: Podatki o rakavih obolenjih pri nas so pokazali, da so rakave bolezni pri ženskah pogostejše povezane s staranjem kot pri moških, kjer prednjačijo drugi dejavniki. Rak na roduh in na prsih pri ženskah je možno odkriti pravočasno in s tem se krepko povečajo možnosti za preživetje. Kateri del zdravstvene službe nosi največjo odgovornost za zgodnje odkrivanje teh dveh vrst raka?

POMPE-KIRN: Največ možnosti za zgodnje odkrivanje raka imajo zdravniki v tistih organizacijah družbenega dela, kjer imajo redne preventivne preglede. Zdravniki medicine dela bolnike poznajo in jim lahko posvetijo več časa za pregled. Poleg tega poznajo tudi delovna mesta in morebitne poklicne kancerogene dejavnike.

Tak zdravnik lahko ženske opozarja tudi na redne ginekološke preglede, ki so potrebni za zgodnje odkrivanje raka materničnega vratu in drugih rakov na ženskih roduh. Ker pozna škodljive navade bolni-

kov, kot so kajenje, alkoholizem, pretirano uživanje hrane, ki vse pripomorejo k razvoju rakavih bolezni, je lahko nanje pozoren bolj kot zdravnik, h kateremu pride bolnik slučajno po pomoč.

DELO: Menite, da je 0,7 odstotka odkritih rakavih in nerakavih novotvorb pri prvem pregledu premajhno, saj vemo, da za rakom vsako leto zbolijo nekaj tisoč Slovencev?

POMPE-KIRN: Število vseh rakavih bolezni v Sloveniji se vztrajno večja. Leta 1977 je zbolelo za rakom 4.650 Slovencev. V primerjavi z vsemi drugimi boleznimi, ki jih zdravnik odkrijejo pri prvem pregledu (4.380.000), in z vsemi rakavimi in nerakavimi novotvorbami (30.000) je ta odstotek realen. Ne smemo namreč pozabiti, da se število rakavih bolnikov večja s starostjo prebivalstva in da je več kot polovica rakavih bolnikov že prekoračila 65. leto. Ljudi v tej starosti pa je samo 11 odstotkov vsega prebivalstva Slovenije.

DELO: V Registru raka so zbrani in obdelani podatki o številu vseh rakavih obolenj in razširjenosti posameznih rakavih bolezni v Sloveniji od leta 1950 dalje. Kakšne spremembe obolenosti ste opazili od ustanovitve Registra pa do danes?

POMPE-KIRN: Kot sem že omenila, število vseh rakavih bolezni vztrajno, zmerno narašča, a jih je več pri moških kot pri ženskah. Od leta 1961 je rakavih obolenj pri moških na leto povprečno za 2 odstotka več, pri ženskah pa le za 1,3 odstotka. Leta 1950 smo zabeležili na sto tisoč Slovencev 120 novih obolenj, leta 1960 okoli 200, leta 1970 okoli 230 in leta 1977 nekaj več kot 250. V prvih letih je bila zabeležena večja obolenost pri ženskah, zdaj pa je večja pri moških.

Na večjo obolenost vpliva poleg okolja tudi staranje naših prebivalcev. Pri moških je treba iskati vzrok za nastanek rakavega

obolenja predvsem v dejavnih okolja. Nekateri med njimi so dobro znani. To trditve dokazuje, na primer, pljučni rak, ki ga je vsako leto povprečno za štiri do pet odstotkov več. Ze zdavnaj pa ni več skrivnost, da narašča predvsem na račun kajenja. Poleg pljučnega raka, ki predstavlja četrtno vseh rakavih obolenj pri moških, kajenje in pretirano pitje žganih alkoholnih pijač povečujeta tveganje za še nekaj drugih vrst raka, za katerimi moški zbolijo vse pogosteje. To so raki v ustni votlini na jeziku, v žrelu in grlu. Skupaj predstavljajo dodatnih 9 odstotkov obolenj za rakom. Kronični alkoholizem ima lahko za posledico tudi raka na požiralniku in jetrih.

Ko smo že pri kajenju, ne smemo pozabiti, da kajenje tudi pri ženskah veča možnost, da zbolijo za pljučnim rakom, in ga je tudi pri njih vedno več – povprečno za 4 odstotke na leto. Leta 1977 je bil pljučni rak pri ženskah še na devetem mestu. Ze takrat pa ga je bilo dvakrat toliko kot raka na ščitnici. Zanimiva je ugotovitev angleških epidemiologov, da je pri ženskah kardialnih več raka na materničnem vratu. Kako kajenje vpliva na pojav raka na materničnem vratu, za zdaj še ni pojasnjeno.

DELO: V Sloveniji torej strmo narašča le število obolenj za pljučnim rakom in rakom na prsih. Kako pa je z drugimi vrstami rakavih obolenj?

POMPE-KIRN: Ob stalnem naraščanju pljučnega raka in počasnem upadanju želodčnega je želodčni rak združen s prvga mesta na drugo že leta 1967. Žal pa se vedno predstavlja 15 odstotkov vseh rakavih obolenj pri moških. Pri ženskah so spremembe še bolj izrazite. Rak na prsih, ki je danes z 20 odstotki – in več kot 4-odstotnim povprečnim letnim porastom – na prvem mestu, je bil leta 1950 še na četrtem. Na prvem mestu je takrat bil rak na materničnem vratu. Kasneje, med leti 1958 in 1964, je bil na prvem mestu želodčni rak. Danes zbolijo za tem rakom vsako leto manj žensk. Raka na materničnem vratu je manj, ker ga odkrivajo že v predstopnji, želodčnega raka pa je manj zaradi boljše prehrane.

DELO: V Registru raka za SR Slovenijo so se torej nabrali številni podatki in ustvarili presenetljivo podobo zbolevanja Slovencev za rakom. Ali je mogoče na podlagi te epidemiološke slike dobrih 30 let napovedati, kako se bo ta bolezen na Slovenskem širila v prihodnje.

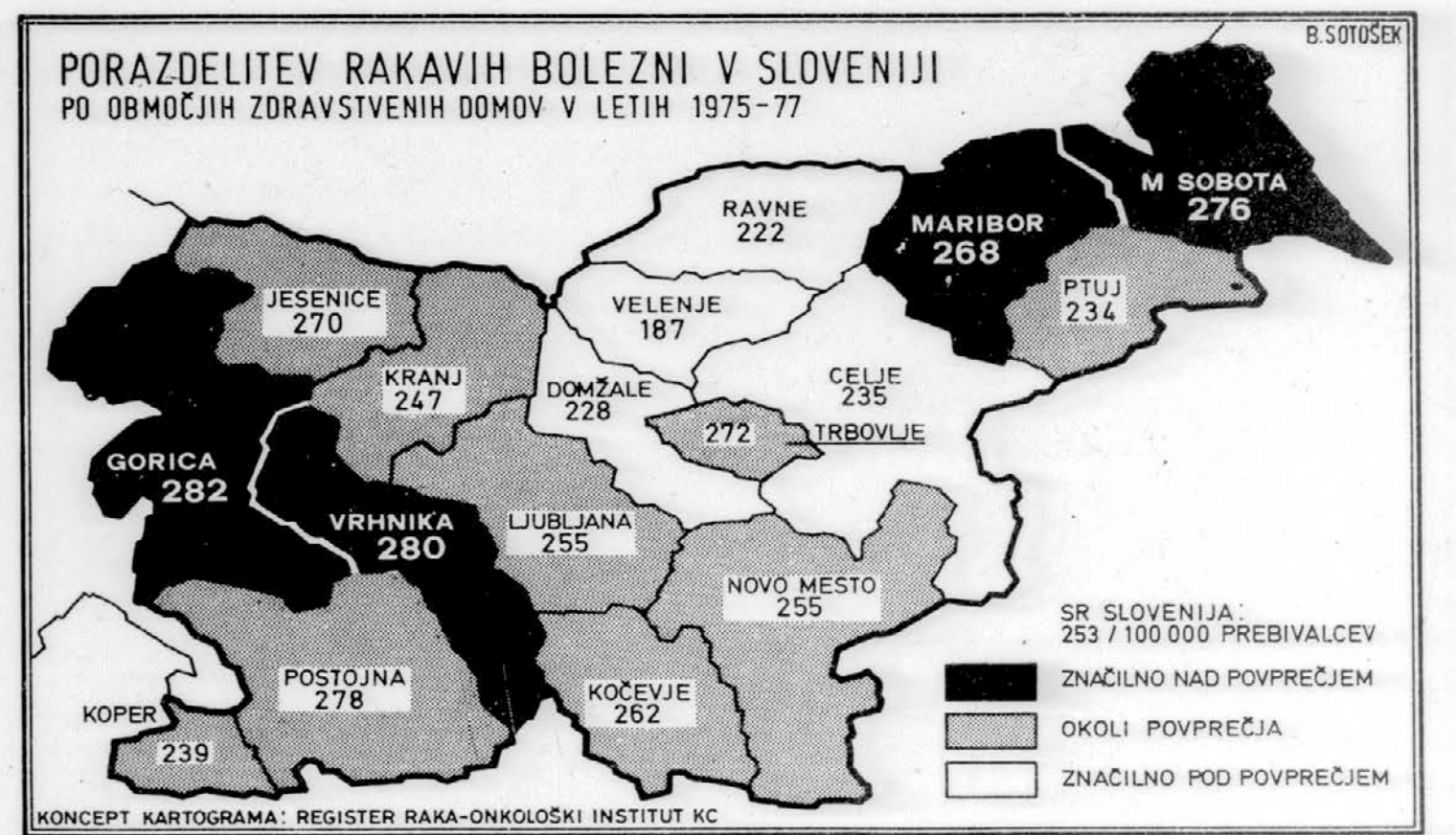
POMPE-KIRN: Do neke mere da! Vsaj za nekaj let je mogoče napovedati gibanje bolezni, če seveda ne pride do večjih sprememb načina življenja in okolja. Tako je, na primer, možno na podlagi dosedanjih opazovanj starostnih skupin prebivalstva in posameznih generacij napovedati še večje zbolevanje za pljučnim rakom.

DELO: Bi lahko rekli, da so v Sloveniji pri ženskah v ospredju rakava obolenja, ki so povezana s spremembami hormonskega stanja organizma?

POMPE-KIRN: Pri ženskah je več tistih rakov, za katere so dejavniki tveganja znani, a precej slabše raziskani, ker je mehanizem njihovega delovanja bolj zapleten. Povezani so z načinom življenja, ki vpliva in spreminja hormonsko stanje človeka. Mednje sodi, na primer, sestava prehrane, odločitev za rojstvo prvega otroka, morda tudi število otrok. Tudi čas pričetka spolnega življenja med mladimi in morebitno menjava partnerjev sodi v naš način življenja. Zgodnji pričetek spolnega življenja, predvsem pa menjava partnerjev tudi povečujeta število obolenj za rakom na materničnem vratu.

DELO: Največ raka na prsih je pri ljubljancih. Ali je ta podatek Registra mogoče kakorkoli razložiti? Recimo z načinom in vrsto prehrane, obremenitvami oziroma stresi in podobnim?

POMPE-KIRN: Rak na prsih je na območju ljubljanskih občin res najpogostejši. Vzroki za nastanek tega raka še niso dokončno pojasnjeni, vendar se z nastankom raka na prsih mnogokrat poveže čas prve menstruacije, pa dejstvo, da ženska ni ni-

koli rodila ali pa da je prvič rodila pozno. Pomembna je dedna obremenitev in nekatere izmed nerakavih sprememb v dojki. Tudi prebogata prehrana utegne zvečati tveganje. Zakaj pa je ravno v Ljubljani in njeni bližnji okolici toliko te bolezni, ni mogoče posebej raziskovati. Domnevam, da ima pri tem pomembno vlogo tudi pospešena, hitra rast in s tem zgodnejša prva menstruacija pri deklicah. Žal je to ena izmed nepredvidenih posledic smiselne krepitve zdravja in preprečevanje mnogih drugih bolezni, ki so v nedavni preteklosti še ogrožale otroke in mladino. Vprašanje smiselne prehrane je pri raku sploh dokaj zapleteno in zato resni raziskovalci svrjajo pred prenatragni preventivnimi ukrepi tam, kjer mehanizmi kancerogene delovanja še niso dobro znani.

DELO: Otroci danes rastejo in dozorevajo hitreje kot kdajkoli prej. To je posledica boljše prehrane, večje blaginje. Dobra prehrana pa očitno ni vedno tudi zdrava prehrana.

POMPE-KIRN: Prednost sodobne prehrane so večje količine sadja in zelenjave, ki jih danes lahko človek je vse leto in dobi s tem dovolj zaščitnih snovi, kot so vitamini C, A in A-ju podobne snovi. O zaščitni vlogi teh vitaminov v zadnjem času veliko poročajo, hkrati pa svrjajo pred pretiranim uživanjem. Pozitivna posledica teh zaščitnih snovi je tudi upadanje želodčnega raka. K temu je verjetno pripomogla tudi zamenjava klasičnega konzerviranja z nitrati s hlajenjem in zamrzovanjem. Iz nitrata namreč lahko v človekovem želodcu nastanejo nitrozamini, ki so kancerogeni. Zadostne količine vitamina C pa preprečujejo njihovo tvorbo. Raziskave o tem še tečejo. Raziskovalci svrjajo tudi pred nekонтроliranim onesnaženjem zemlje z dušičnimi umetnimi gnojili.

Slaba stran sodobne prehrane je v tem, da je prebogata. Pretiravamo z uživanjem sicer nujno potrebnih živalskih beljakovin in maščob. Ob tem zamenjamo takomimeno valaste snovi ali surova vlakna, ki so v sadju, zelenjavi, stročnicah in žitarkah. Surova vlakna namreč pospešijo prehod blata skozi debelo črevo in zmanjšajo absorpcijo hranil, med njimi tudi maščob, holesterola in nekaterih v črevesu nastalih kancerogenih snovi. Raki, ki jih povezujejo s tako nezdravo sodobno prehrano, so rak debelega črevesa, rak materničnega telesa in rak žolčnika. Vpliv sodobne prehrane na nastanek raka na prsih pa je, kot smo že omenili, bolj zapleten.

DELO: Po vsem, kar ste povedali, je jasno, da zdravniki že poznate nekatere

dejavnike tveganja pri nastanku raka. Ali se vam ne zdi, da bi bilo treba ljudi nanje pravočasno opozoriti?

POMPE-KIRN: Že Aristotel je dejal, da bo pameten človek zahteval takšno mero natančnosti, kolikor je predmet obravnave dopušča. Z drugimi besedami to pomeni, da so naši odgovori lahko toliko dognani, kolikor dopuščajo meje sedanjega spoznanja. In prav meje spoznanja zapletenega mehanizma nastajanja rakavih obolenj postavljajo meje preventivnim nasvetom v zvezi s prehrano in rakom. Zanimivo je, da je med nekaterimi posebnimi skupinami ljudi, ki se hranijo z vegetarijansko prehrano, obogateno z mlekom, sirom in jajci, manj raka na debelem črevesu. Znan je tudi zdrav način prehranjevanja kartuzijancev. Zato verjetno ne grešimo, če priporočamo zmerno in uravnoteženo biološko polnovredno prehrano. Z njo se namreč lahko izognemo tudi nekaterim drugim boleznim sodobnega časa.

DELO: Precej pogost rak pri moški je tudi rak na prostati. Slišali smo, da je ta vrsta raka pri moških s sedmimi odstotki na četrtem mestu.

POMPE-KIRN: Tudi rak prostate je hormonsko odvisen. Vzroki še niso jasni. Opisana je dedna obremenitev moških z rakom prostate v primerih, ko se je pri ženskih sorodnicah pojavil rak dojke. Tudi tu se nakazuje vpliv prehrane, namreč manjše uživanje zelenjave, ki vsebuje vitamin A in njemu podobne snovi, in večje uživanje maščobnega mesa, pa tudi jajc in mleka.

Verjetno je v Sloveniji te vrste raka več, kot ga beleži Register, saj dostikrat poteka skrito in počasi. Včasih ga zdravniki odkrijejo šele pri skrbni obdukciji. To je značilno predstavnika rakov starejših in starih, saj je njegova pogostnost med moškimi, stariimi 75 let in več, kar 300 zbolelih na 100.000 ljudi, ali trije med tisoč moškimi. V skupini od 55-64 let pa je njegova pogostnost skoraj desetkrat manjša.

DELO: Že Hans Selye je trdil, da bolezen lahko izzovejo tudi psihični dražljaji. Danes si psihoterapevti menda nič več ne zatiskajo oči pred dejstvom, da na nastanek rakavega obolenja lahko vpliva tudi stres.

POMPE-KIRN: O stresu razmišljamo različno usmerjene skupine raziskovalcev različno. Skupina, ki se ukvarja z rakom kot psihosomatsko boleznijo, pravi, da stres zmanjšuje odpornost organizma tako v fa-

zi nastanka rakave bolezni kot kasneje med njenim potekom. Nekateri ljudje bodo obstoj rakave bolezni bolj prebrdili, če bodo živeli v ugodni psihični klimi in imeli občutek večje varnosti. Klasični epidemiologi, kot je Doll, pa trdijo, da stres vpliva na spremembo hormonskega stanja, povečano kajenje, alkoholizem, pretirano uživanje hrane... Verjetno je del resnice na obeh straneh.

DELO: Ali je delež poklicnega raka velik?

POMPE-KIRN: Verodostojnih podatkov o tem za Slovenijo, žal, nimamo. Verjetno pa je delež raka, ki ga povzročajo poklicni kancerogeni, največ 1-3 odstotke vseh rakavih obolenj.

DELO: Ali na nastanek rakavega obolenja vplivajo tudi določena zdravila, saj vemo, da jih nekateri ljudje uživajo v precejšnji količini?

POMPE-KIRN: Nekatera zdravila so res na seznamu zdravil, ki lahko povzročijo rakavo obolenje. Toda zdravnik se mora odločiti in pretehtati odnos med trenutno pomembnostjo določenega zdravila in med morebitnimi posledicami, ki bi jih utegnili imeti zdravilo za bolnikovo zdravje.

DELO: Za nastanek prenekaterega rakavega obolenja lahko torej iščemo vzrok v človekovi mladosti, v njegovih življenjskih navadah, načinu prehrane in podobnem. Kdaj se potem pojavi bolezen?

POMPE-KIRN: Pri večini rakavih obolenj pretiče od prvih sprememb v telesu pa do izbruha bolezni 15 do 20, včasih tudi več let. Vse je odvisno od prepletanja vplivov škodljivih in zaščitnih dejavnikov, od človekove dovzetnosti in odpornosti. Prva sprememba dedne snovi celice lahko nastopi že v mladosti, lahko je prisotna že ob rojstvu in samo čaka, da se bo nabralo dovolj negativnih vplivov. Poznamo tudi nekatere dedne bolezni, ki same po sebi še niso rakave, vendar je pri njih tveganje za nastanek bolezni veliko večje. Tako dedna bolezen, ki lahko pripelje do rakavega obolenja, so na primer polipi v debelem črevesu.

Toda rak kot bolezen ni množičen pojav. V bistvu je redek in se pojavi takrat, ko se zbere dovolj sprožilnih dejavnikov, človekov organizem pa odpove.

Ziva Paulin

Čingiz Ajtmatov: Dan, daljši od življenja

»Ne, tega ne bomo dopustili!«

V lanski novembrski številki najuglednejše sovjetske literarne revije *Novyj mir* je izšel roman kirgiškega pisatelja Čingiza Ajtmatova *Dan, daljši od življenja*. Roman je takoj zbudil izjemno zanimanje v Sovjetski zvezi in v tujini. Tega gotovo ne gre pripisovati samo dejstvu, da je Čingiz Ajtmatov nedvomno eden najboljših živečih sovjetskih pisateljev, znan in veliko prevajan tudi v svetu, ampak v veliki meri tudi temu, da se je lotil teme stalinizma, ki se je sovjetska literatura že dolgo izogiba in boji.

Ajtmatov se je te teme lotil z enavladno močjo, prepričljivostjo in za sodobne razmere v Sovjetski zvezi tudi šokantnostjo. Tudi zato je njegov roman sprva naletel na malle kisle dobrodošlice uradne kritike in kljub velikanskemu zanimanju njegov prv izid v knjigi napovedujejo šele za pomlad 1982. Medtem pa je roman že začel svoj pohod po svetu. Kmalu bo izšel tudi v slovenščini, v prevodu Janeza Staniča ga bo izdala Pomurska založba.

Kot rečeno, je glavna tema romana stalinizem, dasi je oblikovno sicer zanimiva me-

šanica fantastike, starih srednjeazijskih legend z mnogimi simboli in namigi na današnji čas in seveda sodobnosti in polpreteklosti. Ena glavnih nití v romanu je tragična usoda učitelja Abutalipa Kutibajeva, ki je bil med vojno v nemškem ujetništvu, odkoder je zbežal in se pridružil partizanom v Jugoslaviji. Oboje, nemško ujetništvo in poznejše partizanjenje v Jugoslaviji, ga je v Stalinovi Sovjetski zvezi stalo preganjanja in končno tudi glave.

Iz romana *Dan, daljši od življenja* objavljamo odlomek o aretaciji Abutalipa Kutibajeva.

Petega januarja 1953. leta se je ob desetih dopoldne na izogibašču Boranli-Burannij ustavil potniški vlak, čeprav je imel odprte vse signale in bi lahko, kot vselej, brez postanka vozil skozi. Vlak je stal samo poldrugo minuto, kar je bilo očitno povsem dovolj. Iz enega od vagonov je izstopila trojica v enakih črnih škornjih iz mehkega usnja in se napolila naravnost v dežurno poslopje. Stopali so molče in prepirano, ne da bi se ozirali naokoli, samo pred snežakom so se za sekundo zadržali. Molče so si ogledali pozdravni napis na deski in ošvrknili trapasto, zguljeno kanzagapovsko kučko, ki je snežaku tičala na glavi. Nato so vstopili v dežurnico.

Čez nekaj časa je planil skozi vrata načelnik Abilov. Skoraj se je zaletel v sneženo ga moža. Zaklel je in odhitel, skoraj stekel, dalje, kar sicer ni počel nikoli. Čez kakih deset minut se je ves zadihal že vračal, z njim pa Abutalip Kutibajev, katelega je šel iskati. Abutalip je bil bled, kapo je držal v rokah. Skupaj z Abilovom je vstopil v dežurno poslopje. Vendar je zelo hitro spet prišel ven v spremstvu dveh prišlekov v škornjih iz mehkega usnja in skupaj so se napolili v barako, kjer so živeli Kutibajevi. Kmalu so se vrnili; onadva sta vztrajno spremljala Abutalipa in nosila nekakšne papirje, ki sta jih pobrala v njegovi hiši.

Potem je vse utihnilo. Nič ne več prihajal in odhajal iz dežurnice.

Jedigej je zvedel od Ukubale, kaj se je zgodilo. Po naročilu Abilova je pritekla na četrti kilometer, kjer so tistega dne nekaj popravljali. Poklicala je Jedigeja vstran:

»Abutalipa zaslišujejo.«
»Kdo ga zaslišuje?«

»Ne vem. Nekakšni prišleki. Abilov je naročil, naj ti povem, da molči o tem, kako smo bili za novo leto skupaj z Abutalipom in Zaripo, če ne bodo spraševali.«
»Kaj pa je v tem takega?«

»Ne vem. Prosil je, naj ti to povem. Naročil je tudi, da bodi do dveh tam. Tudi tebe hočejo nekaj spraševati in izvedeti o Abutalipu.«
»Kaj hočejo zvedeti?«
»Kako naj vem. Abilov je prišel ves prestrašen in pravi tako in tako. Jaz pa k tebi.«

Okoli dveh se je Jedigej tako vračal domov h kosilu. Med potjo je ves čas skušal doumeti, kaj se je pravzaprav zgodilo. Odgovora ni našel. Morda je kaj v zvezi s preteklostjo, z ujetništvom? Toda saj so ga že zdavnaj preverili. Kaj je lahko še? Navdal ga je neprijeten, moreč občutek. Srknil je dve žlici juhe z rezanci in jo odrinil. Pogledal je na uro. Pet minut do dveh. Če pravilo ob dveh, naj bo torej ob dveh. Jedigej je ven. Ob dežurki se je gor in dol sprehajal Abilov. Bil je zmeden, ubog, potolčen.

»Kaj se je zgodilo?«
»Slabo je, Jedike, slabo,« je spregovoril in boječ pogledoval k vratom. Ustnice so mu drobno drhtele. »Kutibajeva so prijeli.«

»Zakaj?«
»Nekakšno prepovedano pisanje so našli pri njem. Saj je res vse večere nekaj pisal. Vsi vedo to. Na, zdaj se je pa napisal.«

»To je vendar počel zaradi otrok.«
»Ne vem, ne vem za koga. Ničesar ne vem. Pojdi, čakajo te.«

V sobici postajnega načelnika, ki so ji pravili kabinet, ga je čakal možak, približno

enake rasti, vendar nekoliko mlajši od njega, okrog tridesetih; bil je precej poln, z veliko glavo, ostrizeno na ježa. Mesnat nos z velikimi nozdrvmi je bil poten od napetega premišljevanja. Nekaj je bral. Obrisal si je nos z robcem in namrščil težko, visoko čelo. Pozneje si je ves čas njeguna pogovora zdaj pa zdaj otiral nos, ki se mu je neprestano potil. Iz škatlice kazkaba, ki je ležala na mizi, je vzel dolg papiros, ga zmečkal, prizgal in uprl v Jedigeja, ki je stal pri vratih, svetle, nekam rumenkaste sokolje oči. Odsekano je rekel:

»Sedi.«
Jedigej je sedel na taburet pred mizo.
»Tule, da ne bo kakšnih dvomov,« je rekel sokoljeoki in potegnili iz prsnega žepa civilnega sukničja nekakšno rjavo listino, jo odprl in takoj spet pospravil. Obenem je zamrmral nekaj, kar je zvenelo kot Tankibajev ali Tiskibajev; Jedigej si ni nespel točno zapomniti njegovega priimka.

»Vse v redu?« je vprašal sokoljeoki.
»V redu,« je Jedigej moral odgovoriti.
»Dobro, potem pa se lotiva posla. Pravijo, da si ti najboljši tovariš in prijatelj Kutibajeva?«

»Morda sem res, pa kaj?«
»Morda res, pa kaj,« je ponovil sokoljeoki, kot da si pojasnjuje, kar je pravkar slišal in vlekel papiros. »Morda res, pa kaj. Naj bo. Jasno.« Nenadoma je z nepričakovanim nasmeškom, z veseljem, vneprijetnim zadovoljstvom, ki se je zavelilo v njegovih kot steklo prozornih očeh, navel: »Kaj torej popisujemo, dragi prijatelj?«

»Kaj popisujemo?« se je Jedigej zmedel.
»To bi jaz rad zvedel.«
»Ne razumem, o čem govorite?«

»Kaj res ne? A? Daj, pomisli malo?«

»Ne vem za kaj gre.«

»Kaj piše Kutibajev?«

»Ne vem.«

»Kako da ne veš? Vsi vedo, samo ti ne.«
»Vem, da nekaj piše. Kaj natančno, pa ne morem vedeti. Kaj me tudi briga? Če človek hoče pisati, naj pač piše. Koga to briga?«

»Kako to misliš, koga pa briga?« se je začudeno zganil sokoljeoki in vrtal vanj z zenicama, ki sta prdirali kot krogli. »Se pravi, vsakdo naj piše, kar pač hoče? Te je on tako obdelal?«

»Nič me ni obdelal.«
Toda sokoljeoki se ni menil za njegov odgovor. Bil je prizadet.
»Vidiš jo, sovražno agitacijo! Si kdaj pomislil, kaj bo, če se bodo kar vsi po vrsti lotili pisanja? Si pomislil, kaj se bo zgodilo? In potem bodo vsi po vrsti začeli govoriti, kar jim bo padlo v glavo! Tako, kaj? Odkod imaš te tuje ideje? Ne, dragi moj, tega ne bomo dopustili. Iz take kontrarevolucije ne bo nič!«

Jedigej je molčal, potlačen in zmeden pričel besed, ki so se vsule nanj. Zelo se je čutil, da je naokrog vse po starem. Kot da se nič ne dogaja. Skozi okno je videl tankentski vlak, ki je pripeljal mimo in za hip si je predstavljal: ljudje v vagonih se vozijo čaj ali vodko, pogovarjajo se o svojih zadevah in nikomur ni nič do tega, da na križišču Boranli-Burannij on prav tisti hip sedi pred temle sokoljeokim, ki se mu je kdove odkod zvalil na glavo; v prsih ga je boleče skelelo od želje, da bi planil iz dežurnice ujet odhajajoči vlak in se odpe-

Naš čas

Trebuha v najem za devet mesecev

V Ameriki se širi sklepanje pogodb med jalovimi zakoni in ženskami, ki so pripravljene roditi zanje

Deset tisoč dolarjev. Mlada lastnica in najemniški par sta se sporazumela za ceno najemnine. Ni pretirano visoko za devetmesečno pogodbo. Ogled prostora ju je pomiril: lepo, snažno, zdravo. Kupčija je sklenjena. Zadnja formalnost pred prevzemom je podpis pogodbe. Mlada Rosy daje na razpolago gospodu in gospe Turmann svojo maternico, opremljeno z jajčniki. Zakonski par bo tja nastanil po direktni poti ali pa ne, kar je še udobneje – saj smo med spodobnimi ljudmi – z oploditvijo v epruveti, kvinstesenco moževe sperme.

Zaplojeni embriji ob potem prebi- val tam ves tisti čas, ki je potreben za dozorevanje. Seveda se razume, da bo otročiček brž po delozaciji odšel stanovat k srečnim »staršem«. Nikdar več ne bo šel na svojo nekdanjo stanodajalko. Ne on ne kdo drug. Tako piše v pogodbi. Prešustnega otroka bo zapustila mati, ki ga je donosila, priznal ga bo njegov biološki oče, posvojila ga bo očetova jalova žena. Happy end.

Ne gre za ameriško verzijo zgodbe Dedinje, ki jo je lani posnela na filmski trak Marta Meszaros in ki pripoveduje o takšni pogodbi na Madžarskem leta 1936. Gre za resnico, kot jo je na kongresu ameriškega psihiatrskega združenja v New Orleansu povedal dr. Parker. Izvedel je prvo in edino takšno raziskavo in opozoril na tajno početje, ki se čedalje bolj širi tako po ZDA kot drugod. Dr. Parker je iz De-troita.

Cisto navadne ženske

Surrogate mothers, nadomestne matere, kot jim pravi dr. Parker, imajo povprečno petindvajset let, so pol katoličanke in pol protestantke, 50 odstotkov je samskih in 50 odstotkov poročenih, večinoma že imajo otroke. Šolska izobrazba gre od velike mature do doktorata, zelo velik je med njimi delež otroških negovalk in vzgojiteljic. Njihov letni dohodek se giblje med 6.000 in 55.000 dolarjev. Ne kulturno ne družbeno jih torej ne bi mogli tipizirati. Cisto navadne ženske, bi rekli. Najpomembnejši razlog, da se te ženske odločijo za posojanje svojega trebuha, sploh ni denar. No, res je sicer, da jih 80 odstotkov med njimi zahteva plačilo in da niti 20 odstotkov ostalih nima nič proti temu, da za povprečno tarifo 10.000 dolarjev plus zdravniški stroški izboljšajo svoje finančno stanje. Toda na psihiatrova vprašanja, zakaj, so odgovarjale predvsem: »Rada sem noseča.« – »Nosečnost je najlepša izku-

nja mojega življenja.« – Počutilim se srečnejšo, popolnejšo, bolj žensko, kadar čakam otroka.« Obstaja tudi mračnejši register, ko gre za žrtvovanje, željo po pokori. »Uabila sem otroka,« pojasnjuje ženska, ki si ne more opomoči po splavu. »Odkupiti se hočem in dati otroka družini, ki ga nima.«

Manj zgovorne so, ko je treba opisovati čustva, ki jih obhajajo, ko na koncu nosečnosti dobavijo novorojenca. Večina zanikajo ali zmanjšujejo razburjenost, ganjenost v trenutku, ko izgubijo potomstvo: »Bila sem nekakšna valilnica, nič drugega.« – »To sem storila za nekoga drugega.« – »Otroka nisem spočila s svojim možem.« Odmaknjene, odsotne, neprizadete so. Ne zmenijo se za otroka, nočejo ga poznati. Še malo, pa bi reklo: »Saj ni moj.« Svoj genetski prispevek zavijajo v popolno temo. Le kako naj bi sicer zdržale, češar ni mogoče zdržati? Zibelka postane trgovski pult, nad katerim se tri kile rožnatoga, kriččega, od drobovja že toplaga mesa zamenjajo za šop dolarjev.

Včasih odpovedo živci

Prav v tem trenutku pa se utegne zgoditi, da materi odpovedo živci, da raztrga pogodbo in da se tajni dogovor spremeni v dogodek, ki pride v časopisno črno kroniko. Denise Throng iz Kalifornije je letos pogosto nastopala v rubrikah »trgovina z dogojčki«. Pred letom dni je podpisala za Jamesom in Bjorno Noyes, zakonca iz New Yorka: na njun račun bo zanosila z Jamesom in otroka na dan poroda izročila Bjorni. Dobil je ček in se lotila dela. Toda ob porodu v aprilu se je Denise nepričakovano odločila, da obdrži otroka. Ni se dala omajati. Dajalec je menil, da je opeharjen za pravice plačnika in zaplojevalca in tožil je valiko. Bolj nepričuden bi bil mogel biti. V juniju se je sodišče odločilo v prid biološke matere. Dobil je izključno varstvo svojega otroka in pravico, da od očeta zahteva alimente.

Kdo so očetje, ki jemljejo v najem razmnoževalni sistem v dobrem stanju, ker so njihove žene v okvari? Šestdeset uporabnikov surrogate mothers dr. Parkerja so poročeni moške, ki si bolešno želijo otroka, za njimi je več izjalovljenih poskusov, da bi posvojili belega otroka. Vsi so se odločili za takšno rešitev tako rekoč v sili. Postopek je vedno isti: o pogodbi se pogaja odvnetnik, obe strani se podpisata, listina gre v ovojnico, denar je izročeno, otrok tudi. Vse je tako rekoč neopazno.

Od Abrahama do danes

Pravzaprav gre za najnovejšo verzijo zadeve, ki je stara kot dobri stari Abraham. Znano je, da je prerokova jalova žena nagovarjala moža, naj se speča s služabnico Agor: »Morda bom imela njene otroke?« Abraham je uslišal njeno prošnjo. Torej dandanes ni nič drugače. Zakaj smo torej pretreseni, ogorčeni, ko zveemo za takšno početje?

Zaradi razpadanja družine, zaradi izigravanja zakonov, zaradi prešustvovanja, podtikanja otrok, ponarejanja matičnih listin? Marsikaj, kar zakon prepoveduje, lahko dopušča družbeni konsenz, prepad med zakonodajo in navadami je nekaj stalnega. Zakoni se spreminjajo, se prilagajajo. Danes dovoljujejo nekaj, kar so včeraj prepovedovali. Prav lahko si predstavljamo, da bo v bolj ali manj bližnji prihodnosti zakonodajalec priznaval ne le banke sperme, marveč tudi banko »trebuhova«. Nihče se že dandanes ne vznemirja nad enim načinom umetnega oplojevanja: nad anonimnim spermatozoidom, ki zaplodi natanko določeno jajčece, da se potem rodi otrok, ki ga nikakor ni mogoče dati osemenjaevalcu – zanemarljivi enoti – ki ima pri zadevi le še toliko opraviti kot dajalec krvi pri transfuziji, pač pa ga dobi jalovi oče. Če obrnemo vloge, potem si lahko predstavljamo, da jasno določeno in znano semence zaplodi anonimno materico, da se bo tako rodil otrok, ki zakonsko ne bo pripadal obiskurni nosečnici, marveč jalovi soprogi znanega roditelja.

V teh trikotnih operacijah nas ne prizadevajo toliko moralne plati, marveč nekaj drugega, nekaj, kar zadeva življenjski nagov. Upira se nam tolikšen preizid do ženske, zreducirane na jajčnik. Upira se nam, da se žensko telo uporablja kot nekakšna blagajna, kot nekakšen reprodukcijski stroj, da se zanika njena osebnost, da je ponižana na raven orodja, namenjenega v prid druge osebnosti, ki meni, da je mogoče kupiti vse, tudi materico. Upira se nam hladna pretrunljivost, cinično barrantanje, pogodba, sklenjena med dvema podpisnikoma. Na eni strani sta klijenta, ki si privoščita valilko, kot si možki plača cipo, na drugi strani je najemnica, ki prostiura svojo materico, saj jo povsem loči od svojega čustvenega življenja. Ali želja po otroku upravičuje najbolj umazano trgovino, trgovino s človeškim mesom?

»Mojih mater ni bilo zraven«

Neznosno se nam zdi, da se ženska lahko premišljeno odpove otroku, še preden ga spravi na svet. Še preden ga sploh spoče. Mar bi lahko govorili, da gre za velikodušnost? Čudna je morala ženske, ki se sprizjazi s plačilom za nosečnost, a fizično in psihično zavrača otroka. Čuden travmatizem za otroka, ki ves čas svojega življenja v maternici čuti, da mati ni z njim. »Mojih mater ni bilo zraven, ko sem se rodil,« mi je zaupal (odrasel) nezakonski otrok, ki je bil najprej prepuččen plačani dojilji, potem pa doberhotnim starim staršem. Te besede bi lahko dali v množino ti otroci objekti, kupljeni po načrtih in dobavljeni z naročilnico: »Mojih mater ni bilo zraven...« Odsotna je bila ena in druga mati. Prodajalka psihično, kupovalca fizično. Glava in trebuha sta bila drugod. Ti nikogaršnji otroci bi morali imeti pravico do tega, da bi od mater terjali obračun. Da bi jih tožili zaradi nasilnega rojstva. Zakaj pa ne? In da bi zahtevali odškodnino?

Mariella Righini, Le Nouvel Observateur, Pariz

Od sobote do sobote

Tudi dobri nameni se lahko izrodijo

Zakaj so vsakega socialnega ukrepa deležni tudi tisti, ki jim ni namenjen?

Razlika med tistim, kar hočemo doseči s kakim zakonom, in onim, kar v resnici dosežemo, je v mnogih primerih tolikšna, da se človek mora pri tehtanju učinka tega ali onega predpisa vprašati – ali ni zakon v nekaterih primerih nevstaven in naravnost škodljiv ter v nasprotju z našimi bistvenimi odločitvami samo zaradi tega, ker ni dovolj smiseln, ali pa je tako tudi zato, ker v posameznih primerih sploh nima več koncepta.

Kot nalašč primeri za to vrsto predpisov so tisti, ki nosijo vzdevek tako imenovanih socialnih zahtevkov. Pred nekaj tedni smo govorili prav ob taki priložnosti, bralci se še spominjajo, o ekonomskih stanarinarin, ki ne morejo in ne morejo postati del naše zakonodaje, predvsem zaradi tega ne, ker so vselej napoti kaki ljudje ali pojavi, opozarjajoči, da bi ekonomske stanarinarine, če bi jih uvedli, hudo ogrozile standard delovnih ljudi. Analize, ki so jih naredili zadnje mesece, jasno kažejo, da bi ekonomske stanarinarine zares ogrozile samo nekaj odstotkov (največ deset) jugoslovanskih družin, katerim bi s selektivno metodo uveljavljanja stanarinarin to breme zlahka vzeli s pleč.

In čeprav je ta resnica dokazana tudi statistično, že več kot petnajst let odlagamo uvedbo ekonomskih stanarinarin v večini naših republik in pokrajin. In tako danes družina v središču Beograda, ki stanuje v družbenem stanovanju s približno sto kvadratnimi metri (čeprav morda njeni mesečni prejemki presegajo tudi pet starih milijonov dinarjev), plačuje 100.000 do 150.000 starih dinarjev simbolične stanarinarine. Tudi po zaslugi tega danes v Beogradu stanovanja z 200 kvadratnimi metri za »naše kadre«, ki se z vsemi štirimi potegujejo za to, da stanovanja dobe, saj je stanarina za sobico v podnajemniških razmerjih višja od one za petsočno stanovanje.

***

Še vrsta drugih predpisov s tega področja (nekateri od njih tudi po več let stari) je danes v pravnat socialni posmeh, iz mehanizma razrednih in socialnih namerov so se sprevrgli v najočitnejše protisocial-

ne predpise. Eden izmed njih je danes že znameniti predpis o regresih za letne od-dih. Izmišljen je bil v davnih časih, ko je zakonodajalec ob splošnem nizkem standardu zaposlenih z zakonskimi predpisi obvezal vse delovne organizacije, da spodbujajo svoje delavce k odhajanju na počitnice. Vendar se je ta ukrep sprevr-gel v svoje pravo nasprotje. Regres deli-jo tudi v tistih panogah, ki imajo najvišje osebne dohodke v Jugoslaviji, in delijo ga v enakem znesku ljudem, ki dosegajo rekordne osebne dohodke, pa onim z najnižjimi prejemki.

In da bi bila protisocialna plat te institucije še opaznejša, revne delovne organizacije, tiste, ki poslujejo v nedonosnih vejah našega gospodarstva, predvsem pa v materialnih sferah, zelo pogosto nima-jo denarja za regrese in jih torej tudi ne delijo. Čeprav smo že pred več leti ugo-tovili, da je regres za letni odvih postal zgolj komedija, še naprej velja. Pravijo, da ga podpira celo sindikat, in temu bi lahko verjeli. Če bi se sindikat uprl in na primer terjal, da bi regres za letni odvih dajali samo tistim z najnižjimi osebnimi dohodki, bi takšni zahtevi morali ugoditi. Vendar se zdi, da to ljudem v sindikatu (beri: v visokih sindikalnih forumih) ne bi ustrezalo, saj bi tudi sami v takem primeru (čeprav njihovi dohodki ne sodi-jo med najnižje) ostali brez žepnine za ljudi z globokimi žepi.

Še več podobnih predpisov imamo. Eden izmed njih je tisti, ki predpisuje delov- nimo organizacijam toplo malico. In kaj se je zgodilo s to toplo malico, ki je prav tako regresirana? Zamisel se je nedvo- mno porodila iz plemenitih pobud. Delavcem v proizvodnji naj bi ta obrok pomagal obdržati dobro počutje med delovnikom in bil pri tem v pomoč tudi

njegovemu proračunu. Pred tem predpi- som smo naredili veliko anketo, ki je pokazala, da večina delavcev pri tekočih trakovih ne je nič, od zgodnjih ur pa do izteka delovnega časa, kar jih hudo izči- pava in torej vpliva tudi na njihovo sto- rinost.

In kaj se je zgodilo? Za toplo malico v mnogih delovnih kolektivih materialne proizvodnje ni mogoče poskrbeti, ker ni dovolj denarja. Po drugi strani je topli malica postala pravi hit sezone v uradni- škem svetu, še posebej v establishmentu, ki prav tekmuje v tem, da bi postavil čim več čim boljših restavracij. Ni ministrstva in tudi ne zunanjetrgovinske organizaci- je, pa zavarovalnice ali banke, kjer ne bi pripravljali odličnih jedi in podobnega za svoje črnilarje. V bankah in podobnih ustanovah, kjer ni možnosti za restavraci- je, boni, namenjeni za toplo malico, veljajo za kak bližnji lokal, kjer je seve- da vseeno, ali jih porabiš za hrano ali pijačo. Tako vidimo še eno socialno in- stitucijo izigrano, kar potrjuje staro pra- vilo, da je pot v pekel tlakovana z dobri- mi nameni.

***

Naposled so te dni v mnogih republikah in pokrajinah ukiniли tudi nadomestilo za perutnino meso in ovlje (pa ne zato, ker bi zakonodajalec uvidel svojo zmotu, res ne, saj se naš zakonodajalec nikoli ne zmoti in ne spominjam se, da bi kaj takega priznal vse od leta 1945). Ta na- domestila so bila uvedena lani, v času, pred katerim je prišlo do onega velikega januarskega skoka cen, njihov namen pa je bil »omiliti udarec podražitev« za delovne ljudi. Že tedaj, ko so sistem nadomestil uvedli, je bilo v javnosti sliša- ti pripombe, da ni zgolj nepravilno, tem- več tudi nesmiselno nadomeščati podra- žitve tako tistim, ki imajo po dva ali tri milijone osebnih dohodkov, kot tudi onim, ki dobivajo minimalne zadržane osebne dohodka.

Že tedaj je bilo rečeno, da si takšen ukrep nadomestil, ki veljajo za vse, pri- haja navzkriž s samo zamisljivo kompen- ziranjem, ki naj bi bila socialen ukrep za zavarovanje standarda predvsem tistih občanov z najnižjimi osebnimi dohodki. In če je tako, so že tedaj pisali v številnih časopisnih komentarjih, potlej je izhod v tem, da bi povečali denarne zneske ljudi, ki prejemajo socialno pomoč. Upoko- jencem z nižjimi pokojninami, študen- tom, katerih starši prejemajo nižje oseb- ne dohodka, delavcem z dohodki pod povprečjem itd.

Toda ne: nadomestila so prežvela skoraj celo leto, v nekaterih republikah še vedno veljajo in šele 1. januarja so jih ukiniли. Toda kako? Namesto da bi do tega roka pripravili program socialne selekcije tistih, za katere bi nadomestila tako ali drugače še naprej veljala, pome- ni zakonski predpis, ukinjjen v prvih ja- nuarskih dneh, pravzaprav zgolj podra- žitev, in to za vse. Ost te podražitve je spet prizadela delavec z najnižjimi prejemki.

Zavruga, kakšna družba smo potlej? Ali je mogoče, da nimamo niti jasnega kon- cepta najosnovnejših socialnih ukrepov, katerih cilj ne bi bil bojevati se za uravn- lovko, temveč zagotoviti vsem svojim občanom vsaj približno enake možnosti za zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb? Ali je mogoče, da vsak socialni ukrep – mora postati še plen tistih, kate- rim ni bil namenjen?

Jug Grizelj

ljal z njim na konec sveta, da le ne bi bil zdaj tle tukaj.

»No kaj? Se zavedaš bistva vprašanja?« je nadaljeval sokoljeoki.

»Se, se,« je odgovarjal Jedigej. »Rad bi zvedel samo nekaj. Saj je vendar hotel samo za svoje otroke zapisati spomine. Kako se mu je godilo, recimo, na fronti, v ujetništvu, v partizanih. Kaj je v tem sla- bega?«

»Za otroke!« je vzkliknil oni. »Kdo pa bo temu verjel! Le kdo bo pisal za otroke, ki so še v plenah! Pravilne! Vidiš, tako deluje izkušen sovražnik! Skril se je v pu- stinjo, kjer naokrog ni nikogar in ničesar, kjer ga nihče ne nadzoruje, in se lotil popisovanja svojih spominov!«

»No, človeku se je pač tako zahotelo,« je ugovarjal Jedigej. »Gotovo si je zaželel povedati kaj osebnega, svojega, nekaj last- nih razmišljanj, da bi jih otroci prebrali, ko bodo zrastle.«

»Kakšne osebne misli! Kaj pa je to?« je vzdihnil sokoljeoki in očitaloče zmajeval z glavo. »Kakšna osebna razmišljanja, kaj se to pravi, svoja beseda? Osebne nazore, ne? Svoje lastno, osebno mnenje, kaj? No- bene takšne osebne besede ne sme biti. Kar je enkrat na papirju, ni več osebna misel. Kar pero napiše, sekira ne poseka. Kaj naj vsakdo razlaga svoje misli? Ta bi bila dobra. Tule imaš te tako imenovane Partizanske zvezke s podnaslovom – Dne- vi in noči v Jugoslaviji. Tule so!« Vrgel je na mizo tri debele zvezke v nepremočljivih platnicah. »Nesramnost! Ti pa skušaš braniti svojega prijatelja. Toda mi smo ga razkrinkali!«

»V čem ste ga razkrinkali?«

Sokoljeoki se je zdrnil na svojem stolu in znova navrgel z nepričakovanim nasme- škotom ter vnaprešnjim zadovoljstvom in

zlobno privoščljivostjo, ne da bi trenil ali umaknil svoje jasne, prozorne oči:

»Dovolji, naj mi sami vemo, v čem smo ga razkrinkali.« Užival je vsako besedo in se opiral z njenim učinkom: »To je naša stvar. Ne bom vsakomur poročal.«

»Dobro, če je tako,« je zmedeno sprego- voril Jedigej.

»Tile sovražni spomini ga bodo drago stali,« je pripomnil sokoljeoki in začel nekaj hitro pisati, vmes pa je očital: »Mislim sem, da si razumejši in da si naš človek. Dober delavec. Bivši frontovec. Mislim sem, da nam bo pomagal razkrinkati so- vražnika.«

Jedigej se je najejil in rekel tiho, vendar razločno, v tonu, ki ni dopuščal dvomov: »Ničesar ne bom podpisal. To vam kar takoj povem.«

Sokoljeoki ga je ošinil z uničujočim pogle- dom. »Saj nam ni potreben tvoj podpis. Misliš, da iz vsega ne bo nič, če ne podpisješ? Motiš se. Tudi brez tvojega podpisa imamo dovolj materialov, da ga lahko strogo kaznujemo.«

Jedigej je umolknil: čutil se je ponižanega in žgoče opustošenega. Hkrati je v njem, kot val na Aralskem morju, narasčalo ogorčenje, negodovanje in nesoglasje s tem, kar se je dogajalo. Nenadoma si je zaželel zadaviti sokoljeokeža kot steklega psa in zavedal se je, da bi zmogel kaj takega. Kako žilav in močan vrat je imel tisti fašist, ki ga je moral zadaviti z lastnimi rokami. Ni imel druge izbire. Nanadoma je zadel obenj, iz oči v oči, v rovu, ko so metali nazaj sovražnikovo obrambo. Približali so se z boka, zasuli rov z bombami in prerušali prehode z rafali iz brzo- strelk; že so očistili linijo in med bojem prodirali naprej, ko se je nanadoma zaletel

vanj. Najbrž je bil mitraljezec, ki je do zadnjega obstreljeval svoje polje pred ro- vom. Bolje bi ga bilo ujeti, mu je šinilo v glavo. Toda nasprotnik je že dvignil nož nad glavo. Jedigej ga je sunil s čelado v obraz in ob sta se zvalila. Zdjaj mu ni preostalo drugega, kot zgrabit ga za vrat. Oni se je zvjilj, hropel in grebel s prsti ob straneh, ko je tipal za nožem, ki mu je odletel iz rok. Jedigej je vsak hip pričako- val, da se mu bo nož zadrl v hrbet, zato je nepopustljivo, nečloveško, z živalskim na- porom renče davil in stiskal hrustajoči vrat sovražnika, ki je razgalil zobe in posinel. Ko mu je zmanjkalo sape in je ostro za- smrdelo po seču, je Jedigej razklenil krče- vito zažete prste. Nemudoma se mu je obrnil želodec in zamazan z lastnimi izb- ljuvki se je stokajoč in z motnimi očmi spikljal naprej. Ne takrat ne pozneje ni nikomur pripovedoval o tem. Včasih se mu je sanjalo o tisti mori in naslednjega dne je bil ves zgubljen, volja do življenja ga je minila... Drhte in z neprijetnim občut- kom se je zdaj spomnil tistega dogodka. Vendar se je zavedal, da sokoljeoki zma- guje z zvijačo in umsko premočjo. To ga je zadelo v živo. Medtem ko je pisal, je Jedigej skušal odkriti slabo točko v njegovih dokazih. Iz vsega, kar je rekel, ga je naj- bolj pretresla neka misel zaradi njene ne- logičnosti in nekakšnega vražjega neskla- dja: Le kako je mogoče koga obtožiti za- radi »sovražnih spominov?« Mar so človekovi spomini lahko sovražni ali prijateljski? Po njegovem se človek spominja le tega, češar že zdavnaj ni več. Saj so spomini vendar samo to, kar je nekoč v preteklosti bilo, spomini so nekaj, češar zdaj ni več, kar je obstajalo samo nekakaj. Še pravi, človek se spominja, kako je bilo v resnici.

»Rad bi vedel,« je spregovoril Jedigej in čutil, kako se mu od razburjenja suši grlo, vendar se je trudil izgovarjati besede zelo

mirno. »Ti torej praviš... Namenoma ga je tikal in s tem dal vedeti, da mu ni treba klečeplaziti pred njim in se ga bati, saj ga daj od Sarozekov nimajo kam izgnati.« »Ti torej praviš,« je ponovil, »da so spomini sovražni. Kako naj to razumem? Ali so spomini sploh lahko sovražni ali nesovraž- ni? Po mojem se človek spominja le tega, kar je bilo in kako je bilo, spominja se, češar že zdavnaj ni več. Ali pa je tako, da se dobrega spominja, če pa je bilo slabo, neprimerno – potem se ne spominja, po- zaži? Slabega torej nikoli ni bilo. Ali se je treba spominjati sanj, če se ti kdaj kaj sanja? In kaj, če so sanje slabe, morda komu neprijetne?«

»Glej ga no! Ej, vrag vzemi!« se je začudil sokoljeoki. »Rad modruješ, razpravljati se ti je zahotelo. Ti si torej nekakšen krajevni filozof. No, dobro, pa dajva.« »Napravi je odmor, nato pa, ko se je nekako uredil in pripravil, je izrekel: »V smislu zgodovinskih dogodkov se v življenju lahko pripeti najrazličnejše. Kaj vse in kako se je že zgodilo! Toda pomembno se je spominjati in narisati preteklost ustno ali še toliko bolj pisnomo tako, kot je primerno zdaj, kot mi potrebujemo. Tistega, kar nam ne koristi, se ne sme spominjati. Če se ne držiš tega, pomeni, da se lotevaš sovražne- ga delovanja.«

»Ne strinjam se,« je rekel Jedigej. »Tako ne more biti.« »Komu pa je potrebno tvoje soglasje. O tem samo mimogrede. Vprašal si, jaz pa sem ti iz prijaznosti pojasnil. Sicer pa se sploh nisem dolžan spuščati s tabo v take pogovore. Dobro, preidiva raje od besed k dejanjem. Povej, ti je Kutibajev kdaj, no, takole, v odkritem pogovoru, pri pijači recimo, imenoval kakšna angleška imena?« »Zakaj pa to?« se je Jedigej iskreno začu- dil.

»Zato, vidiš.« Sokoljeoki je odprl enega od Partizanskih zvezkov Abutalipa in pre- bral vrstice, ki so bile podčrtane z rdečim: »27. septembra je prišlo k nam angleško odposlanstvo – polkovnik in dva majorja. Korakali smo pred njimi s paradnim kora- kom, oni pa so nas pozdravili. Potem je bilo skupno kosilo v šotoru komandirjev. Povabili so tudi nas, nekaj tujih partizanov med Jugoslovani. Ko so me predstavili polkovniku, mi je zelo ljubeznivo stisnil roko in me s pomočjo tolmača spravešal, odkod sem in kako sem se znašel tu. Na kratko sem mu povedal. Nalili so mi vina in skupaj z njimi sem spil. Potem smo se še dolgo pogovarjali. Bilo mi je všeč, da so Angleži preprosti, odkriti ljudje. Polko- vnik je dejal, da nam je velika sreča, ali kot se je izrazil, previdnost, pomagala, da smo se vsi v Evropi združili proti fašizmu. Brez tega bi bil boj s Hitlerjem še težji in morda bi se celo končal tragično za razdrobljene narode – in tako dalje. Ko je sokoljeoki nehal brati, je odložil zvezek. Prižgal je še en kazbek, molčal in pihal dim, nato pa nadaljeval: »Se pravi, da Kutibajev ni ugo- varjal angleškemu polkovniku, da brez Stalinovega genija zmaga ne bi bila mogo- ča, pa naj bi se oni tam v Evropi, v partiza- nih, še tako gnali. Še pravi, tovariša Stalina sploh ni imel v mislih! Se zavedaš tega?« »Morda pa je govoril o njem,« je Jedigej skušal braniti Abutalipa, »in je samo poza- bil zapisati.« »Kje pa je to rečeno? Ne moreš dokazati! Še več, primerjali smo z izpovedjo Kutiba- jeva petinštridesetega, ko je bil pred kon- trolnio komisijo za vrnitev iz jugoslovanske partizanske enote. Tedaj dogodka z angle- škim odposlanstvom sploh ni omenil. Še pravi, da tu nekaj smrdi. Kdo pa lahko jamči, da ni bil povezan z angleško vohun- sko službo!«

Jedigeju je bilo znova hudo in boleče. Ni

razumel, kam in zakaj meri sokoljeoki. »Pomisli, ali ti Kutibajev res ni nič pripo- vedoval, ali ni omenjal kakšnih angleških imen? Za nas je pomembno vedeti, kdo so bili ti iz angleškega odposlanstva.«

»Kakšna imena pa imajo?«

»No, na primer John, Clark, Smith, Jack...«

»Svoj živ dan nisem slišal nič podobnega.«

Sokoljeoki se je zamislil in pomračnel; najbrž ga srečanje z Jedigejem ni zadovo- ljilo. Potem je rekel malce prilinjeno:

»Menda je tule odprl nekakšno šolo, otro- ke je poučeval?«

»Kakšno šolo neki!« se je Jedigej nehotе nasmehnul. »Dva fanta ima. In jaz imam dve dekletki. To je vsa šola. Starejša imata po pet, mlajša po tri leta. Pri nas otroci nimajo kam, vse naokrog je pustinja. Zato se ukvarjata z njimi, vzgajata jih. Končno sta le bivša učiteljca – on in žena. Tam berejo, rišejo, učijo se pisati in računati. To je vsa šola.«

»Kakšne pesmi so peli?«

»Vsakšne. Otroške. Ne spomim se.«

»Česa jih je učil? Kaj so pisali?«

»Črke. Vskadanje besede.«

»Kakšne besede na primer?«

»Kakšne neki! Ne spomim se.«

»Tele!« Sokoljeoki je med papirji poiskal liste iz šolskih zvezkov, popisane z otroški- mi kracami. »Tule so prve besede.« Na listu je otroška roka zapisala: naš dom.

»Ali vidiš, prve besede, ki jih je otrok napisal, so »naš dom«. Zakaj pa ne »naša zmaga?« Prva beseda v ustih mora biti danes, no, pomisli, katera? Biti mora – »naša zmaga«. Je tako? Njemu pa kdove zakaj to ni prišlo v glavo. Zmaga in Stalin sta neločljiva.«

Konec prihodnjic

poštni predal 29

Nadaljevanje s 16. strani

listične zveze, ne pa tudi pri delegatu filozofske fakultete in pri delegatih raznih društev, ki jih po večini veže v Novo revijo...

Upam, da mi Rupel ne bo zopet podtaknil, da govorim v imenu centra, če kot pisec teh vrstic omenjam stališča centra, ki ga prav dobro poznam in katerega sem imel možnost tudi sooblikovati.

Delo, 24. decembra Ljudje v novicah

Kakor po navadi se je Bojani Štihu tudi v njegovo sporočilo ob uprizoritvi besedila Dušana Pirjevca: O smrti, biti in niču v Gleju, objavljenem v rubriki Ljudje v novicah, vrnila vrsta nerescnic. Štih obtožuje sedanje vodstvo SNG Maribor, da je »prevedel«...

Besedilo je bilo predloženo kot eno izmed 19 del repertoarnega načrta Drame SNG Maribor za sezono 1981/82. Kulturna skupnost pa zagotavlja denar za 5 uprizoritev na velikem in 3 na malem odru mariborske Drame, kar je tudi skrajni obseg del, ki jih ansambel Drame v utesnjenih prostorskih in finančnih razmerah zmore dostojno uprizoriti.

Potemtakem ni sedanje vodstvo SNG ničesar »prevedel«, seveda pa najmanj protokol »Edvard Kardelj: O sreči«, ki ga Štih v svojem poročilu tudi omenja, o katerem pa ni v nobenem programskem predlogu, kakor že iščemo, ničesar zapisane.

P. S. V zvezi s »prevedenjem« se naš odgovor Rudiju Selihu z dne 4. 9. 1981: Splošno govoriš o SNG Maribor dovoliš svobodno razpolagati s besedilom O smrti, biti in niču v tem tekstu še nekoliko počasneje, ker zaenkrat ni izključno, da bi bil tekst uprizorjen. Kolikor bi se izkazalo, da je to neizvedljivo, seveda ne bi nihče nasprotoval uprizoritvi v kakem drugem gledališču, čeprav bo v tem primeru najbrž potrebno ustrezno povračilo stroškov.

Stane Potisk, ravnatelj Drame, Maribor

Delo, 4. decembra

Jezik slovenski tone?

Več kot leto dni dobivamo Slovenci vsak teden v dnevnem časopisju objavljena sporočila posebnega družbeno političnega telesa, ki naj skrbi za lepo slovensčino v javni rabi in ki nosi zveneče in pomembno ime – razsodišče, dela pa v okvirju in pod pokroviteljstvom republiške konference SZDL in njene sekcije za slovensčino v javnosti.

Po več kot petdesetih objavljenih sporočilih Slovincem ugotovljamo predvsem, da nosi, po doslej opravljenem delu, to družbeno politično telo povsem zgrešeno ime – razsodišče. Kajti, večina doslej obravnavanih in javnosti sporočenih zadev je takšne narave, da sploh ni kaj razsojati, ampak samo obsojati. Je sploh kakšen dvom o neprimernosti in onečanju slovensčine v raznih navodilih, jamstvenih lističih, prospektih in podobno, tiskanih v raznih delovnih organizacijah boidis s slovenskega ali tujerodnega jezikovnega območja?

Kaže, da je tako in to je pa zelo ozko določeno delovnišče. Odtod tudi ukvarjanje s takšnimi nespornimi zadevami, kot so razne spakedransčine vsejugoslovanskih izdelovalcev porabiškega blaga in turističnih agencij. Zadev, ki so zares sporne in potrebne razsolbe, pa razsodišče, so dim, sploh ne jemlje v delo. Gre za pobude občanov ali pa za nekatera določila še veljavnega Slovenskega pravopisa, ki so pa tudi po takojšnjem posegu SAZU ob njegovem izidu 1962 (brisanje tkavcev, bravcev in podobno) vendar še ostala sporna. In tega je pa kar precej. Obravnaval jih bom le nekaj.

Najprej – moja osebna izkušnja. V začetku marca letos sem se odzval vabilu jezikovnega razsodišča, češ naj občani sodelujejo pri njegovem delu in mu posredujejo sporno gradivo. Opozoril sem, da smo Slovenci že povsem izgubili občutek za čisto in predvsem lepo slovensčino, ko pa kar naprej v govoru in pisavi »rešujemo« probleme, kar je čisti srbizem, namesto da bi, po slovensko, kočljivo ali žgoče zadeve, stanja, zaplete, zadrege, zagate, stiske in podobno – odpravljali, urejali, razčiščevali, in podobno. Slovencem je lahko glagol »reševati« samo enopomenski, saj dajemo z »reševanjem« le pomoč ponesrečenecem, utapljučočim se, zapelzanim planincem, ljudem ali naravi ali imetju pred skodo, uničenjem, in tako naprej. Da pokažem, do kakšnih nesmislov pripelje to povsem naplačeno večpomensko »reševanje«, naj navedem le naslov neke radijske oddaje: »Kako bomo z rešitvijo žgočega problema onesnaževanja zraka rešili otrokovo zdravje... O sveta nebesa! Ali pa, spet prek radia, nasvet poslušalcem, naj gibalne vaje rešujejo sami. Tudi Olimpija se je

Višnjeva – rešila... Če nekdo reče ali napiše, da krizo »rešujejo«, pomeni, da je ne odpravljajo, ampak da jo – ohranjajo. Tako tudi ne moremo vojaškega spopada med dvema stranema »reševati«, če ga želimo odpraviti. Z reševanjem ga kvečjemu – vzdržujemo, ohranjamo! In tako naprej in tako naprej. Menda ni potrebno ne pa – treba, dragi jezikoslovci, srbizem, ki ga kar vsi po vrsti tako negujete) o neprimernosti srbizma »reševati« in proti njegovi rabi navajati še več dokazov in več nesmislov.

In kakšen je bil odziv jezikovnega razsodišča na to mojo pobudo in predlog, da nekaj ukrene za njegovo odpravo v slovensčini v javni rabi?

Konec istega meseca marca se mi je oglasil z osebnim pismom (in me ni niti lepemu vedenju primerno oslovil s »tova-riš«) član razsodišča Janez Gradišnik, češ da je pooblaščen odgovoriti mi, da imam povsem prav in da so tudi sami jezikoslovci že povsem izgubili občutek, da bi bilo s tem vsestranskim »reševanjem« kaj narobe, da pa je zadeva tako občutljiva in da bo razsodišče zato o njej razmišljalo.

In tako razmišlja o tej, prav gotovo za vsakega Slovence s poslušano za pravilno in predvsem lepo slovensčino povsem nesporni zadevi jezikovno razsodišče že devet mesecev, glasu pa nobenega. Pač pa se ukvarja z zadevami, ki sem jih kot zares nesporne omenil že na začetku.

Pa ne samo to. Z mnogimi svojimi »razsodbami« se samo smeši in povsem zanemarljavo načelo, da je govorni ali pisni (kakšna čudovita pogruntacija tale »pisni«) jezik živa zadeva, ki ne prenese ne okorelosti, še manj pa nasilja in posilstev. Gre namreč, med drugim, tudi za zadevo, ki postaja vse bolj pereča v našem jezikoslovlju – slovenjenje tujih krajevnih lastnih imen.

Bilo je menda spet v minulem mesecu marcu, ko je jezikovno razsodišče odločilo, da je krajevno ime hrvaškega mesta Pula dosledno sloveniti s Pulj. Za podkrepitev tega svojega stališča je navedlo nič več in nič manj, kot da je to stara slovenska oblika imena za to istrsko mesto, ker da so ga tako imenovali tudi naši pradedje, ki so v Puli (pomota – Pulju) služili K. u. K. avstroogrsko mornarico.

Kakšna ne samo okorelost, ampak tudi pristranost! Mar niso že naši dedje in očetje, kar je še dosti bližje kot pradedje, služili jugoslovansko kraljevsko vojsko v mestih, ki so takrat tudi nosila slovensko obliko imena – Skopje, Bitolj, Bog ne daj, da bi se slovenska oblika imena teh dveh mest pojavljala v slovenski publicistični kate-rekoli vrste, pa čeprav vzdržuje avtobusno podjetje Niš-Ekspres redno progo Skoplje-Ljubljana-Skopje in je tako tudi napisano na spoznavni tabli na vseh vozilih te relacije.

In še: Filmski festival v Puli je za jezikoslovce vsako leto »Pulj 79«, »Pulj 80«, »Pulj 81« in »Pulj 82«, pa čeprav je »Pula« za navedbo letnice nespremenljivo lastno ime filmskega festivala.

Torej – dvoje meril – za Pulo nasilje s Puljem, za Škopje in Bitolo pa ne. Sino pač dosledni, ni kaj.

Ob »Pulju« naj omenim še utemeljitev, ki jo je za dosledno rabo te oblike imena zagovarjal član razsodišča J. G., češ da Hrvatje sami razmišljajo o tem, kako bi prevzeli poslovenjeno ime za svoje mesto in ga preimenovali v »Pulje«.

Figoi! Hrvatje prav nič ne razmišljajo o tem. Narobe, znebili bi se (ne pa »rešili«, kot Olimpija Višnjeva) radi nesmiselnih pohvalnenih oblik imen za tuja mesta. Prek radia Zagreb sem slišal v neki njihovi letošnji jezikovni oddaji, da razmišljajo celo o tem, kako bi njihovi »Beč« opustili, ker nima s hrvaščino ničesar skupnega, saj izvira iz madžarsčine. Pa mi? – Madžarskemu imenu za reko, ki teče skozi to mesto, smo dodali samo »slovenski« in imamo slovensko ime – Dunaj.

Pa še nekaj primerov, kako se jezikovno razsodišče smeši s svojim vsiljevanjem slovenskih oblik za lastna krajevna imena tujih mest. Že od konca prve svetovne vojne sem, ko smo Slovenci zaživelj v svobodni in v skupnosti jugoslovanskih narodov, iztrebljamo iz slovensčine tako imenovane »germanizme« – flaša, štenge, švic, gank in tako naprej. Vendar to ne velja za tuja krajevna imena in SP62 in jezikovno razsodišče nam predpisujejo germansko obliko imen – Florenca, Neapelj in podobno. V novembru letos je v svojem teden-skem »biltenu« jezikovno razsodišče gra-jalo nekje slovensko turistično delovno orga-nizacijo, ki je pripravljala obisk Redipuglie, češ da je to vendar – Sredipolje! Pa jo je kmalu zatem razsodišče dobilo po nosu od samih naših »zamejskih« Slovencev, ki so prek vseh svojih javnih občil dosledno pisali in govorili o velikih mirovni manifestacijah – Redipugli. In kdo bi bil bolj poklican, če ne Slovenci onkraj meje, da hranijo slovenstvo in slovensko oblebezje nekega kraja. Tako je pa Redipuglia slej ko prej čvrsto sredi celovitega ozemlja, ki ga naseljujejo Furlani in Italijani.

In še nekaj – kako naj delovna organizacija vabi občane v neko mesto, čigar posilje-nega slovenskega imena Sredipolje ne bo nihče našel na nobenem zemljevidu, nobe-nem turističnem prospektu, skratka – nik-jer.

Da se povrnem k slovenjenju vseh vrst lastnih tujih imen in »doslednosti« izbranih slovenskih jezikoslovcem okoli razsodišča. Nogometni klubi lahko obdržijo svoja izvorna lastna imena – Crvena zvezda, Rad-nik, Jedinstvo, Budućnost, Borac... in tako naprej, in – o, čudež: Rijeko so tudi prevzeli v to družino »nedotakljivih«, pa čeprav uporabljamo dosledno slovensko obliko imena mesta, od koder izhaja ta klub – Reka. Vendar za Pulo to ne velja in imajo jezikoslovci spet dvoje meril.

Ko je bila na ljubljanski televiziji »okrogla miza«, se pravi, razgovor s tem jezikovnim razsodiščem, so jezikoslovci povedali, da se oni lahko dogovorijo za enotno rabo kakšnih besed ali pojmov ali izrazov v vseh javnih občilih. A zdaj se, da to uporabljajo in izrabljajo samo pri krajevnom imenu Pulj, saj jezikovnemu razsodišču ni prav nič mar, da slovenski novinarji kar naprej pišejo in govorijo – nadoknaditi, iznenada, omiljeno, daljina, zapreke, kompozitor, deluje, izbila, odvdi, zatekla, brodarji, pri-lika in podobno. Če te besede že nimajo v SP 62 pušče ali kroga, pa ne sodijo v okvir lepe slovensčine, čiste materinščine, saj so vendar izraziti srbizmi. Slovensko pravimo vendar – nadomestiti, neprichakova-nano, priljubljeno, daljava, ovire, kompon-rist ali skladatelj, učinkuje, izbruhnila ali prišla na dan, odvsnno, doletela, ladjarji, priložnost – in tako naprej. Tako pa morajo že leta vsak teden poslušati radijsko oddajo »Slovenska zemlja v pesmi in besedi« ali pa enkratno oddajo »Vsa zemlja bo z nami zapela«, kot da ne gre za deželno, vendar, »zemlja« v pomenu »kraji in lju-dje« je vendar slovenska »dežela«.

Slovenci smo se tudi navadili razločevati dvoje spominov: za nekaj namišljenega, abstraktnega pravimo »področje« (delovno, znanstveno itd), medtem ko je nekaj otip-ljivega, zemljišnega pa »območje«. Ne, jezikovno razsodišče pravi, da je slovenski izraz za zemljišni pojem »regija« – po-dročje. Že že, SP 62 to dopušča, vendar, življenje in praksa sta tu že ustvarili ostro razlikovanje in tega razsodišče ne upo-števa.

Naši časniki se tudi ne morejo sporazume-ti, ali je priimek poljskega sindikalista Wa-leša (Dnevnik) ali Walensa (Delo). Tudi Sri Lanka je pretrd oreh, kajti na radiu pravijo Širi Lanka, Dnevnik piše Širi Lanka in vse do nedavnega je Delo pisalo Sri Lanka.

Za vse te nemarnosti in nesnage v sloven-sčini v javnosti pa jezikovnemu sodišču in lektorjem ni nič mar. Glavna in najpomembnejša njihova naloga je, da ne bo ja-nikjer napisana ali izgovorjena Pula dru-gače kot Pulj.

Rekel sem že na začetku, da bi moralo jezikovno razsodišče delati tudi iz lastne pobude ali samodejno in da je takšnega dela dovolj že v še vedno veljavnem SP 62. Slovenske jezikoslovce je pred tremi desetletji popadel bes, češ da Slovenci upo-rabljamo preveč velikih začetnic. In so v SP 62 objavili, da je pravilno pisati s malo začetnico »pohorski bataljon«, »oktobrska revolucija«, »dolomitski odred«, »parti-zanska spomenica«, »kočevski zbor« in podobno. Pa mi pri mojem delu le ni šlo skupaj tole določilo in sem se najprej osebno zglasil pri komisiji za slovenski pravopis na Inštitutu za slovenski jezik in to ob pravem času, ko je bila skoraj v polnem številu zbrana pri delu. Najprej smo se zagnali zaradi določila, češ da je pri sestavljenem zemljepisnem imenu SLOVENSKO PRIMORJE zadnjo besedo pisati s malo začetnico. O tem so me skušali prepričati, češ da je tuji sicer takšen način pisave že dolgo v rabi. Ko sem jim oporekel, se je dvignil tajnik Jakob Rigler in šel iskat v kartoteko gesel dokaz. In ni našel niti enega samega za Slovensko primorje. Zadrege je bila zanje neizmerna.

Kako bi tudi ne bila, saj je pravopisna komisija povsem prezrla, da je Slovensko Primorje politično upravna enota in zem-ljišni pojem, ki sega od Juljskih Alp za nadmorsko višino prek 2.600 m pa prek visokogorskih planot in krasa tudi do 100 km od morja daleč in to potemtakem ne more biti »pokrajina ob morju«, kot ute-meljuje zlazeno lastno zemljepisno ime SP 62. Začuda pa ima isti SP 62 pod geslom z malo začetnico »primorje« tudi isto ime, natisnjeno v veliko začetnico... Za kakšno Primorje pa gre potem? Prav gotovo za »Slovensko Primorje« pa za »Hrvatsko Primorje« in »Crnogorsko Primorje«. Sa-mo tako in nič drugače.

Ni čudno, da imamo v našem »pisnem« jeziku takšno zmedo, če so jezikoslovci sami nedosledni in zmedeni, ko lahko be-rzemo: Slovensko primorje in slovensko Primorje pa Slovensko Primorje; pa slo-venska Istra in Slovenska Istra; pa tudi Kočevski rog...

Po tistem svojem obisku sem se po nasvetu zbrane pravopisne komisije obrnil nanjo še pismeno (pomota – pismo) v vseh zade-vah, ki smo jih obravnavali in so se mi zdele sporne ter v nasprotju z določili SP 62. In sem prejel dokument s podpisom odgovornega za Inštitut za slovenski jezik in vodje dotičnega razreda SAZU prof. Bratka Krefta, da je prav pisati – Pohorski bataljon, Dolomitski odred, Kočevski zbor, Dijaški dom, Stirinajsta, in tako na-prej. Skratka, preklonano je bilo nesmisel-no določilo SP 62. Žal, pa le na tih, meni zasebno, za javnost pa še vedno veljazmeda brez primere. Le za Slovensko Primorje se komisija ni mogla odločiti, češ da bodo povprašali za mnenje še geograf. Pa jih niti ni potrebno, kajti piščiči Slovenci se vsak dan tako rekoč plebiscitarno odločajo in potrjujejo Slovensko Primorje.

Po vsem povedanem menim, da bi se tudi področje skrbi za lepo slovensčino ne sa-mo v javni, ampak vsesplošni rabi moralo organizirati bolj samoupravno. Tako bi kazalo postaviti na nogo samoupravno in-teresno skupnost za ohranitev in negova-nje lepe slovensčine, kjer bi bili zastopani vsi, ki bi imeli kaj koristnega prispevati. Tako bi bil tudi onemogočen sedanji zaprti klan jezikoslovcem in njihovemu vsiljevanju Slovencev, slovensčina pa bi postala zares lepa in čista. Pa tudi neoporečna in ne-sporna.

Milan Guček, Radenci

Delo, 30. decembra

Prešernove nagrade v novi zakonski podobi

Odprto pismo upravnemu odboru Prešernovega sklada in kulturnemu uredništvu časnika Delo

Spoštovani tovariši!

Dne 30. decembra 1981 je kulturno uredništvo časnika DELO brez moje vednosti in tudi brez mojega privoljenja objavilo ime podpisane med kandidati za letošnja Prešernova priznanja.

Ko sem leta 1973 olajšal in omogočil za-ukazno odvzem že na seji upravnega od-bora Prešernovega sklada podeljene na-grade s tem in tako, da sem se ji v pisnu predsedniku upravnega odbora z dne 21. januarja 1973 in pa ustno isti dan predsed-niku gledališke komisije istega sklada od-rekel in tako prepričal v časnihki napo-vedani kulturnopolitični obračun, upraviteljni odbor Prešernovega sklada pa s svojo od-povedjo obvaroval javnega ponižanja, ukora in idejne bastonade, sem se z ome-njenim svojim dejanjem in odločitvijo za vedno in za vekomaj odrekel nagradam, priznanjem, diplomam, pohvalam in tem podobnim celebracijam, ki poizkušajo smrtnemu človeku dodeliti nesmrtni zna-čaj in pomen. Nekateri časniki tistega časa pa so tudi odkrito nasprotovali, da bi mi bila podeljena nagrada za dolgoletno gledališko delo. Spričo vsega tega je kajpada naravno in tudi logično, da nikakor ne želim biti kandidat za Prešernova prizna-nja.

Če delam, delam zato, da se preživim, pa tudi zato, ker upam in verujem v moč duha umetnosti, znanosti in sploh kulture. Prosim vas, da me takoj izbrisate iz seznama kandidatov za nagrade in priznanja. Obenem pa se javno zahvalim pisatelju, dramatiiku in kolegu doktorju Matjažu Kmec-ku za kritično in bralečevno pozornost ob Knjigi, ki noče biti requiem.

S spoštovanjem, Bojan Štih, Ljubljana

Delo, 3. decembra

Kakšne so resnične možnosti, da visoki osebni dohodki ne bodo več vnaprejšna danost izbranim srečnejšem?

Ugotovitev novinarja Gregorja Puclja, da so osebni dohodki še marsikje odvisni od tega, v katerem ozdu je delavec zaposlen, je nedvomno popolnoma točna, vendar ne nova. V zvezi s tem in drugimi problemi delitve sredstev za osebne dohodke piše ta novinar v Delu (3. 12., str. 4).

Med drugimi ugotovitvami tega članka iz-stopajo tiste, ki ne odsevajo le stanja deli-tve osebnih dohodkov v imenovanih ozidih, temveč lahko rečemo, da so navzoče še v mnogih drugih delovnih okoljih. Vendar ne mislim problema posploševati, saj zna-no je, da imajo mnogi delitve sredstev za osebne donodke urejeno v skladu z določili in duhom zakona o združenem delu. Verjetno pa se po teh pozitivnih primerih premalo zgledujemo in pišemo. Izmud ugotovitev tega članka so najzanimivejše: – Ali so delitvena razmerja v naši družbi ustrezna? Kot primer je naveden davčni inšpektor z 22.000 dohodka in učitelj z 9.500 din. K tej ugotovitvi lahko dodamo še dilemo, ali niso med posamezniki poli-ki in delovnimi nalogami nepravilna raz-kerja, ki ene postavljajo v prednostni položaj in drugim jemljejo voljo do dela? – Ustvarjena realizacija (celotni prihodek) je še vedno eno izmed pomembnejših me-riil ali celo najpomembnejše za ugotovlja-nje vrednosti točke, kot novinar navaja primer iz ljubljanske Jugotehnike, namesto da bi to bil dohodek oziroma čisti dohodek.

Stimulacija pomeni dodatek neki t. i. »novinca« ali zagotovitvemu delu osebnega dohodka, ki gre vsakemu delavcu ne glede na uspešnost opravljanja njegovega in skupnega dela.

To so najakutnejša vprašanja, obravnavana v omenjenem članku. Nakazane so tudi nekatere rešitve, ki jih bodo nedvomno nudile strokovne podlage v skladu z druž-benim dogovorom o skupnih osnovah in merilih za oblikovanje sredstev za osebne dohodke in skupno porabo. V skladu s tem dogovorom bodo izdelane strokovne pod-lage za oblikovanje, opredeljevanje in opi-sovanje del in nalog, za ugotavljanje za-htevnosti delovnih nalog v združenem de-lu, posebej še za individualne poslovodne organe, in za ugotavljanje delovne uspeš-nosti delavcev v nematerialni proizvodnji (nenormirane, nemerljive). Nedvomno bodo te strokovne podlage zagotovile, da bo mogoče celotno področje družbenoe-konomskih odnosov v zvezi z delitvijo sredstev za osebne dohodke in združenem delu, v posameznih dejavnostih in temelj-nih organizacijah združevanja dela urejati skladneje z načeli delitve po delu. Tako bomo lahko zelo poenoteno ugotavljali za-htevnosti delovnih nalog, ki se kažejo v številu točk ali indeksih in posameznem tozdu in združenem delu. Poleg tega bomo dobili poenotena merila za ugotavljanje zahtevnosti delovnih nalog direktorjev in njihove delovne uspešnosti in tako tudi njihovih osebnih dohodkov.

Vendor moramo hkrati ugotoviti, da vsi predlagani ukrepi še ne bodo v celoti dali možnosti (kot se sprašuje novinar v naslo-vu omenjenega članka) za resnično delitev po delu, oziroma da bi bili osebni dohodki bolj odvisni od uspešnosti opravljanja de-lovnih nalog posameznih in združenih de-lavcev. Resda bomo z vsemi temi, strokov-nimi podlagami dobili poenotene osnove za bolj ustrezno ovrednotenje delovnih nalog glede na zahtevano strokovnost, trud in pogoje dela, v katerih posamezni delavci opravljajo določene delovne nalo-

ge. Tako bodo prav gotovo odpravljene nerazumne razlike med zahtevnostmi so-rodnih delovnih nalog v temeljni in sestav-ljeni organizaciji družbenega dela in tudi v okviru panoge. Med panogami pa bo to zagotovljeno le, če bo navzoče neko uskla-jevanje. S tem pa, žal, še ni rečeno, da bomo uskladi tudi višino osebnih dohod-kov, tako da bi na primer delavci v različ-nih panogah za približno enako zahtevne delovne naloge, za približno enako delov-no uspešnost ob, denimo, tudi približno enaki uspešnosti njihovih tozdov dobili tu-di približno enak osebni dohodek. V čem je problem? Še vedno ostaja odprto vpraš-je določanje osnovne vrednosti t. i. enote enostavnega dela, ki smo jo v naši družbi povzeli po Marxu kot mersko enoto v zahtevnosti delovnih nalog (seveda tudi še za druge namene).

Čeprav bo zvenelo preveč strokovno in morda neprimerno za objavo, je vendarle treba pojasniti, kaj pomeni enota enostav-nega.

Enostavno delo (ali enota) pomeni za kla-sike marksizma trošenje tistega dela ener-gije in sposobnosti in procesu reprodukcije, ki jih v organizmu ima vsak povprečni človek, ne da bi se zato posebej izoobraže-val ali kako drugače usposabljal. Oziroma, to so tiste delovne naloge, ki se lahko opravljajo s preprostimi pripomočki za de-lo, ki ni zahtevalo posebne strokovne usposobljenosti, majhno stopnjo odgovornosti (brez odgovornosti ni nobenega dela) in truda, delovne razmere pa so normalne. Tako delo ima namišljeno vrednost 1,0, ki je izražena s količnikom – indeks. (Včasih se preveč poenostavljeno pojmuje, da so to najnižje ovrednotene delovne naloge v posameznem tozdu. Poenostavljeno pa za-to, ker sploh ni nujno, da ima vsak tozdu tudi dejansko take delovne naloge, ki so po zahtevnosti skladne z omenjeno opredeljitvijo.) Vse druge delovne naloge, ki zahtevajo določeno strokovno znanje ali odgovornost in trud, oziroma se opravljajo v težjih razmerah, pa so pomnožena ali sestavljena dela. »Proizvod ene ure sestavljene- ga dela je blago večje, dvo, tri-ali večkratno vrednosti, če ga primerjamo s proizvodeno ene ure enostavnega dela,« piše Engels v knjigi »Antidühring«. Ta sestavljenost dela pri nas največkrat opre-deljuje delitveno razmerje, ki je najpogo-steje od 1:3 do 1:5 v posameznih tozidih. Temeljni problem, ki ga moramo v naši družbi rešiti, če želimo doseči delitev po delu, je v enotni opredelitvi enote enostav-nega dela (poenotena merila za ugotavljan-je zahtevnosti delovnih nalog in delovne uspešnosti bodo dala strokovno podlago) ter družbeno priznanih merilih vrednosti tega dela. Ta vrednost pa se izkazuje v ustvarjenem dohodu oziroma čistem do-hodku na zaposlenega delavca v tozdu. Prav to, koliko dohodka in čistega dohoda je treba ustvariti na enoto enostavnega dela, pa je izjemno težko in nedorečeno vprašanje.

Oglejte si samo primer med možnostjo in pogoji za pridobivanje in ugotavljanje dohodka na zaposlenega v delovno ali kapita-listnointenzivnih panogah gospodarstva. Ali pa preprost primer pogojev ustvarjanja dohodka s pretežno ročnim delom (čevljarstva industrija, konfekcija) ali z vi-soko mehaniziranimi delovnimi sredstvi (elektrarne, rafinerije nafte). Tedaj to po-meni, da enak ali približno enak ustvarjen dohodek na zaposlenega v posameznih de-javnostih še ne daje pravice do enake ali višje vrednosti enote enostavnega dela. Tako bo moral biti dohodek na zaposlene- ga v industriji predelave nafte znatno nižji kot v čevljarstvu. Upoštevanje vseh družbenih dejavnikov, tehničnih in naravnih danosti za ustvarjanje dohodka v primerjavi z drugimi, nam daje osnovo za planiranje mase sredstev za delitev osebnih dohod-kov in planiranje vrednosti enote enostav-nega dela.

Rešitev tega problema in izdelava družbe-no sprejete metodologije, koliko dohodka na delavca je treba ustvariti za določeno vrednost enote enostavnega dela v posameznih tozidih v okviru določenih panog gospodarstva, je v tem primeru ključno vprašanje. Ko bomo uspešno opredelili še to področje družbenoekonomskih od-nosov in delitve sredstev za osebne dohodke, bomo resnično mnogo bliže načeli delitve po delu. Tedaj osebni dohodek ne bo odvisen od tega, kje združujemo delo, temveč, kaj in kako uspešno delamo.

V sklop družbenih prizadevanj za delitev po delu in rezultatih dela bo treba bolj učinkovito in odgovorneje vključiti tudi vse družbene dejavnosti, vključno z vpraš-jevi osebnih dohodkov funkcionarjev. Nedvomno bodo tudi znanje morala veljati vsa določila in rešitve strokovnih podlag, ker bo treba na tako sprejetih izhodiščih opredeljevati dela in naloge, njihovo za-htevnost (enoto enostavnega dela), delovno uspešnost in merila za oblikovanje ma-se za osebne dohodke delavcev v posamez-ni delovni skupnosti. Predvsem pa bo ta masa za osebne dohodke morala biti bolj odvisna od družbene produktivnosti, akumu-lativne sposobnosti združenega dela. Osebni dohodki posameznikov pa odvisni od zahtevnosti in uspešnosti opravljanja delovnih nalog oziroma od ravni uspešno-sti tistega dela ali dejavnosti v družbi, ki zanj posredno ali neposredno odgovarjamo, ga vodimo, usmerjamo in usklajuje-mo. Če bomo po tem principu in dosledno delili osebne dohodke, potem se bo mar-sikdo tudi zamislil, zakaj je njegova kuver-ta tako tanka in morda bomo bolj delali.

Janez Zeni, Spodnja Besnica

Delo, 7. novembra

Ustvarjalnost je v bistvu nekonformistična

V sobotni prilogi Dela je bil 7. novembra objavljen pogovor s prof. dr. A. Trstenjakom o njegovem obsežnem in pomembnem delu: Psihologija ustvarjalnosti, ki je nedavno izšlo pri Slovenski matici. V pogovoru se je prof. Trstenjak dotaknil tudi relacije šola – ustvarjalnost in v zvezi s tem

Franc Šali, Vavta vas

foto Joco Žnidaršič

bi želel s šolskega vidika, oziroma z vidika didaktike, kritično razčleniti nekatera njegova stališča.

Prof. Trstenjak pravi, da »šole vzgajajo konformiste in da tudi družba to hoče, ker ji to daje občutek varnosti.«

Tisti, ki je prebral tudi knjigo Psihologija ustvarjalnosti in ne samo pogovor o njej v sobotni prilogi Dela, ve, da ima prof. Trstenjak čudno stališče o razmerju posameznika in družbe, ko pravi v poglavju Ustvarjalnost in družba: »...dejavnik ustvarjalnosti je posameznik v sodelovanju z družbo; in nasprotno: dejavnik ustvarjalnosti je družba, kolikor spodbuja posameznika«. In naprej: »Brezbračna ustvarjalnost, ki je brez naslovljenosti in posredovalcev v družbi, je individualistični zasutek meščanske miselnosti.« In druga skrajnost: »Visoka umrljivost novih idej je socialni pojav, čeprav zadušila posameznika. Izskustvo frustriranosti in nesposobnosti, praznoprav izustvarjalnosti, ima lahko svoj vzrok v moči družbe, ne v slabosti ustvarjalca.«

Če pa – neodvisno od pravkar navedenih stališč – prof. Trstenjak na drugi strani posplošno trdi, da šola vzgaja konformiste, to seveda pomeni, da učitelji vzgajajo konformiste, oziroma v zadnji posledici, da samo konformisti vzgajajo konformiste. Po zakonitosti silogističnega sklepanja logično sledi iz dane relevantne premise (»šole vzgajajo konformiste«) generalno-firmativni sklep, namreč, da so vsi učitelji konformisti. To pa je seveda moralna obsodba tiste vrste, ki je neutemeljeno posplošena in zato nesporeljiva, predvsem pa je za učitelje skrajno krivična. In kakšna je resnica? Na pamet, torej hipotetično povedano (empirični podatki o tem, razumljivo, nimamo): mnogi učitelji so najbrž res konformisti, mnogi pa najbrž niso – vsaj jaz poznam take, ki so, in take, ki niso.

Zlasti pri izobraževalnih pogosto nalezimo na izvršeno, prezirljivo, v resnici pa na zelo neboljerno, bedno stališče, izraženo približno takole: »Jaz se za politiko ne brigam, jaz sem apolitičen človek, ki me zanima samo moja stroka.« Ob tem se seveda takoj vsiljuje vprašanje, ali je človek sploh lahko apolitičen. Dejansko seveda ne more biti – v zadnji posledici – nihče apolitičen, iz zelo preprostega razloga, ker ni mogoče živeti v družbi in biti hkrati neodvisen od družbe, se pravi, neodvisen tudi od njene vsakokratne, take ali drugačne družbenopolitične ureditve. Svoboda je namreč spoznanje nujnosti, prosto po Spinozi. Torej se tudi tisti, ki se opredeljuje še tako naglas proti vsaki politiki, dejansko opredeljuje za politiko – seveda ne za »svoj«, ampak posredno, za politiko drugih, saj se sami degradirajo na manipulativni predmet kakršnekoli politike, kar je ne samo individualno ampak tudi družbenopolitično amoralno dejanje. In kako je zdaj z učiteljem in njegovim družbenim, se pravi političnim konformizmom? Tako kot vsak človek, od nekvalificiranega delavca do vrhunskega intelektualca, ima tudi učitelj dve možnosti: da je nekonformističen ali konformističen, političen ali »apolitičen«. Res pa je seveda, da je učiteljeva odločitev na tej relaciji daljnosežnejša, ker je poklicni vzgojitelj. Kljub vsemu pa ne gre precejevati indoktrinarnega vpliva učitelja na učenca, ki se zdaleč ni – seveda dolgoročno presojava – tako usodno determinanten, kot to običajno mislimo in verjamemo. Tu velja pravilo: kolikor nižja je intelektualna raven učenca, toliko večji je lahko učiteljev konformistični vpliv na učenca in nasprotno. To pravilo potrjuje življenje na vsakem koraku, kajti intelektualni in moralni plus in minus sta neodpravljliva, kot je neodpravljlivo materialno in nematerialno. V navedeni sobotni prilogi Dela gre nadalje za trditve prof. Trstenjaka, ki jo je z vidika didaktike potreba kritično pojasniti, ko pravi: »...preveč znanja lahko celo škoduje, ker preveč enostransko usmerja je za znanih tiričah in onemogoča prehod na nove, še neznane izvirne smeri.«

Didaktiki razlikujemo dve temeljni kategoriji šolskega izobraževanja: znanje in sposobnosti. Znanje nam pomeni sistem ali logični pregled posameznih dejstev in posplošitev o objektivni stvarnosti; to, kar si je človek pridobil in obdržal v svoji zavesti. Pri tem razlikujemo seveda več stopenj znanja, in to zlasti: samo spominsko znanje (torej se nezamisljeno in zato pozitivno neproduktivno znanje kot naj-

nižja, izhodiščna stopnja znanja) prek poznavnega, reproduktivnega in operativnega znanja vse do kreativnega (ustvarjalnega) znanja, ki je seveda najvišja stopnja v kakovosti znanja. Stališče sodobne šolske didaktike o temeljnem smotru šolskega izobraževanja je takole: v šoli si morajo učenci pridobiti stopnjo operativnega znanja, da bi nekateri med njimi šel z nadaljnjim razvojem dosegljivo stopnjo ustvarjalnega znanja, ki je tudi šolski ideal.

Trditve, da preveč znanja škoduje ustvarjalnosti, je treba torej natančneje razložiti: nerazumljeno, mehanično-spominsko znanje je nujno neustvarjalno, smiselno-kritičnega operativnega znanja pa ne more biti nikoli toliko, da bi zaviralo ustvarjalnost, saj, nasprotno, ustvarjalnost se pogotuje in spodbuja.

Prof. Trstenjak pravi: »V vseh državah se psihologi pritožujejo, da šole vzgajajo le »zornega učenca«, ki verno posnema in ponavlja samo to, kar mu učitelj (tudi na univerzi) nudi. Tako se učenci ne usmerjajo v samostojno ustvarjalno znanje.«

Tudi ta trditev lahko povzročijo, zopet zaradi svoje posplošenosti in nerazčlenjenosti, nesporazume. Prvenstvena in glavna populacijska izobraževalna naloga vsake šole je posredovati ustrezno znanje in razvijati sposobnosti. Znanje in sposobnosti pa sta dialektična dvojica, se pravi, da enega brez drugega ni. Ni si mogoče pridobiti znanja brez sposobnosti, pa tudi sposobnosti ne brez znanja. Pridobivanje znanja in razvijanje sposobnosti pa je seveda odvisno od učenceve učne zmogljivosti, ta pa je spet individualna, psihogeno in sociogeno, učnosituativno pogojena.

Za vsako dejavnost, ki nujno implicira tako znanje kot sposobnosti, je najprej potrebno tehniško obvladanje te dejavnosti, se pravi obvladanje sredstev in metod, potrebnih za doseganje smotrov neke dejavnosti. To tehniško fazo mora obvladati vsakdo, ne glede na vrsto in stopnjo dovršenosti neke dejavnosti. Na primer: čeprav je že devetletni Liszt naravnost osupnil glasbeno zahteven auditorij s svojo virtuozno klavirsko igrjo, je v naslednjih letih preklinjal Czernyjeve etude, ko je na Dunaju z velikim odporom osvajal tehniko klavirske igre na višji ravni. Čeprav je bil izjemno glasbeno nadarjen, mu tehniška faza drila ni bila podarjena, obiti pa je tudi ni mogel, ker je bila pogoj za njegovo poznejšo vrhunske glasbeno ustvarjalnost.

Tehniška faza je seveda obvladljiva, toliko laže in hitreje in na toliko višji ravni, kolikor višja je potencialna stopnja posameznikove učne zmogljivosti. Ker pa ni absolutne učne zmogljivosti, je le-ta za različne posameznike na različnih področjih nujno različna. To velja celo za vrhunske ustvarjalce, celo za tako imenovane genije stoletij, kot je bil n. pr. Einstein. Za Einsteina je splošno znana njegova podpoprečna učna zmogljivost za tuje jezike, saj je dejansko obvladal samo materinscino. Za Einsteinovo angleščino je njegov sodolavec rekel: »Njegova angleščina je obstajala iz kakih 300 na poseben način izgovornih besed. Kot mi je sam povedal, se tega jezika pravzaprav ni nikoli naučil.« (Herneck F., 1962.)

Iz vsega povedanega sledi, da se mora vsak učenec, od osnovnošolskega do visokošolskega, naučiti najprej svojih tehniških abeced, in to čim bolj vzorno, se pravi pravilno in temeljito. Največkrat z mukotrpnim in dolgotrajnim učenjem, ponavljanjem, utrjevanjem vse do stopnje operativnega znanja, pri čemer nekaterim uspe bolj, drugim manj, nekaterim pa sploh ne. Tehniški izobraževalni del osebnostnega formiranja, ali drugače povedano, »faza drila«, je nezogibno nujna tako za navadne zemljane kot za vrhunske ustvarjalce, zato ne kaže ob tem biti plat zvona na račun šole, ki zahteva predvsem populacijski optimum operativnega znanja. Tu še vedno velja in bo veljalo, analogno seveda, Edisonovo spoznanje (Newspaper interview, 1931), da je genialnost 99% transpiracije in le 1% inspiracije in da – ima šola v zakupu predvsem transpiracijo. Tisti, ki imamo dolgoletno učiteljsko prakso, vključno s prof. Trstenjakom, natančno vemo, kako je dejansko z ustvarjalnostjo v šoli, vse drugo je zanesenjaško, romantično idealiziranje. Šole je mogoče očistiti le to, če ne spodbujajo ustvarjalnosti ali jo celo zavirajo pri tistih učencih, ki take dispozicije imajo. Resnična ustvarjalnost namreč ni priučljiva,

va, o tem smo si vsi edini, priučljiva je samo tehniška raven do stopnje operativnega znanja, pa še to ne za vsakogar in na vseh področjih enako. Če to ne bi bilo res, bi bilo mogoče obdolziti šolo tudi za to, da niso vsi ljudje ustvarjalni. Tega seveda prof. Trstenjak ne trdi, saj nedvomno pove: »Sicer pa tudi, če bi imeli šole ustvarjalnosti«, ne bi dobili več vrhunske ustvarjalnih ljudi kot doslej...«

Najbolj problematična relacija v sodobni psihologiji ustvarjalnosti je odnos med inteligentnostjo in ustvarjalnostjo. Prof. Trstenjak v svoji knjigi navaja in kritično interpretira tudi najnovejše izsledke na tej relaciji, ko so prišli nekateri psihologi celo do sklepa, da obstaja med inteligentnostjo in ustvarjalnostjo nasprotno sorazmerje... (Getzels J. W.; Jackson P. W.: Creativity and Intelligence, New York, 1962; citirano po Trstenjaku). Analogno v psihologiji ustvarjalnosti se v šolski didaktiki ubadajo (tudi mi) z relacijo: inteligentnost – šolska učna zmogljivost. Najprej so namreč ameriški pedagoški psihologi sodili, da sta inteligentnost in učna zmogljivost istovestni. Sodobni, pretežno faktorskoanalitični izsledki pa ne vodijo k odkritju G-faktorja v učni zmogljivosti, analogno Spearmanovemu G-faktorju inteligentnosti, ampak v nasprotno smer: je toliko učnih zmogljivosti, kot je korelatnih učnih zahtevnosti. Nihče sicer danes ne dvomi, da je inteligentnost sestavina tako šolske učne zmogljivosti kot tudi ustvarjalnosti, prav tako pa tudi ne, da nista niti inteligentnost in učna zmogljivost niti inteligentnost in ustvarjalnost istovestni. To spoznanje pa nas končno privede do skromnega sklepa, da smo pri razreševanju teh fundamentalnih relacij šele na začetku in ne na koncu.

Jože Širec, Laško

Delo, 12. 15. in 28. decembra

Negotova dramaturgija in Megla čez nepregledno ter Bolj strašna noč

Dolžnost mi narekuje, da se oglasim s kratko razpravo oziroma samo z nekaterimi pripombami, in to kot partizanski zdravnik in obenem tudi kot dober poznavalec takratnih razmer med krimsko ofenzivo, ki se je začela 16. julija 1942.

Precej obširno smo razpravljali o filmu Manj strašna noč meseca junija leta 1981 na RTV Ljubljana, kamor je bilo poklicanih precej partizanskih zdravnikov. Takrat sem šele zvedel, da se pripravlja, oziroma da je že skoraj dokončan film Manj strašna noč. Kljub temu da nam takrat še niso mogli pokazati filma v celoti, ampak samo komaj polovico, smo o tem razpravljali. Moje mnenje je bilo, da filma, kakršen je, ne bi smeli predvajati.

Prav na kratko bom navedel samo nekaj scen, ki me izzivajo in ki tudi ne ustrezajo resnici. Na primer: Prizor v sanatoriju »Emona« v letu 1941 do polovice leta 1942 ni resničen. Dr. Pavšič in dr. Aleš takrat nista delala v tem sanatoriju, niti nista imela z njim nobene zveze. Tam so takrat delali drugi zdravniki.

Drugič: dr. Aleš in dr. Pavšič nista šla skupaj v partizane ampak je dr. Pavšič šel z drugo skupino. Uprizoritev te scene je zelo naivna.

Kot partizanskega zdravnika me najbolj moti sicer resnična scena, ki prikazuje dr. Aleša, ko je z ostalim osebjem bolnice na Ogenjci prekinil stik z ranjenci in se dobro skrivil v naprej pripravljeno skrivališče na drugi stran hriba, katero je bilo precej oddaljeno od ranjencev, ranjence pa je prepustil komaj polkvalificirani bolničarki Anici. Res je, da v jami ni bilo težjih ranjencev, katerih stanje bi zahtevalo kako posebno zdravljenje, ampak so bili ranjenci le nepokretni in bilo jih je treba le prevezovati, hraniti in jim nuditi ostalo nego v okviru skromnih možnosti v tedajšnjih razmerah.

Mesto zdravnika in bolniškega osebja je pri ranjencih tudi v težkem položaju. Različno je možno skrbeti za njihovo varnost tudi v takih razmerah. V vojaškem žargonu povedano, je dr. Aleš zapustil položaj, prav tako tudi osebje bolnice, ki je bilo

večinoma doma iz Loškega potoka. Dr. Aleš in bolničarka Anica nista bila iz Loškega potoka. S tem je bilo kršeno načelo konspiracije. Uprave bolnice ni bilo več, oziroma je razpadla.

Poudarjanje neizkušenosti dr. Aleša pomeni v konkretni situaciji pomanjkanje poguma. Polkvalificirano bolničarko Anico, ki je bila med osebjem najmlajša, pa so smatrali za »dovolj izkušeno«, da so ji prepustili ranjence. Prav tako je nevzdržna pripomba dr. Aleša, da v jami ni bilo prostora, oziroma da je bilo premalo hrane. V tako nastali situaciji se je pojavil tudi izdajalec.

Tragedijo je zaključila bolničarka Anica s tem, da je postrelila večino ranjencev. Nekdo je v razpravi meseca junija na RTV pravilno poudaril, da tako prikazana scena zelo moti. Dejanje bolničarke Anice ni v skladu s kodeksom etike zdravstvenih delavcev. Naloga zdravstvenega osebja je, da rešuje življenja, ne sme pa pobijati. Zato bolničarka Anica ne more biti vzor drugim medicinskim sestram, kakor se to včasih ponekod poudarja.

V filmu vidimo na eni strani partizanskega zdravnika slabiča, katerega so izdali živci in se skriva, na drugi strani pa humanega okupatorjevega zdravnika, ki je dramska oseba, kakor je pojasnil dramaturg (torej izmišljena oseba), ki rešuje partizanske ranjence. Mislim, da morajo biti partizanski zdravniki ob gledanju take scene užaljeni. Partizanski zdravniki z ostalim osebjem nismo nikoli zapuščali ranjencev, ampak smo jih reševali in tudi rešili, še v težjih okoliščinah, kakor so bile na Ogenjci.

Tak postopek dr. Aleša je v zgodovini partizanskega zdravstva osamljen. To je treba posebej poudariti, da si ne bi gledalci ustvarili napačnega mnenja o liku partizanskega zdravnika. Tragedija, ki je sledila, je sigurno obremenjevala vest dr. Aleša zato, ker se ni mogel otresti krivde. To pomeni za človeka strašansko duševno obremenitev. S takim človekom lahko samo sočustvujemo.

Neresnična je tudi scena, v kateri se po tragediji z ranjenci ponovno pojavi dr. Pavšič, ne da bi bilo to logično povezano s kakim dejanjem. To sceno smatram za tendenciozno, kot skrajno nedostojen vložek dramaturga. Gledalec filma se lahko upravičeno vpraša, v katerem skrivališču pa je bil dr. Pavšič. Dr. Pavšič se ni skrival, ampak je vodil kolono ranjencev – nekaj jih je bilo tudi na konjih – čez železniški pragot v Rabišnico in Kočevjem in je bil takrat v vesti Smuka nad Dvorom pri Žumberku.

Zdi se, da je tragedija z ranjenci v jami potisnjena bolj na rob vsega dogajanja. V ospredju je le osebnost dr. Aleša in prikaz njegove poti v NOV, čemur je namenjen film. V ospredju pa bi morala biti predvsem ali pa samo tragedija, t.j. bolj temeljita psihološka obdelava posebnih duševnih muk, katere so morali po nepotrebnem pretrpeti ranjenci. Zato naslov Manj strašna noč ne ustreza.

Navedel sem samo nekaj scen, ki me motijo, kot partizanskega zdravnika, o drugih, ki so manj važne, ne bom govoril. Poizkus, da bi prekvalificirali strahopetnost, zaradi katere je prišlo do tragedije, v legendo, ni uspel.

Končno naj omenim, da ima Klinični center v Ljubljani patronat nad »Ogenjci«, kar mu ne more biti v ponos. SCVPB (slovenska centralna vojni partizanska bolnica) v Kočevskem Rogu, kjer se je zadržilo približno 19.000 ranjencev v raznih oddelkih, pa nima nobenega domicila oziroma patronata.

Vzrovok za to, da nadaljevanke ne bi nikoli več predvajali, je več kakor dovolj.

Karel Milavec-Tine, Ljubljana

Mislim, da je edina napaka te nadaljevanke, da celotna zgodba ni podana v dveh celovečernih filmih, kar so ustvarjalci tega dela prvotno nameravali, a za to menda niso dobili soglasja.

Teden dni preden so začeli prikazovati nadaljevanke v javnosti, so televizijski ustvarjalci pokazali celotno delo tovarišem, ki so bili soudeleženci že pri pisanju knjige o Ogenjci dr. Aleksandra Gala. Največ je prispeval k nastanku te knjige prijatelj in bojni tovariš Karel Mikulič, ki je intenzivno sodeloval tudi pri nadaljevanju. Na predpremiero so povabili tudi preživela ranjenca Mulaca in Snojca, žena tretjega preživlega ranjenca Vinka Smolnikarja, ki je umrl pred dvema letoma, nekaj vaščanov Loškega potoka, zdravnik iz sekcije partizanskih zdravnikov in dva predstavnika mladih. Dr. Pavla Jerina je v kritiki podala mnenje, da je film oziroma nadaljevanke celo prepolna dejanj (Bojan Kavčič trdi nasprotno, da se v njej nič ne dogaja), dr. Brečelj je omenil, da sodobniki po mnenju zgodovinarjev niso preveč merodajni, da bi lahko podali pravo zgodovinsko resnico, dr. Šegedinova pa je pripomnila, da dr. Aleksander (Aleš) Gala ni bil tak kot ga je upodobil igralec Aleš Valič.

Končno so povzeli besedo tudi tisti iz Loškega potoka, ki so celoten potek drame sododživljali leta 1942 na svojih tleh. Povedali so, da je drama zgodovinska resnica, tako, kot jo nadaljevanke prikazuje. Če je nekaj prizorov umetniško spremenjenih, to ne vpliva na veliko moralno vrednost in humano sporočilo. Tudi tista, ki sta zastopala mnenje mladih, sta se izredno pozitivno izrazila o nadaljevanju; povedala sta, da je celotno dogajanje prikazano zanimivo in napeto, a se hkrati ne opredeljujejo za prikaz samo črno-belih dogodkov, vsebina je dinamična, tragika izjemno igralško doživeta in umetniško utemeljena. Tako so torej ocenili nadaljevanke tisti, ki so

jo videli v enem večeru v celoti. Mnogi gledalci so si bili ta večer edini, da bi bila ta snov vredna celovečernega filma, saj una razsežnosti grških tragedij. Vprašljivo pa bi bilo, če bi doživljale toliko prizor, če bi jih razkosali na pet delov in jih tako prikazovali.

Tovariš Kavčič kritizira predvsem tretje dejanje, ki je po njegovem preveč razvlečeno in se v njem nič ne dogaja, in bi ga lahko kar črtali. Mislim, da je bil tokrat nekoliko prepovršen gledalec, ki se ni znal živeti v muke in trpljenja zdravnikova Aleša (dr. Petra), ki je nosil s seboj gorje krivde in krivice zaradi izgubljenih, pobitih ranjencev v jami, v katero jih je sam poslal, saj so bili tam po njegovem mnenju dobro skriti. Iz izreka italijanskega časopisa je izvedel, da je Mimica postrelila ranjence, pisalo pa je tudi, da je en ranjenec ostal živ. Kdo je bil ta edini, se sprašuje Aleš (dr. Peter); kolikor je tedaj vedel, je bil to samo on, samo zase je vedel, da je od te skupine še živ, iz italijanskega sporočila pa ni izvedel, da so odpeljali izdajalca in tri preživela ranjence pozneje v taborišče Gonars. Tretja nadaljevanke prikazuje hude osebnostne dileme Aleša, saj so ga tovariši gledali postrani, se od njega odtuževali, zapustil ga je celo njegov spremljevalec Metod, ki mu je bil do tedaj dober tovariš. Aleš je postal tako rekoč garjava ovca bataljona, s katerim se je nevarno družiti, saj sami Italijani pišejo, da je ostal živ samo eden. Dr. Aleš je od tedaj prenašal težko breme dalje s seboj. Dušilo ga je in mu povzročalo neprestano bolečino. Zaradi sumničnej je bil bolj tih, neopazen, kar je Aleš Valič odlično odigral. Celo podoben je dr. Alešu in težko si je zamisliti, da bi kak drug igralec bolje zadel značaj dr. Aleksandra Gale. Prav tak je bil v resnici, so rekli preprosti ljudje in njegovi prijatelji, ki so ga poznali. Aleš (dr. Peter) je tudi v resnici nosil v sebi občutek krivde, ker ni tudi sam ostal v jami. Mislim, da je režiser Andrej Stojan globoko doumel to notranjo krizo mladega, malo izkušnega partizanskega zdravnikova in je premišljeno in dobro utemeljil njegovo človeško stisko. Tako zelo, da se mu je zdelo vredno posvetiti temu celo epizodo, to je tretje nadaljevanje, ki ga Kavčič najbolj kritizira, češ da se ni nič ne dogaja. A v duši Aleša se odigrava težka drama, kar je opazil vsak povprečni gledalec nadaljevanke.

Med odmorom predvajane predpremiere sem vprašala Bojana Adamiča, avtorja glasbe, od kje navdih za tako dramatično glasbeno kompozicijo, ali je morda sam kdaj doživel kaj podobnega. Res je, je dejal, nekaj podobnega sem res doživel med NOB, nosil sem to ves čas v sebi in sedaj sem imel priložnost, da to izpovem. Večina gledalcev predpremiere smo si bili edini, da je glasbena spremljava Bojana Adamiča doživeto delo, podana na njemu samosvoj način: dolgo se je kalila v njem in sedaj je bila umetniško interpretirana. Akordi so bili ravno prav glasni, nevisljeni in ne bobneči, kot jih hoče prikazati z nobeno stvarjo zadovoljni Bojan Kavčič. Tudi dialogi so razumljivi, saj so bili ravno prav uglasnjeni z glasbeno spremljavo.

Tov. Kavčiču scenarij Dimitrija Rupla ni všeč. Mnogi navzoči pa so bili mnenja, da je njegovo delo izjemno težko, odgovorno in dobro rešeno, saj je moral z veliko tenkočutnostjo opredeliti tako koljivo temo, kot je ustrelitev ranjencev in da je dokazal dosti sposobnosti in hrabrosti, saj mu je uspelo literarno prepričljivo podati in utemeljiti bistvo drame, to je njeno sporočilo in sporočilo mrtvih partizanov ranjencev: bolje je biti mrtev pod zemljo kot suženj pod svetlim soncem. Težko je kakorkoli utemeljiti in opisati, kako se za prostovoljno smrt, v prid svobode drugih, odločajo mladeniči v cvetu let. Dejanje, ki prikazuje ta del drame, je pomeniški plati enako tragiki grških tragedij: Saši Vugi kot umetniškemu vodji igralcev in režiserju je to uspelo. Sporočilo nadaljevanke nosi najvišja moralna načela, saj višjih sploh ni, pravi Saša Vuga, le-ta so naš pravični boj nenehno oplojevala.

Tako nekako sta nadaljevanke označila tudi predstavnika mladih, katerih kritike smo se pravzaprav najbolj bali, saj so mladi običajno brezkompromisni, neposredni in pošteni kritiki.

Ker pa ima vsako umetniško delo pravico do večje ali manjše avtorjeve svobode, do manjših predelov in korektur posameznih dogodkov, tudi te nadaljevanke ni v zameri, če je kak detalj po svoje uprizorila, saj se s tem etično sporočilo ni zmanjšalo.

Danica Gala-Bem, Ljubljana

Delo, 26. decembra

Kaj vse se je sprožilo ob glasbi, imenovani punk?

Novica je točna in preverjena. V Ljubljani so odkrili skupino mladoletnikov, ki je po zidovih pisala in risala nenavadne parole in simbole – ključaste križe in zaokroženo črko »a«, ki naj bi pomenila »anarhija«. Voditelje so aretirali, preiskava pa teče.

Kakih 15 dni po prvi novici o teh izgredivih, ki jih v naši državi doslej nismo poznali, je Ljubljansko »Delo« posvetilo skorajda celo stran svoje Sobotne priloge časopisni predvsem časnikiški polemiki o ljubljanskih »punkerjih« oziroma o mladih neonacistih, ali, če uporabimo najnevtrelnejši izraz, o avtorjih nenavadnih parol in simbolov. Najprej sta avtorja članka, Marjan Zlobec in Jože Volfand, podala pregled jugoslovanskega, predvsem beogradskega in ljubljanskega tiska, ter citirala novice, poročila in komentarja ob koncu pa sta objavila še svoj komentar. V njem je rečeno, da je dogodek v zvezi z mladih ljubljanskih neonacisti »pobudil izjemno velik interes, kot da je to osrednje vprašanje mladih in kot da je to bistvena značilnost

socijalnega ravnanja, vsakodnevnega dela, miselnih in čustvenih usmeritev ter življenjskih iskanj mladih«. Avtorja zatem poudarjata, da so o izgredivih ljubljanskih mladoletnikov prehitro sklepali in ga preveč posploševali.

Čuden komentar.

»Senzacionalistična, površna ali celo razpihena kritika mladih ljudi, njihovih raznolikih iskanj, protestov in ekscesov je lahko tudi slepilo pred pravim razsežem določenega pojava, pred resničnimi razlogi za družbene zagate, v katerih se znajde tudi mlada generacija.«

Ob koncu komentarja je rečeno:

»Poseben razmislek pa terjajo toni in namigi v tistih spisih, nekaj smo jih citirali, kjer se novinarji ob punku z nepričakovano duševnostjo in v presenetljivo hitro letovajo fašistoidnih izpadov nekaterih posameznikov in spreminjajo ter posplošujejo iz pade, hkrati pa deseterijo ali pa celo stoterijo število izgredivov, da bi tako »odkrili« kar nekakšen slovenski nacionalizem in šovinizem. Ali to delajo zato, ker naj bi veljalo, da mora biti prav v vsaki republiki in pokrajini po vsej sili nekaj nacionalizma in šovinizma, ali pa to počno zato, ker se tako začinjena informacija bolje prodaja?«

O izgredivih ljubljanskih mladoletnikov, avtorjev omenjenih parol in simbolov, »Politika« ni pisala, zato se pač te obtožbe ne morejo nanašati na nobenega njenih časnikišarjev. Razlogi, da smo citirali te obtožbe, so torej povsem objektivni. Namreč, takšni komentarji resnično zaslužijo pozornost in vsiljujejo nekatera vprašanja.

Najprej se vsiljuje vprašanje, ali je moč kritiko na račun neonacistov ali »fašistoidnih izpadov posameznikov« označiti za »senzacionalistično, površno ali celo razpiheno«? Mar ni svojevrsna senzacija že sam pojav ključastih križev v Ljubljani, ne glede na to, koliko mladih jih je risalo? Mar ni tudi zgoraj citirani komentar prav tako svojevrsna senzacija? Kakšni pojavi in zagate, ne glede na njihov obseg, lahko opravijo takšna »iskanja, proteste in ekscese« mladih? Kdo lahko danes tako a priori in na podlagi česa zatrjuje, da nacionalizma v Sloveniji absolutno ni, in da si ga časnikišari (po citiranem besedilu predvsem iz drugih okolij) po vsej sili prizadevajo izmisliti, ga umetno ustvariti, ker si je bojda danes v vsaki republiki in pokrajini treba izmisliti vsaj kanček nacionalizma in šovinizma? Mar niso kjučasti križi v Ljubljani, mestu heroju, mestu, v katerem je bila ustanovljena Osvobodilna fronta, prav zato da bi organizirali boj proti nasilec tega znamenja, dokaz, da zasledimo mračnjstvo in nedopustne provokacije tudi med mladimi? Te dokaze (zaokrožena črka »a«) je danes moč videti na nekaj ljubljanskih zgradbah.

Se nekaj, kar sploh ni tako nedolžno, »...«

Nedolžen ni niti komentar Vojka Flegarja v »Mladini«, v katerem avtor očita časnikišarjem, ki so pisali o mladih neonacistih, da »prepisujejo policijska poročila in zapiski«, in se ne potrudijo do dokumentacije, kjer bi v zakonu o kazenskem postopku našli tudi natančno določene pogoje, pod katerimi se lahko osumljenec zadrži v priporu«. Avtor se verjetno zavzema za ustanovitelja »četrtega rajha«, ki je v priporu.

Očitno je torej, da razlogi za »izjemno veliko zanimanje« so, da so komentari »raznolikih iskanj, protestov in ekscesov mladih« res potrebni. Očitno pa je tudi, da bi morali imeti časnikišari, vsaj ko gre za takšne ekscese, enotno stališče. Preseneča namreč, da je o takšnih izgredivih sploh med polemizirani, kot da ne bi vedeli, kot da bi pozabljali, kaj pomeni ključasti križ in kaj so pod njegovim okriljem delali in naši državi in svetu. In naposled preseneča, ker imajo »bes« tistih, ki se lotevajo »fašistoidnih izpadov posameznikov«, za nekaj presenetljivega.

Slobodan Žikić, Politika

Slobodan Žikić je hote ali nehotе prezrl pomenljivost naslova v članku Kaj vse se je sprožilo ob glasbi, imenovani punk. Kajti če tega ne bi storili, bi najbrž tudi lažje razbral poudarke, ki jih besediilo dovolj razvidno razprinja. Poudarji pa so, da jih ponovimo, tole: da ekscesov mladih ne moremo povezovati s punkom, ker bi bilo to prepovršno posploševanje in sklepanje o vzrokih za raznolika socialna ravnanja mladih; da tudi fašistoidni izpadi ne morejo krojiti ocen o tem, kakšna je celotna mlada generacija, še manj pa, da se ob skupini treh mladoletnih nastitov odkriva kar nekaj slovenski šovinizem in nacionalizem; in da taki pojavi mladih terjajo več odgovorne razprave in premisleka na več straneh, med drugim tudi pri tisku.

Da, tudi pri tisku. Zato smo na koncu komentarja zapisali, da se ob »ljubljanškem« primeru odpirajo tudi moralna vprašanja nekega pisanja. To kaže pripomniti tudi k članku Slobodana Žikića, ki pisanju Dela pritika tisto, česar v njem ni. Nikjer nismo kar povpreč zapisali, da v Sloveniji ni nacionalizma in šovinizma. O tem, ali je bilo pisanje o tem primeru senzacionalistično ali ne, pa govori tudi to, da so nekateri jugoslovanski časniki pisali, kako so v Ljubljani odkrili kar 180 in še več mladih nastitov. To ni res, senzacionalizem in neresnice pa si zmeraj podajajo roke.

Sicer pa menimo, da Žikićeva želja, naj imajo novinarji o posameznih ekscisih enaka stališča, ni slaba. Dodali pa bi ji še eno željo – naj slonijo na točnosti, poštenju, resnici.

Uredništvo Dela

Slovenci smo v zgodovinskem razvoju utemeljevali svojo narodno samobitnost predvsem s kulturo, z jezikom, literaturo in umetnostjo. V zadnjem času, predvsem v zadnjih nekaj letih, pa vse pogosteje govorimo o tem, da nam je potrebna za ohranjanje narodove identitete tudi lastna, z domačih tal zrastle znanost. Vprašanje, ki smo ga zastavili nekaterim uglednim slovenskim znanstvenim in kulturnim delavcem, se glasi: Ali mislite, da lahko Slovenci, poleg tega, da smo »narod pesnikov«, postanemo tudi »narod znanstvenikov«? Z drugimi besedami: Kakšna je vloga znanosti (v primerjavi z vlogo kulture in umetnosti) pri majhnem narodu?

Pogosto govorimo o »domači znanosti«, ne da bi poprej jasno in trezno odgovorili na vprašanje, koliko znanost sploh lahko ima nacionalne značilnosti. Prof. dr. DUŠAN HADŽI, eden izmed najbolj uglednih slovenskih znanstvenikov, raziskovalec na Kemiskem inštitutu »Boris Kidrič«, pravi o tem sledeče: Zgolj z domačih tal zrastle znanosti ni. Zakladnica znanja in razumevanja je rezultat dela ljudi vse generacije iz vseh delov sveta. Ne moremo govoriti o slovenski kemiji, fiziki itd. Lahko pa govorimo o prispevkih k tej ali oni znanosti, ki so nastali na Slovenskem, in to je vsekakor komponenta narodne samobitnosti. Žal ta komponenta naše samobitnosti ni prav močna. Pogled na statistiko objavljenih znanstvenih člankov s področja naravoslovnih znanosti kaže, da smo v skupini anonimnih narodov, ki vsi skupaj prispevajo manj kot pet odstotkov vseh objavljenih člankov na leto (to velja za celotno Jugoslavijo). Na listi držav z vidnejšimi številom člankov pa so tudi takšne z manjšim številom prebivalcev, kot npr. Madžarska, da ne govorimo o nordijskih državah. To seveda ne pomeni, da bi bili mi manj sposobni od drugih, pač pa, da pre malo vlagamo v znanost, pa tudi, da imamo prekratko tradicijo.

Vsekakor pa ne kaže, da bi v sedanjih razmerah postali narod znanstvenikov, najkjub govorjenju o posebnem pomenu znanstvenega dela za družbeni razvoj. Nedvomno je slednje za afirmacijo v svetu še veliko bolj pomembno kot vloga prispevka znanosti k narodni samobitnosti. Dovolj visoka raven znanosti kot komponente splošne tehnične kulture je nujen pogoj za uspešen boj v mednarodni delitvi dela in dohodka. Brez zadostne lastne znanosti, lastne tehnološke usposobljenosti ostane narod na polkolonialni ravni – izkoriščan od sposobnejših. Kaj pomeni »zadostna lastna znanost«? To predvsem pomeni, da imamo dovolj ljudi, ki so toliko razgledani v tistih vejah znanosti in tehnologije, katere so pomembne za gospodarski in družbeni razvoj, da so sposobni sprejemati, presajati in dogovarjati tuje dosežke in tudi sami prispevati v svetovno tunjevanje znanja. Niti najbolj razviti ne živijo le od lastnega znanja in prav malo držav je takih, ki prodajo več patentov in licenc, kot jih kupijo. Toda za smotrni nakup in izkoriščanje tuje znanja je potrebna dovolj visoka raven lastnega, dovolj visoka raven tehnične kulture. To pa dosežemo le, če imamo dovolj razvito raziskovalno delo, ob katerem se nenehno izpopolnjujejo učitelji in učenci. Tu ni nobene bistvene razlike med velikimi in malimi, med Slovenci in drugimi. Razlika je le v širini – majhen narod ima pač ravnjše zaledje pri izbiri kadra in šibkejšo materialno osnovo, zato mora biti bolj selektiven pri izbiri področij, kamor usmerja raziskave in čim bolj opretil za izmenjavo informacij z drugimi.

Ne smemo pozabiti na Jurija Vega, Jožefa Stefana, Josipa Plemlja ...

Vprašanje, ki smo ga zastavili v anketi, je dokaj polemično, morda celo malce provokativno. Ali sploh drža začeti ugotovitve, da Slovenci v zgodovinskem razvoju nismo utemeljevali svoje narodne identitete z znanostjo? Prof. dr. MILAN ČOPIČ z reaktorskega oddelka Inštituta »Jožef Stefan« se ne strinja s tem izhodiščem. Slovenska zgodovina pozna tudi slovenske znanstvenike, pravi dr. Čoپی, spominjo se samo Jurija Vega, Jožefa Stefana in Josipa Plemlja. Koliko in kdaj so ti znanstveniki nosili slovenski prapor preporeda, je drugo vprašanje. V splošnem pa lahko rečemo, da slovenske znanosti ni, ampak je samo svetovna. Imamo posamezne veje znanosti, ki obravnavajo naše posebnosti in ki so izrednega pomena za napredek slovenskega naroda, toda znanost je kljub temu ena sama.

Od znanosti do tehnološke samostojnosti pa je silno dolga pot. Živali imajo običajno med glavo in repom še trup, polž pa ne. Mi se obnašamo tako kot polž: v en koš smo zmetali znanost, raziskave, razvoj in uvajanje novih vrst proizvodnje, pa že hočemo, da bo naše gospodarstvo – kot kak zavpraviljivec z iskrim parom žrebecev – zdrvelo po strmem klancu iz brezna gospodarske krize. Kateremu vrugu pa se lahko zapišemo, da bomo postali »narod znanstvenikov«? Ali živimo v Butalah ali v Utopiji, ki je v naši vasi toliko Jurčkov, ki verjamejo rokohitrem, čarovnikom in Faustom, da nas bodo s čarobno paličico »znanosti« odresili vsega hudega?

Potrebno je delo, iznajdljivost, ustvarjalnost, vztrajnost! Ostaja mnogo vprašanj, ki jih moramo v zvezi z znanstveno-raziskovalno dejavnostjo še rešiti, da bi lahko realizirali tisto, kar smo politično deklarirali kot naloge in cilje naše znanosti. V kakšnem okolju, s kakšno organiziranostjo, s katerimi individualnimi in kolektivnimi silami ter s koliksnimi materialnimi sredstvi lahko dvignemo »produktivnost« našega raziskovalnega dela? Pri nas je med znanostjo in proizvodnjo še vedno prepad, kljub nekaterim svetlim dogodkom, ki pa so, žal, bolj izjeme kot pravilo. Pri nas še vedno ni prodrlo spoznanje, da se razvoj ne konča v laboratoriju in da je treba vložiti še presneto veliko dela v to, da steče nova proizvodnja. Tu smo »kratki«! Pa ne zaradi tujih licenc. Anahronizem majhnega naroda se pri nas kaže predvsem v zaostali miselnosti.

Fran Levstik in naravoslovje

Podobno razmišlja o usodi slovenske znanosti tudi prof. dr. JANEZ STRNAD z oddelka za fiziko Fakultete za naravoslovje in tehnologijo. ... Dobro bi bilo marsikatero reč poznati o živalih, rastlinah in o kamenju. ... Mnogokrat je prostemu človeku kaj iz fizike vedeti treba. ... Tako je pisal Jožef Stefan, ko se je namenil zbuditi med Slovenci zanimanje za naravoslovje. Ob to se je obregnil Fran Levstik: ... čeravno je morda res treba ljudstvu razlagati redovitost in vrednost njegovega

Anketa Dela: Znanost in narodova identiteta

Kultura brez znanja je prazna, znanje brez kulture je nevarno

Ne moremo govoriti o slovenski kemiji, fiziki ipd., lahko pa govorimo o naših prispevkih k tej ali oni znanosti

živeža, imenitnost železnih cest itd., vendar menim, da bi narodu za zdaj mnogo bolj koristile dobre povesti kratkočasnega in podučnega zapodkpa. ... (Ni dognano, ali je bil tega kriv Levstik, a od leta 1858 Stefan ni več objavjal v slovenski.) Žal mislijo tako mnogi še danes. Morda je spodbudno le to, da se začenjajo nekateri tega zavedati. Tako si razlagam tudi vaše vprašanje.

Ali je mogoče trditi, da smo »narod pesnikov«? »Narod znanstvenikov« smo še veliko manj in nič ne kaže, da bi se temu približevali. Znanost vrača le toliko, kolikor smo pripravljani vanjo vlagati, pa še to pogosto po daljšem času. Njen uspeh ni viden takoj, kot je, na primer, pri cepljenju drv. Kot ni vrhunskega športa brez široko razvite telesne kulture, ni vrhunske znanosti in tehnike brez široko zasnovane znanstvene in tehnične kulture. Za samobitnost je nepogrešljivo oboje. Ne brez vrhunske znanosti in tehnike ne brez široke znanstveno-tehnične kulture ni mogoče sprejemati premišljenih odločitev, na primer v zvezi z energijsko preskrbo, odklanjati tujih rac, na primer navihnih predstav o bioritmu, ipd. Brez dvoma je pri majhnem narodu za oboje potreben nesorazmerno velik napor.

Kaže pa, da današnji čas ni naklonjen ne znanosti ne njeni kulturi – to velja pri nas zlasti za naravoslovje. Ali se ne bo splošna raven naravoslovnih kulture znižala, ko se je v večini srednješolskih programov skrčil obseg naravoslovja, ko se kopičijo težave pri izdajanju domačih naravoslovnih knjig. ...? Kako naj se razvija naravoslovje, ko je težko dobiti njegove neposredne porabnike, ko primanjkuje denarja za raziskave, ko so težave z uvozom raziskovalne opreme in znanstvene literature in so omejeni stiki s tujino. ...? Zares mora vsakdo nositi svoj delež omejitve. Vendar se je ob tem treba zavedati, da bo težko zmanjšati naravoslovnih dolg, ki se vleče vsaj že iz Stefanovih časov.

Po svoji strategiji je znanost probabilistična igra

O naši znanstveni politiki ter o možnostih nacionalne znanosti razmišlja s sociološkega in filozofskega stališča pisatelj BRANKO GRADIŠNIK, ki je – med drugim – tudi eden izmed pionirjev slovenske znanstvene fantastike. Takole pravi: Znanost je zbiranje in odkrivanje informacij. Njena rast je sicer že 300 let eksponentna, vendar se zaradi pomanjkanja človeških rezerv bliža plafonu – informacijski blokadi in kadrovski preobremenjenosti (ne moremo biti vsi znanstveniki). Ker to velja v svetovnem merilu, je še toliko bolj nesmiselno govoriti o možnostih »nacionalne znanosti«.

Ko govorim o znanosti, imam v mislih teoretično znanje; tehnologija je samo njegova realizacija v praksi. Zatorej znanost po svojem informacijskem obsegu (pa četudi latentnem, še ne uporabljenem) mora presegati tehnologijo. Po svoji strategiji je znanost probabilistična igra; nihče ne more vedeti, katera srečka (katero odkritje) bo zadel. V skladu z zakonom velikih števil so vse nerabne disertacije, ki se prašajo po univerzitetnih arhivih, vse na videnz nesmiselne razprave, nujne, zakaj zgodovina znanosti dokazuje, da so tehnološki skoki (ki vzdržujejo civilizacijski aparat) nasledec znanja, pridobljenega v »čistih« raziskavah. Iz obstoječe tehnologije se znanost ne more razvijati.

Kakšne možnosti imamo Slovenci? Po vsem omejenem v nacionalnem okviru nikakršnih, v globalnem pa prav neznatne – in sicer zaradi kratkovičnosti naših znanstvenih politik. Moje opozorilo velja predvsem izobraževanju, ki je v svoji usmeritvi pri nas v nasprotju s temeljnimi vodilom prenosa znanja. To vodilo je prav tako kot znanost probabilistično. Splošna izobrazba in obvezno šolanje kot orodje civilizacije nimata nobenih humanitarnih namenov, češ, vsaj naj imajo enake možnosti (glede pismenosti ipd.), marveč je njuna naloga optimalno povečati statistično verjetnost, da se posamezniku ali kombinaciji posameznikov posreči kak zgodovinski prodor (v znanosti, družboslovju ali kulturi). Šolstvo je potemtakem orodje civilizacije, ki naj bi jo ohranjalo in pomagalo z novimi odkritji. Kot takšno lahko streže le čisti znanosti, ne pa tehnologiji ali, bolj preprosto, gospodarstvu. Pri nas je princip postavljen na glavo: potrebe družbenega dela po kadrih, ki narekujejo usmerjeno izobraževanje in omejujejo »čiste« raziskave, povzročajo v končni posledici stagnacijo znanja in informacij, ukinjajo znanost v njeni bistveni funkciji in onemogočajo nadaljnji razvoj družbe in civilizacije. V teh dneh bi nam bila lahko za poučen zgled usoda Poljske, ki je prav tako pragmatično in kratkovidno spodbujala usmerjeno šolstvo, videnč rešitev v tehnologiji (industrializacije): v solskem letu 1950/51, na primer (podatek ni zastarel, saj so takratni dijaki zdaj statusno vodilna generacija v poljskem družbenem, gospodarskem in znanstvenem življenju), se je v »splošnih« srednjih šolah (gimnazijah) šolalo tam 219.000 dijakov, v poklicnih in tehniških pa več kot 630.000.

Globalni in notranji vzroki nas potemtakem silijo, da ostajamo »narod (popoldanskih) pesnikov«. Prof. dr. VLADO SRUK z ekonomske fakultete v Mariboru na anketno vprašanje odgovarja s stališča problematike samoupravnega organiziranja znanstveno-raziskovalne dejavnosti. Majhen narod ni neizogibno prikrajšan za ustrežno mesto v krogu tistih, ki bistveno prispevajo v znanstveno-raziskovalno zakladnico človeštva, pravi dr. Sruk. Dandanes mora vsak narod biti v določeni meri tudi »narod znanstvenikov, raziskovalcev, izumiteljev«. ... Gre za brzčas najpomembnejšo obliko družbene zavesti našega časa, ne glede na to, ali nam je to všeč ali ne.

Dejanska uveljavitev na teh področjih ustvarjalnosti gotovo ni kaj prida odvisna od glasnosti scientifične ideologije in demagogije, pa tudi višina

izdatkov za tovrstne ustanove ne pove dosti o realnih dosežkih. Dejavno in konceptualno problematične ustanove lahko pogoltno brez pravega haska čedne vsote denarja.

Od česa pa naj bi bila potemtakem najbolj odvisna afirmacija na tem področju, še posebej, če gre za majhen narod, kot je naš? Celotno področje znanstveno-raziskovalnega dela naj bi obvladoval domišljen sistem, ki ne bi silil v pretirano administriranje, v skoraj absolutno dominiranje močnih ustanov in skupin, v namerno zapletanje postopkov zaradi parcialnih interesov in druge oblike birokratizma. S stališča naših razmer: samouprava na tem področju naj bi bila preprosta, pregledna, pravična; individuum (ustvarjalec, delavec) naj bi imel prednost pred ustanovo; prednostna tema: nagrajevanje (zares) po delu – tako pa družba neredko plačuje rutinsko strokovnjaško delo tako kot kreativno znanstveno raziskovanje ali pa je financirani »program« dejansko maček v zaključju ipd. Ne samo dinamično, racionalno usklajevanje znotraj nacionalnega (republiškega) okvira; tudi v zveznem merilu se je treba spretno vključevati v vsa smiselna, koristna, perspektivna sodelovanja. ... Dajati progresivne pobude; tudi naše zalažništvo je neogibno skromno, pa bi lahko majhnost kompenzirali z naprednostjo, prodornostjo. Najvažnejše pa je to, da trajno skrbimo za sistematično vzgojo in izobraževanje mladih raziskovalcev in znanstvenikov. Glavni pogoj, da to dosežemo, je šolstvo, ki spodbuja in razvija vsakršno izvirnost in ustvarjalnost, ki torej ne dresira, ne presocializira, ne indoktrinira.

Napredek znanosti je danes mogoče zasledovati le na planetarnem nivoju

Glasiilo študentov ljubljanske univerze Tribuna v zadnjem času bolj pogosto kot prej objavlja članke in prispevke, ki obravnavajo področje znanstveno-raziskovalne dejavnosti, predvsem odnos »znanosti in kapitala. Zato smo anketno vprašanje poslali tudi na njihov naslov. DUŠAN TURK, študent kemije, ki pri Tribuni »pokriva« znanost, nam odgovarja: Znanstveno-raziskovalno delo je najbolj obča oblika družbenega dela. Rezultati znanstvenega dela so v obliki zapisov materializirani in s tem dostopni vsem tistim, ki znajo zapise brati. Vsebinska rezultatov znanstveno-raziskovalnega dela pa še zdaleč ni obča družbena. Rezultate si prilašča kapital, vendar je moral kapital do neke mere priznati občo družbeno naravo znanstveno-raziskovalnega dela z različnimi raziskav na osnovne in aplikativne. Brez razvoja osnovnih raziskav se tudi aplikativne ne morejo razvijati oziroma se njihov razvoj zataknje. Napredek na enem področju sproži revolucijo na drugem (na primer računalništvo v kemiji). Napredek predvsem naravoslovnih in tehničnih znanosti je mogoče danes zasledovati le še na planetarnem nivoju. S tem, ko znanost postaja planetarna, očrtuje tudi nove družbene meje.

Zahteve po »domačem« znanju so zrasle na birokratskem zelniku. V rezultatu znanstveno-raziskovalnega dela je nemogoče določiti delež in izvor vsebovanega pretekelega znanja. Kdor govori o »domačem« znanju, razglasa lastno neznanje in birokratsko teologijo. Kolikor teologija more izahajati iz same sebe, znanost ne more. Potrebuje predmet proučevanja in primerne metode, s katerimi proučevanje lahko izvaja. Vsaka taka metoda zahteva določen instrumentarij. Kolikor je mogoče birokratsko teologijo graditi na domači literaturi, pa znanstveno-raziskovalno delo ni mogoče brez dosežkov naravoslovnih in družboslovnih znanosti, ki so bili publicirani izven meja jugoslovanske nacionalne ekonomije. Če se družboslovci še lahko zadovoljijo z literaturo, potrebujejo naravoslovci poleg literature še aparature, ki jih v Jugoslaviji večinoma ne izdelujejo. Pot znanstveno-raziskovalnega dela v Jugoslaviji vodi k zatonu, brez tega dela pa tudi ne bo »domačih« produktov.

Narodovo samobitnost ni ohranjala poet, ampak slovenski kmet

Odnos med znanostjo in narodovo identiteto nekoliko širše analizira v svojem odgovoru dr. EMIL MILAN PINTAR z republiškega komiteja za družbeno planiranje. Podobno kot dr. Čoپی se tudi on ne strinja z izhodiščem, da smo bili Slovenci v zgodovini predvsem »narod pesnikov«.

Vprašujete, ali lahko iz »naroda pesnikov« postanemo »narod znanstvenikov«. Zakaj? Zato, ker naj bi zdaj, v tem času, potrebovali znanost za ohranjanje narodove identitete – tiste narodove samobitnosti, ki smo jo v dosedanjem zgodovinskem razvoju, kot pravite v izhodišču vprašanja, »utemeljevali predvsem s kulturo, z jezikom, literaturo in umetnostjo«. Menim, da to preprosto ni res. To izhodišče, na katerem je zasnovano vaše vprašanje, je zgrešeno. Še več, to je zgodovinska iluzija, sama predvsem literarni proizvod določene časa in določene družbenega sloja: meščanskega srednjega razreda in obdobja njegove dominacije. Ni treba ne v predvojni Koper ne v Maribor, niti predaleč v zgodovino nazaj ne, da se zavemo, kako malo je jezik in narodovo samobitnost ustvarjala in ohranjala jara gospoda, ki je vselej prva prevzela besede in navade ekonomsko močnejših sesodov.

Narodovo samobitnost (in znotraj nje jezik in kulturo) je v zadnjih stoletjih ohranjala predvsem slovenski kmet, in to zato, ker je kot primarno vzpostavljala svojo ekonomsko samostojnost in samobitnost. Ne vselej v celoti zadovoljivo, (zato smo doživljali prave plazove ekonomskega razseljevanja), toda vendarle: kmečki življenj ni predstavljal

samo večine prebivalstva, predstavljal je tisti del Slovencev, ki je bil najmočnejše zasidran v zemlji, v jeziku, v tradiciji. Čeprav so se časi spremenili, osnovna zakonitost še velja. Kmečko prebivalstvo danes predstavlja manjšino v narodu in s tradicionalnim kmečkim gospodarstvom danes ni mogoče obvladovati ekonomike sodobne družbe oz. tej družbi zagotavljati ekonomske samostojnosti in samobitnosti. Razvili smo občutljivo tehnostrukturo dela in njegove organizacije. In za nadaljnji razvoj in obvladovanje dela (= proizvodnje) sta nam potrebna znanje in tehnologija: bolj kot kdajkoli prej. Čeprav je obenem tudi res (in tega ne smemo izgubiti iz misli), da je vsak zgodovinski čas zahteval obvladovanje znanja svojega časa. Toda v 18. in 19. stoletju je bil nosilec proizvodnega znanja kmet. Danes je njegov nosilec znanstvenik delavec.

Ne postajamo torej »narod znanstvenikov« iz »naroda pesnikov«. Če smo kdaj bili narod pesnikov in kolikor smo bili, toliko smo (lahko) še danes in jutri. Da pa bi ostali narod sploh, narod's svojo ekonomsko in kulturno samobitnostjo, pa moramo obvladovati ekonomiko svojega časa: za nas je to moderna industrijska proizvodnja (tudi v kmetijstvu!), so to začetki avtomatizacije in robotizacije. Zato potrebujemo organizirano znanje (raziskovalno dejavnost) in njegove nosilce. Brez dvoma smo Slovenci tudi to stopnjo lastnega razvoja sposobni obvladati, ne da bi okrnili kulturno polnost in narodno identiteto. Toda le pod določenimi pogoji: bolj bomo morali ceniti znanje in tiste, ki so ga sposobni zbrati in uporabljati. In v novem letu potrebujemo učinkovitostjo, da ne rečem pametnejšo znanstveno politiko.

Veliki narodi imajo več zgodovinskega časa in spontani trendi njihovega razvoja so v principu mnogo bolj pozitivno selektivni. Vse to je treba v malih narodih nadomestiti z zavestno (samo)organizacijo, z zavestno uveljavitvijo kriterijev razvoja, ki spodbujajo ustvarjalnost in znanje, ali če hočemo, kulturo in znanost. To dvoje si ni v nasprotju. Če več, globoko se medsebojno prežemata ta dva principa modernega življenja in dialektična enotnost tega »protislovlja« sporoča (iz roda v rod, iz veeka v vek) staro kitajsko modrost: kultura brez znanja je prazna. Znanje brez kulture je nevarno.

Če hočemo biti (ostati) narod pesnikov, moramo biti (postati) narod znanstvenikov.

Etnologija je že od začetka narodnostna

Pri odgovoru na zastavljeno vprašanje izhajam iz etnološke znanosti in njenega razmerja do sodobne slovenske družbe, pravi mag. JANEZ BOGA-TAJ, asistent na oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Slovenska etnologija je za razliko od nekaterih drugih družbenih ved zrasla iz domačih tal, seveda pod najrazličnejšimi vplivi, stiki in primerjavami z drugimi znanostmi in kulturnimi v zgodovinskem razvojnem procesu. Torej pri rasti slovenske etnologije ni slo za slepo prepisovanje nekega tujelega modela, ampak za vztrajno iskane lastne metodološke, ki je eden od osnovnih pogojev za trdno zgradbo vsake znanosti v nacionalnih okvirih in tudi izven njih. To iskanje je seveda sorazmerno mlado, čeprav je v precejšnji meri tudi povezano z izkušnjami ali »izvirni« etnološke vede v razsvetljenem obdobju. V tem obdobju je bilo strokovno prizadevanje povezano s temeljnimi gospodarskimi, ekonomskimi in notranjepolitičnimi vprašanji. Seveda je takratno politično, gospodarsko in siceršnje življenje potrebovalo tako orientirano stroko. Postavila je vprašanje: Ali morda tudi sodobna slovenska družba ne bi nekoliko bolj potrebovala take etnologije? Slovenska etnologija se je v glavnem otnesla zastarele ne-razsvetljenske metodološke dediščine in se vključila v raziskovanje široke palete družbenih vprašanj.

Naloga etnološke znanosti so toliko večje in pomembnejše pri malem narodu. Vidimo jih v raziskovanju preteklih in današnjih sestavin, ki so potrdilo narodove identitete in so potrebne za njegovo ohranjanje. Kljub tej naravnosti ali metodološki orientaciji slovenske etnologije in njenim rezultatom, ki so plod raziskav »domačega terena«, pa moramo še vedno nastopati kot nekakšni branilci strokovnih izhodišč in se tako samopotrjevati. Če govorimo o vlogi etnoloških znanstvenih spoznanj pri malem narodu, moramo poudariti velik pomen, ki ga imajo npr. na področju solstva in izobraževanja najširših plasti prebivalstva. Saj menda poskušamo sooblikovati družbeno-zgodovinski način mišljenja? Etnološki rezultati so še premalo upoštevani na področjih gospodarstva in družbenih dejavnosti nasploh (turizem, kmetijstvo, obrt, varstvo kulturne dediščine idr.). Tudi prelivanja spoznanj iz teorije v prakso (in obratno) se za zdaj zavedamo še bolj v okvirih stroke kot pa zunaj nje. Ob koncu želimo poudariti še enega od pogojev za lastno z domačih tal zrastle znanost, to je interdisciplinarnost, ki pa žal pogosto temelji na nenakopiranih odnosih med posameznimi strokami in na »pokroviteljstvu« nekaterih med njimi.

Naš rojak je leta 1923 prejel Nobelovo nagrado za kemijo

Znanost posega s svojimi rezultati tako neposredno v človekovo vsakdanost, da se je moralo spremeniti tudi pojmovanje o njeni vlogi pri uveljavljanju nekega naroda, ugotavlja prof. dr. LADISLAV KOSTA, kemik in dobitnik lanske Kidričeve nagrade za svoje znanstvene dosežke. Prav

tako kot v umetnosti ali literaturi sodijo uspehi na področju znanosti med vrednote, ki določajo narodno mesto in vlogo v širšem prostoru.

Govoriti o Slovencih kot o narodu pesnikov je prav tako pretirano kot razmišljati o tem, da bi postali narod znanstvenikov, vendar smo dali naravoslovnim vedam že nekaj velikih imen, kot sta J. Stefan in F. Pregl. Še preden smo si z lastno univerzo pridobili osnovne pogoje za razvoj naravoslovnih in tehniških znanosti na slovenskih tleh. Preglu, ki je delal na univerzi v Gradcu in prejel leta 1923 Nobelovo nagrado za kemijo (za razvoj mikroanalize), se je Ljubljana šele letos oddolžila s tem, da smo mu odkrili ploščo s kipom na hiši za Križankami, kjer se je rodil.

Tudi v desetletjih po vojni smo se z rezultati naših raziskav enakopravno vključevali v razvojne tokove, morda celo z večjim deležem, kot bi sledilo iz dejstva, da nas je manj kot dva milijona. Za majhne narode ima lastna raziskovalna baza še drug večji pomen: biti mora zaledje proizvodnih programov. Le na ta način morejo ohraniti samostojnost, vendar ne v smislu tehnološke neodvisnosti, ker ta v današnjih ekonomskih strukturah ni več možna, ampak v takšni medsebojni odvisnosti, ki zagotavlja enakopravnost med partnerji.

Raziskovalno delo je osnovni pogoj za razvoj naše industrije

Globoko sem prepričan, da moramo vsi, prav vsi Slovenci ceniti in spoštovati predvsem požrvalno delo in lastno ustvarjalnost na področju naravoslovnih, tehničnih in družbenih ved, če hočemo kot (majhen) narod obstati in se še bolj uveljavljati v tem strahovitem tempu sodobnega človeškega življenja in v sedanjih skrb vzbujajočih gospodarsko političnih razmerah v svetu, pravi prof. dr. MIHA Japelj iz novomeške tovarne zdravi Krka.

Vrsto let delam pri raziskovalnem delu v farmacevtsko-kemični industriji in lahko trdim, da je angažirano interdisciplinarno lastno ustvarjalno delo na širokem področju medicinskih, kemijskih, farmacevtskih in drugih znanosti osnovni pogoj za nadaljnji uspešen razvoj naše industrije. Na področju naravoslovnih in tehničnih ved moramo uveljavljati poleg nekaterih prioritarnih osnovnih raziskav predvsem uporabnostne (aplikativne) raziskave in prenos raziskovalnih dosežkov iz laboratorijskih obsegov (parametrov) v polindustrijske in industrijske. Ker je ravno ta prenos znanja v industrijo daleč najdražji, se moramo odločiti za strogo selekcijo in iskati le zares najuspešnejše in največjokoristične nove tehnologije, ki naj bi prišle v poštev za prihodnjo industrijsko proizvodnjo. Za kar najbolj zaostreno selektivno politiko pa se bomo morali odločiti tudi pri naših novih nakupih tujih industrijskih znanj, in to le takrat, ko bi dostignili raziskovalnim in razvojnim delom ne bi dosegli v kratkem času zaželene uspeha. Pri uveljavljanju novih tehnologij bomo morali še bolj upoštevati le takšne, v katerih bo delež vloženega lastnega znanja čim večji.

V naših številnih družbenopolitičnih resolucijah in celo v zakonskih predpisih dajemo poseben pomen uveljavljanju lastnega raziskovalnega dela. Vse-povsod tudi govorimo, da moramo bolj stimulirati resnično delo in lastno ustvarjalnost in zmanjševati (reducirati) številne mogoče (in nemogoče) administrativne službe. Zal pa ravnava prav nasprotno.

Vsaj informativno moramo spremljati vsa svetovna dogajanja na področju znanosti

Podobno kot dr. Japelj razmišlja tudi ing. MARIAN URBANČIČ, pomočnik direktorja DO Raziskave in razvoj v okviru SOZD Gorenje: pri vsakem narodu, naj bo velik ali majhen, je znanost sestavni del človekovega življenja in dela, saj raziskovanje izvira prav iz človekovega bistva. V znanosti, ki ima enako pomembno vlogo pri delovanju in življenju posameznega naroda kakor kultura, umetnost in druge dejavnosti, ni velikih in malih narodov. V sodobnem svetu je specifičnost znanosti verjetno v tem, da je znanost postala neposredna proizvajalna sila. Razlika med malimi in velikimi narodi na področju znanosti je le v njeni organiziranosti, ki izhaja iz ekonomske ureditve sveta in posebej iz mednarodne delitve dela v posameznih obdobjih.

Vsak narod mora skrbeti in imeti pregled nad svetovnim procesom raziskovalno-razvojnega dela, zlasti na prioritarnih področjih gospodarskega delovanja. Iz tega sledi, da mora vsak narod, če ne drugače, vsaj informativno spremljati vsa dogajanja na področju znanosti, nujno pa mora obvladovati na področjih svojega gospodarskega delovanja vsaj razvojno raziskovanje in eksperimentalni razvoj, torej zadnji dve fazi pred realizacijo dosežkov znanosti v proizvodni ali drugi praksi. Na področjih, kjer ima kak narod komparativne prednosti (vrhunski raziskovalci, tradicija, ugodno delovno okolje, oprema), mora ta narod združeno podpirati vsa prizadevanja in delo na ravni temeljnih, posebej pa aplikativnih raziskav.

Ne morem se strinjati s trditvijo v vprašanju, da smo Slovenci v zgodovinskem razvoju utemeljevali svojo narodno samobitnost predvsem s kulturo, jezikom, literaturo in umetnostjo. Prepričan sem, da je tudi znanstveno delo, ki so ga opravili nekateri naši znanstveniki (Vega, Stefan in drugi), priznano.

Slovenstvo že davno ni več stvar samo literarnih omizij

Mislím, da danes, po več kakor šestdesetih letih od ustanovitve slovenske univerze, ni več treba razpravljati o tem, ali naj Slovenci gojimo znanost ali ne, prav akademik, zgodovinar prof. dr. FRAN ZWITTER. Leposlovje je imelo v slovenski zgodovini izjemno velik pomen, vendar pa Slovenci tudi v svoji preteklosti niso bili nikdar pomembni samo kot »narod pesnikov«. Kar pa zadeva našo narodno samobitnost, je bil zanjo razvoj umetnosti in znanosti zelo bistven, vendar bi ne bili uspešni, če bi se ta razvoj ne včlenil v celoten družbeni in politični razvoj; slovenstvo že davno ni več samo stvar nekaterih literarnih omizij. Kar pa zadeva znanost, je jasno, da moramo v mejah možnosti gojiti vse znanosti, posebej fundamentalne, ne samo aplikativne ali celo samo razvojno raziskovanje in tisto, kar prinaša neposreden finančni učinek. Znanosti rastejo v določenem smislu z domačih tal, ne smejo pa se zapirati navzven in izgubiti širokim problemom. Moramo se kritično povpraševati, v katerih znanostih moramo danes govoriti pri nas o napredku, kje stagniramo in kje celo nazadujemo. Danes je pač odveč dokazovanje, kakšen pomen ima za moč vsakega naroda in države razvoj naravoslovnih znanosti. Razmišljati bi bilo treba o tem, kako raste prva na področju teh znanosti število naših znanstvenikov in strokovnjakov, ki delajo v tujini; to dokazuje, da njihovo delo tujina priznava, spodbuja pa k razmišljanju, koliko je to delo izgubljeno za naš razvoj. Posebej moramo paziti, da z nepremišljenimi eksperimenti ne zapravimo še tistega, kar že imamo.

Pripravil Marko Uršič